MÜÜRILEHT

NÜÜDISKULTUURI HÄÄLEKANDJA

SAJA VIIEKÜMNE ESIMENE NUMBER : MAI 2025

HIND 4€

9 772346 662013

#151

JUHTKIRI

PILDIRÄMPSUST JA ILLUSTREERIMISEST

Kunstifestivali „Ma ei saa aru" korraldajad pakkusid välja, et tänavu võiks toimuda festivali osana ka Müürilehes ilmunud illustratsioonide näitus. Loomulikult olime nõus, sest kujutiste kaudu kõnelemine kuulub Müürilehe DNAsse. Nii palju kui see praktiliselt õnnestub, üritame pildipankasid, tehisaruga loodud pilte ja teisigi taasreprodutseerimise vahendeid vältida. Kui juba piltidega opereerida, siis võimalikult suures mahus originaalidega, mida loovad päris inimesed. See ei ole mingi uhkuseasi, nii lihtsalt saab palju sisulisema jõuõla, mis aitab tekstidega kooskõlas parema terviktulemuse saavutada. Polegi oluline, kas visuaal on kellegi arvates kuidagi superhea või meh, sinna sisse on kodeeritud mingi arvestatav mõte, isegi kui sel ei õnnestu alati mõistetaval kujul esile pääseda. Nagu ütleb selles lehenumbris ja oma Müürilehe debüüdis Eesti üks tuntuim illustraator **Eiko Ojala**: „Pildid on elusolendid oma kavatsuste ja mõjudega."

Isiklikus elus ujun ja püherdan ma hea meelega ka nn madalama kategooria pildirämpsus: koledused, üleekspluateeritud meemid, amatöörlikud kujutised, kõikvõimalik müra ja moonutused ehk see, mis kuulub tajutavalt visuaalse maailma kloaaki. Pildirämpsust mõeldes meenub mulle ikka ja jälle kunstniku ja mõtleja **Hito Steyerli** praeguseks juba 16 aastat vana essee „Vaese kujutise kaitseks", kus ta kirjeldab vaest kujutist järgmiselt: „Vaene kujutis on räbal või rebend; AVI või JPEG – üks lumpenproletaarlane näivuste klassiühiskonnas, kus väärtuse ja positsiooni määrab eraldusvõime. Vaest kujutist on üles laaditud, alla laaditud, jagatud, ümbervormindatud ja ümbermonteeritud." Ta jätkab sealsamas veelgi täpsemalt: „Vaene kujutis on originaalkujutise illegaalne viienda põlvkonna sohilaps." Vaene kujutis ei ole tänapäeva mõistes enam muidugi nii vaene midagi, oma kaanonite ja koodidega on ta tegelikult ammu pildisfääri üks valitsejatest, nii palju on siiski ajaga muutunud. Samuti pakuvad mulle suurt rõõmu pöörasel kiirusel arenevate tehisintellektipõhiste pildigeneraatorite saadused; mulle meeldib sööta neile idiootlikku sisendit ja nautida klaasi Chardonnay kõrvale kõhedalt hüperrealistlikke, ehkki sisendist tulenevalt psühhedeelseid tulemusi. Ka visuaalnarkomaania ja õõvarullimine ei ole mulle võõrad ning sellises *braindead*-alistumises ei oma sinu suunas voogav sisu enam mingit tähtsust, see on puhas asi iseeneses, muutumine juurviljaks, kelle peale paistab vilkuv päevavalguslamp. Meedium ongi massaaž. Mis olulisemgi, ega ma pole selles üksi, see on suur jagatud kogemus; seda lihtsalt tehakse enamasti privaatselt oma ekraaniga kahekesi olles.

Kui tulla aga tagasi Müürilehe illustratsioonide juurde, siis olekski üsna mõeldamatu või vähemasti halvakspandav, kui meie vahendatavad kujutised pärineksid valdavalt eelmises lõigus kirjeldatud sfäärist. Siis ei pakuks see kohalikule (ja mõnele kaugemalegi) autorile mingisugust võimendust. Ma ei pea silmas majanduslikku poolt (üksikpildi loomise toel laenu või üüri ei maksa), vaid võimalust astuda suhtesse avalikkuse ja teiste autoritega ning olla suhestutav. Loomulikult, kui müüa oma oskusi reklaami- ja korporatiivklientidele, saab ka normaalselt teenida, aga siis tuleb arvestada brändiideoloogia, turundusstrateegiate ja kogu muu äriinfraga, mis sellega kaasas käib. Müürilehes tuleb keskenduda pildi sõnumile ja see annab autorile suhtelise vabaduse ise otsustada, mis kuju ta stiil ja oskused võtavad. Ega ka mujal riikides pole ülemäära palju väljaandeid, mis järjepidevalt illustratsioone telliksid, mistõttu polegi ime, et aasta-aastalt pöördub meie toimetuse poole ka üha enam välisautoreid, kes meiega oma portfooliot jagavad. Kusjuures, arvan päris tõsiselt, et kui Eestis oleks veel pea täielikult illustratsioonile keskendunud väljaanne, siis see oleks rahvusvaheliselt väga kuum kaup. On olemas pakkumine ja on olemas nõudlus, sest isegi kui juua suurem osa ajast suvalist karastusjooki, tahaks ju vahepeal ka värskelt pressitud mahla mekutada.

Seetõttu ongi meil rõõm, et järgmised neli kuud on Telliskivi väligaleriis avatud Müürilehe illustratsioonide näitus (jah, see on otsene sisuturundus), mis selle pildikloaagikaifi kõrvale vaheldusek ka värsket viljalihaga nestet pakub. 20 kunstnikku, 20 teost. ***C'mon***, toetage, tellige, vaadake kohalikku illustratsiooni, enne kui masinjoonistus meid lõplikult sünteetilisse Gulagi lukustab.

Aleksander Tsapov, peatoimetaja

Foto: Kertin Vasser

Esikaanel Maria Murumaa-Mengel. Foto: Andra Rahe

TOIMETUS

Aleksander Tsapov	peatoimetaja	aleksander@muurileht.ee
Henri Kõiv	tegev- ja sotsiaaliatoimetaja	henri@muurileht.ee
Mariliis Mõttus	elustiili- ja muusikatoimetaja	mariliis@muurileht.ee
Maia Tammjärv	kirjandus- ja teadustoimetaja	maia@muurileht.ee
Helena Aadli	kultuuritoimetaja	helena@muurileht.ee
Pille Sepp	keeletoimetaja	pille@muurileht.ee
Janet Kljuzin	müügi- ja reklaamijuht	janet@muurileht.ee

Makett/kujundus: Madis Katz
Illustraatorid: Andrei Kedrin, Ave Taavet, Jaan Pavliuk, Jaan Rõõmus, Liisa Kruusmägi, Liisi Grünberg, Lilian Hiob, Maria Dimancea, Maria Izabella Lehtsaar, Martin Eelma, Nadezda Andrejeva, Stella Salumaa, Vahram Muradyan
Fotograafid: Alana Proosa, Iris Kivisalu, Johanna Reinvald, Ken Mürk, Renee Altrov, Tõnu Tunnel

KOLLEEGIUM: BRIGITTA DAVIDJANTS, SIGNE IVASK, JENS JAANIMÄGI, KAROLA KARLSON, HELGI SALDO, BERK VAHER

VÄLJAANDJA: SA KULTUURILEHT

TOETAB KULTUURIMINISTEERIUM

TRÜKK: KROONPRESS · **TIRAAŽ:** 4500

JÄLGI MEID
@Muurileht

SAADA MEILE

Uudiseid ja pressiteateid: *uudised@muurileht.ee*

Kirju, heliplaate, raamatuid ja muid väljaandeid Müürilehe aadressile Voorimehe 9, 10146 Tallinn

Müürilehele pakke saates palume märkida adressaadiks kindlasti „Müürileht".

KAASAUTORLUSEST

Müürileht ootab kaastöid, milles on ajakohased ideed ja nende veenvad põhjendused; mis on kirjutatud loetavas eesti, vene või inglise keeles; milles ei leidu arutut idiootsust, vaid troonib silmapaistev mõtteselgus. Palavalt oodatud on artiklid ühiskonna, kultuuri, teaduse ja laiemalt elu kohta. Toimetus jätab endale – iseenesest mõista – õiguse valida, millised tekstid avaldatakse. Aga kuna määrav ei ole ainult tekst, on tervitatud ka illustratsioonid, fotod, koomiksid, plakatid ja muud ajaleheformaati sobivad väljendusvormid! Kaastööga seoses võta ühendust mõne meie toimetajaga.

TOETA MÜÜRILEHE VÄLJAANDMIST

Telli Müürileht püsilepinguga 2.20 € eest kuus: *tellimine.ee/muurileht*

Reklaami Müürilehes: *muurileht.ee/reklaam*

INFO TELLIJATELE

Müürilehe levi korraldab Express Post. Kui värske leht õigel ajal kohale ei jõua, siis võta ühendust Express Posti klienditeeninduskeskusega telefonil (+372) 617 7717 või kirjuta aadressil *tellimine@expresspost.ee*.

SISUKORD

POLIITIKA
Integratsioon on läbi – *Ivan Lavrentjev* [7]
Õhem riik, paksemad kasumid – *Arno Lauk* [9–10]

PUUST JA PUNASEKS
State capture – Kaide Tammel [8]

KESKKOND
Merineitsi häirekell – *Elle-Mari Talivee ja Taavi Talivee* [12]

PERSOON
Intervjuu Maria Murumaa-Mengeliga – *Helena Aadli* [13–16]

ILLUSTRATSIOON
Oma silm ei ole kuningas – *Eiko Ojala* [18–19]

KIRJANDUS
Raamaturiiul: Maria Esko – *Maia Tammjärv* [22–23]

ARVUSTUSED
Marianne Mikko „Liig aasta" – *Maari Põim* [24]
Ann Quin „Berg" – *Diana Koit* [25]
Uued plaadid [31]
Lavaspurt: Ugala Teatri „Ja on kukutud" – *Emilia Kõiv* [32]
Kunstispurt: Alana Proosa „Pöördepunktid" – *Erin Ruudi ja Ingrid Ruudi* [32]

POPKULTUUR
Eurovisionil on kangelaste aeg läbi – *Ann Vaida* [26]

MUUSIKA
Shelton San pole tootmiskoondis – *Priit Liiviste* [27–28]
HOSTILE'i bass, müra ja vaikus – *Mariliis Mõttus* [29]

SKEENE
DJ-ankeet: QSLAP [30]
Popkultuuriankeet: Patrick Soome [30]
Kiirkohting: Anita Kremm [33]

SUHTED
Mina olengi Valge Tüdruk – *Milkgirl373 ja Valge Tüdruk* [34]

LUULE

LISANNA LAJAL

Foto: Laila Kanisk

Lisanna Lajal kirjutab nüüd rõõmsaid luuletusi.

kollane on külm ja sinine soojendab pihke
tulevad armastavad lähevad ja on
kollane soojendab pihke mis on on on
me ei saagi teada mis oli
teame vaid mis on
kohutavkaunis ja tunge täis

ärkan sinililledes
igal hommikul ärkan sinililledes kõrvetavkollase
ülasepäikese all mis on on on
ja ei küsi

kevad langeb ja ei küsi
kevad aina langeb ja kirjutab lehti puudesse
langevate ridade vahele kasteste uste taha koltuva
sügisepäeva embusse kes ka ei küsi kes ka lihtsalt on
nagu langeva kevadepäeva aimdus su põues südames
kuni langevad südamed langevad lootused meie hing on
pärani taevasse meie kodu valguse valda meie tallad maa ligi madala maa ligi
vaiguse vaikuse ligi kohuva krookuse
ligi

ärkan sinililledes
igal koidikul ärkame sinililledes
see pole päev see pole öö see on see et
me sõnad ei lõpe me vesi ei lange
meie kaev ei saagi tühjaks
oleme päikeselapsed kohuva krookuse ja kasteste sinililledе kanda

Illustratsioon: Maria Izabella Lehtsaar

TERE-TSAU!!! UUDISKIRI „TRANSA”

Illustratsioon: Sirkey Leitp

Tere, head kaasteelised! Mai on teada-tuntud kolimiskuu ja täna vaatame otsa tihtipeale kulisside taha jäävale teemale, milleks on asjade tassimine. Kogemus näitab, et asjade tassimine tuleb alati ootamatult. Loodetavasti leiad siit õige häälestuse oma järgmiseks transatööks.

Vabandan ette, et ropendan täna päris palju, kuna teema on tundlik. Lisaks ma ei tea kedagi, kes ei ütleks asju tassides kas või korra, et „ohh persse, see ka veel” või „kuradi lift” või „türa, see ei mahu”. Rahu. Mahub küll. Ja kui lifti ei mahu, saab alati trepist minna. Maailmas pole nii kõrget hoonet, mille viimasele korrusele ei jaksaks väikest diivanit vedada.

Minu CV transamehena on kordades pikem kui CV, mille e-kirjade külge klammerdan, ning kui tuua välja viis kõige uhkemat saavutust, pean vähemalt sama palju ka mainimata jätma. Seega toon näiteid vaid ühest oma lemmikkategooriast, milleks on klaverid.

Klaver – kuulsusrikka ajalooga populaarne soolopill. Kõlab sellistes lauludes nagu Adele „Someone Like You”, ABBA „Dancing Queen”, aga ka kõikides teistest maailma poplugudes. Ilma klaverita pole midagi peale hakata ja minu peres on see mõte olnud au sees, mis sest, et keegi klaverit ei mängi.

Smolensk, must, 300 kilo. Tallinna bussijaamast Nõmmele.

Aktsioonis osalesid kuus sõpra, kolm koormarihma, ühe sõbra ehmunud vanaisa, kes seisis bussi kõrval ja ütles: „See ei mahu!” Kõlasid ka teised tuntud transahümnid, nagu „hoiad ve??”; „kuidas see nii raske saab olla?”; „tra, oota korra”; „davai, ma tõstan”. Klaver jõudis Nõmmele ja pool tooni madalam koerapolka kõlas pidulikult. Raske öelda, miks ükski klaver kunagi hääles ei ole…

Riga, helepruun, 230 kilo. Teiselt korruselt esimesele.

Isa rääkis, kuidas nad omal ajal tassisid Ennuga kahekesi klaveri üles, aga ei suutnud ise ka seda uskuda. Enn oli olnud ees ja isa taga. Kitsas trepp tegi poole peal pöörde. Kindlasti kõlasid sellised laused nagu „nii, oota, oota, oota” ja „davai, ma lükkan, sa tõmba!”. Nüüd oli vaja klaver tagasi alla saada ning Ennu asemel oli külas Mati (58), kes vaatas treppi ja klaverit ning muigas, et võimatu see vist ei ole.

Ja see on nii pagana inspireeriv, sest kurat teab, mitut klaverit on Mati oma elu jooksul pidanud tassima. Jälle tuleb hetk, kui sõbral on klaveriga abi vaja, ning isegi kui tead, et see on kõige vastikum ettevõtmine üldse, tekib ka vanamehe silmadesse lapselik kirg üheskoos klaver õigesse kohta „veeretada”. Seekord me aga alla ei jõudnudki. Tõmbasime seintele paar jämedat kriipsu ja vandusime oma võimete piirile alla. Mati pakkus, et ehk saaks klaveri kraanaga aknast välja tõsta. Isa vaatas akent ja oli mõtlik.

Klaveritassimise lõpuboss oli üle-eelmisel suvel, kui tuli vedada üheksa klaverit (jah, sa lugesid õigesti) Ford Transitist lavale. Rein Rannap esines Intsikurmul ja ma väga loodan, et härra Rannap seekord Müürilehte ei loe, sest kõlas lauseid stiilis „mis jupp see on?”; „miks tal nii palju klavereid vaja läheb?”; „oota, ma teen suitsu ära”. Kõige toredam on aga, et needsamad kuus, kes osalesid esimeses aktsioonis, osalesid ka viimases, ning kui rahulolev maestro lõpuks lavale astus, saime aru, et meie klaveritassimise võlg on maailma ees tasutud.

1HÄÄL

JOHANNA TENSO

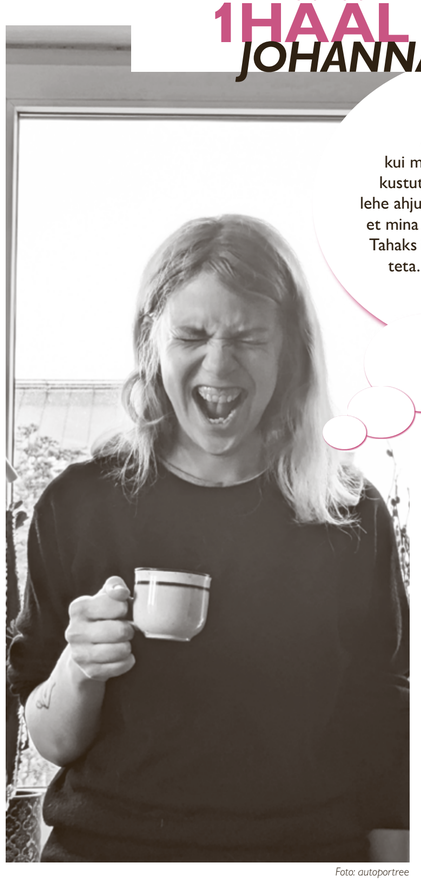

Ma karjun, sest isegi kui ma peidan telefoni padja alla, kustutan uudisteäpid ja panen ajalehe ahju, loen ma ikka midagi. Tunnen, et mina ei tarbi, vaid mind tarbitakse. Tahaks infot ilma südamerütmihäireteta. Tahaks teada, mis toimub, mitte miks karjuda.

Fota: autopartree

Vihase kultuuriinimese külje autor on Andreas Kübar.

MÕÕDULINT

Selgusid Eesti Mälu Instituudi korraldatud mäluvõistluse „Tuul kõrvade vahel 2025” võitjad. Palju õnne parimatele ja kerget mõttelendu!

1. Tanel – ütles kolmekümne kolmes keeles: „Tere, kus on tualett?”
2. Anna – luges peast ette kõik Eesti lauljad, kes on käinud superstaarisaates.
3. Gea – nimetas peast kõik „Sõprade” osad peale „The One with the Monkey”.
4. Jan – puristas ette kõik Eesti filmid ja kaasproduktsioonid.
5. Pia – loetles kõik Eurovisioni võitjad alates „Everybodyst”.
6. Liis – tsiteeris veatult kõiki esimese „Tulnuka” filmi roppuseid.
7. Tom – teadis unepealt kümne sõbra telefoninumbrit ja veel kõikvõimalikke infoliine.
8. Vika – kandis ette kõik bussi 1A peatused, mis jäävad Viimsi ja Hobujaama vahele.
9. Orm – lasi puusalt kõik eesti olümpiamedalistid ja olümpialinnad.
10. Eeri – vandus, et mäletas veel eile ühte head anekdooti, aga näed, ei tulnud meelde.

Nende teadmistega on hea edasi minna.
Eesti mälu terviseks!

KUU TEHE

Allikas: Kaboompics / Pexels (CC0)

+

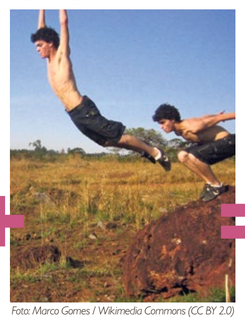

Foto: Marco Gomes / Wikimedia Commons (CC BY 2.0)

=

Allikas: Picryl / (CC PDM 1.0)

LAVAL Carita Vaikjärv
ÕHUS Astra Irene Susi, Nils Mattias Steinberg, Fatme Helge Leevald, Kadri Rämmeld, Meelis Rämmeld, Tambet Seling

ALATES 24.05 Endla Teatri Suures saalis
7.06 Eesti Draamateatris

piletikassa@endla.ee | 442 0666
Piletid müügil ka **Piletimaailmas** ja **Piletilevis**

ENDLA

Maikuus rahvusraamatukogus

L 03.05 10–12 ja 13–15
HAKKAB LOOMA!
Unistamistalgud
RaRa väike maja

L 03.05 13–18
LAUAMÄNGUPÄEV
Brain Gamesi juhendajatega
RaRa väike maja

T 06.05 15.00–18.30
„SEE ESIMENE RAAMAT. 500 AASTAT ÜHIST KIRJAKULTUURI"
Esitlus ja seminar
RaRa väike maja

K 07.05 16.00–16.45
EUROOPA VÄÄRTUSED
Vestlusõhtu
RaRa väike maja

N 08.05 17.30–19.00
MARKUS THIELEMANN
Autoriõhtu
RaRa väike maja

L 10.05 11.30–12.30
„HÄRRA LAISKVORSTI" LUGEMINE
Rotermanni suveraamatukogu avamine
Rotermanni keskväljak

L 17.05 12–14
PEREHOMMIK
Lähme laulu- ja tantsupeole
RaRa Solarise saatkond ja Apollo raamatupood

L 17.05 14.30–23.00
MUUSEUMIÖÖ
Öös on raamatut
RaRa väike maja

R 30.05 08.30–14.00
TEENUSEDISAINI PÄEV
Konverents
Ajaloomuuseum

06.05–02.09
EESTI RAAMAT 500
Koomiksinäitus
RaRa väike maja

LVLup! MUUSEUM
Interaktiivne videomängude näitus
RaRa väike maja, nullkorrus
E–L kell 14–19

RaRa väike maja: E–R kell 10–20, L 12–19, P suletud
RaRa Solarise saatkond: E–P kell 10–19

Raamatukogu on suletud: N 01.05

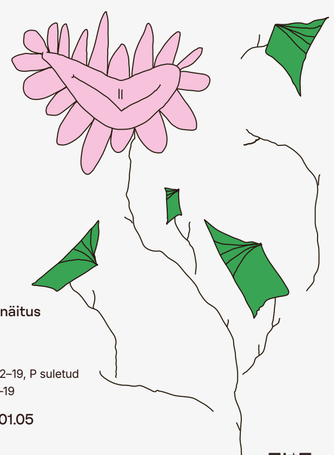

RaRa EESTI RAHVUSRAAMATUKOGU

RaRa väike maja
Narva mnt 11

RaRa Solarise saatkond
Estonia pst 9

Vaata lähemalt:
rara.ee/sundmused

INTEGRATSIOON ON LÄBI

Vene ja Valgevene kodanike hääleõiguse äravõtmisega seati kahtluse alla Eesti ühiskonnas paarkümmend aastat toimunud protsessid. Nüüd peame integratsiooni ümber mõtestama, sest usaldamatuse ja hirmu taustal vanaviisi jätkata ei saa.

Kirjutas **Ivan Lavrentjev**, illustreeris **Johanna Adojaan**

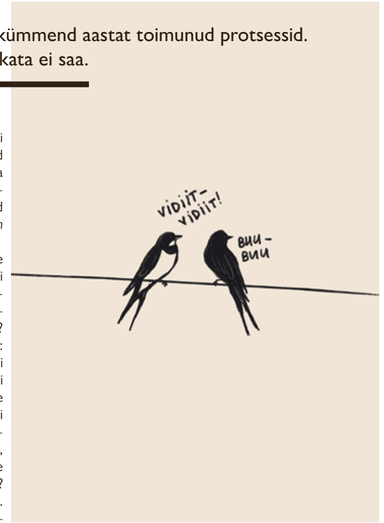

Riigikogus aplodeeritakse pigem harva. Viimati plaksutasid rahvasaadikud iseendale, kui nad olid kiitnud heaks põhiseaduse muudatuse, mis kaotab kohaliku volikogu valimistel kolmandate riikide kodanike hääleõiguse (NSV Liidu dokumentidesse kirjutati sellistel puhkudel „seisvad ovatsioonid"). Tõsi, saadikud ei juubeldanud seepärast, et Eestis alaliselt elavad ameeriklased või ukrainlased enam hääletada ei saa – sihtmärgiks olid Vene ja Valgevene kodanikest Eesti elanikud ning lisaks neile määratlemata kodakondsusega inimesed (nn halli passi omanikud saavad oktoobris hääletada viimast korda).

Sellest aplausist klippi vaadanud venekeelsed inimesed ei saanud aru, mille üle rõõmu tuntakse. Protsessi saatnud meediakampaania keskendus peamiselt „julgeolekuriskide" maandamisele. Kas selles debatis oli kuulda ka vastuargumente? Oli küll ja mitte üksnes venekeelsete poliitikute suust. Plaani kriitikute leerist leiame vabariigi presidendi, kapo endise peadirektori ja põhiseaduse autoreid. Ometi ei võetud neid kuulda ja „ärategemise" rõõm varjutas võimaliku pahupoole. Mis mõju on sellel hääletusel Eesti tulevikule ja kas meie julgeolek on tõesti selle tulemusel paremini kindlustatud?

MONUMENTAALNE KONFLIKT

Suurem osa Eesti venekeelsetest avastas ennast Eestist 1980. aastate lõpus. Just *avastas*, sest varem ei pööratud oma asukohale niivõrd suurt tähelepanu. Eesti keelt oskasid vähesed, mõned lävisid eestlastega hästi ehk igapäevaselt, kuid sügavamat mõistmist seoses kultuuri, selle maa ajaloo ja eksistentsiaalsete hirmudega polnud paljudel tekkinud. Ei olnud toona, ei ole ka nüüd.

Isegi kui poole perekonnast moodustavad mitteusklikud ja ammu Eesti kodakondsuse saanud, kostab üle Lasnamäe ja Kohtla-Järve köökide pahameel: miks? Mida nad meilt õieti tahavad?

NSVLi kokkuvarisemine ja Eesti taasiseseisvumine panid senised arusaamad maailmast kõvasti proovile ning paljudel läks aega, enne kui uue eluga kohaneti. 1990. aastate algul kehtestatud keele- ja kodakondsuspoliitika oli ehk mõne jaoks raske, kuid pani paika mängureeglid. Mittekodanike arv kahanes iga aastaga. 01.01.2025 seisuga on neid 57 070. Sotsiaalne katastroof hoiti ära, kuigi mitmed olulised haridust, meediat ja kultuuri puudutavad otsused lükati edasi.

Eesti riik ei istunud käed rüpes. Kõigis neis (ja paljudes teistes) valdkondades on seatud eesmärke, koostatud arengudokumente, mõõdetud tulemusi ja eraldatud raha eri tegevusteks. Tagantjärele paistavad mõned tegevused isegi pehmetena, näiteks mõjub uskumatuna pronkssõduriga seonduv: monument paigaldati ümber Kaitseväe kalmistule (mitte seda ei viidud muuseumi), peaminister asetas selle jalamile lilled ning need, kes soovivad, saavad jätkuvalt selle juures käia. Tõsi, viimastel aastatel ehk ilma senise nõukogudeaegse sümboolikata.

Imaginaarsete julgeolekuohtudega võideldes saavutasime selle, et muukeelsed inimesed võõranduvad ja tõmbuvad endasse. Kas see on julgeolekule parem?

Vaevalt paljud venekeelsed pidevalt monumentidega seonduvale mõtlesid. Sissetulekud kasvasid tohutul kiirusel ning arutelud käisid pigem selle üle, mis autot liisida, kuidas kodus remonti teha ja kas minna puhkusele Türki või Egiptusesse. Eestlased jäid jätkuvalt keskmiselt jõukamaks, kuid kõigi Eesti elanike toimetulekunäitajad paranesid 2010. aastate lõpuks märgatavalt. Keegi seda otseselt ei sõnastanud, aga ilmselt loodeti kollektiivselt, et heaolu kasv lahendab ka muid probleeme ja toimub omapärane *Wandel durch Handel*[1].

Kas kohalik venelane peaks olema Eestile tänulik? Siin on siiski vastuolu, mida ükski sotsioloogiline uuring ei suuda täpselt fikseerida, kuid mis on laialt levinud: saime hakkama mitte tänu Eestile, vaid selle kiuste! Miks? Sest *meie* käest nõutakse pidevalt midagi: kord peame kodanikuks saama, siis ei tohi oma telekanaleid vaadata, peame koolis eesti keeles õppima jne. Nüüd siis lisandub sellesse loetellu hääleõiguse ja kirikuga seonduv. Isegi kui poole perekonnast moodustavad mitteusklikud ja ammu Eesti kodakondsuse saanud, kostab üle Lasnamäe ja Kohtla-Järve köökide pahameel: miks? Mida nad meilt õieti tahavad?

Vanemate suhtumine kandub edasi lastele. Eesti vastu ei tunta huvi, keelt ei osata või osatakse halvasti. Kuidas on võimalik 12 aastat koolis käia ja õppida eesti keelt 5–7 tundi nädalas, kuid ikkagi B2-taseme eksamil põruda? Pooled ei saa hakkama.[2] Osaliselt annavad sellesse panuse koolid ise ja kohalikud omavalitsused, kes uskusid aastaid letargiliselt, et jutud kooliharidusest eestikeelseks muutmisest ei saa teoks. Kahtlustan, et nõrga tulemuse põhjuseks ei ole ainult õpetajate suutmatus õpetada ja õpilaste ääretult nõrk akadeemiline võimekus, vaid sellega demonstreeritakse suhtumist. Paljude laste vanemad on saanud elus hakkama oma väikeettevõtetes töötades ning ise eesti keelt tipptasemel ei valda. TikTokist tulev jutt on inglis- või venekeelne ja *influencer*'id ei ela igavas Tallinnas, vaid jagavad oma tarkust ihaldatud Dubaist ja Los Angelesest. Mis Eesti?

KUIDAS EDASI?

Vene vähemuse teemat on julgeolekustatud algusest peale. Ida-Virumaast hakatakse Tallinnas rääkima, kui piiri taga juhtub midagi problemaatilist ja on vaja „kriisi lahendada".[3] Praegu toimuv ei ole olemuslikult uus, vaid seniste meetmete loogiline edasiarendus. Imaginaarsete julgeolekuohutudega võideldes saavutasime selle, et muukeelsed inimesed võõranduvad ja tõmbuvad endasse. Kas see on julgeolekule parem? Aastakümneid tööd ja lõimumiskavade ilusat juttu on läinud suuresti luhta. See ei tähenda, et Vene vägede sõjakuritegusid õigustav kirikupea peab omama võimu Eestis tegutseva kiriku üle või et kõik peaksid saama vaadata Pervõi Kanali uudiseid. Ärge saage minust valesti aru, kohalike venelaste seas on neid, kes kujutavad päriselt Eestile ohtu. Veelgi enam on selliseid, kes vaatavad jätkuvalt Vene kanaleid (VPNi ja paari klikiga hõlpsasti tehtav) ja elavad **Putini** sõjaretkedele kaasa. Kuid nad ei moodusta enamust. Märksa rohkem venekeelseid inimesi leiab, et Ukraina toetamine käib nende heaolu arvelt.[4]

Kindlasti taotlevad mõned halli passi omanikud ka edaspidi Eesti kodakondsust. Kuid ainuüksi passi olemasolu või keeleoskus ei tähenda midagi. Poliitikud **Aivo Peterson**, **Mihhail Stalnuhhin** või **Aleksandr Tšaplõgin** on ju Eesti kodanikud, nagu ka tuhanded nende valijad Tallinnas või Narvas. Ometi ei jaga suurem osa ühiskonnast nende inimeste maailmapilti ja peab seda väiksemal või suuremal määral Eestile ohuks. Praegu teeb Eesti kõik, et kohalikud venekeelsed koonduksid just nende inimeste taha. Selmet tuua neid Eestile lähemale – eeskätt keele ja kultuuri kaudu –, tõukame neid eemale.

Eesti riik kulutab praegu mitu miljonit aastas ERRi venekeelsete kanalite rahastamisele ja erameedia toetamisele. Kas seda on tarvis? Kas Vene Teater peab saama riigieelarvest arvestatavat tuge, kui Eesti teatritele raha ei jagu? Irooniliselt võib küsida: miks on need tegevused kultuuriministeeriumi real, kuigi tegemist on puhtalt sisejulgeolekualase küsimusega? Kõiki neid (ja ka palju jaburamaid) vaidlusi asuvad poliitikud peagi pidama. Kui eesmärk on päriselt sidus ja turvalisem ühiskond, siis mul on poliitikutele üks lihtne soovitus: ärme käsitle igat Eesti venekeelset julgeolekuohuna. See oleks juba suur samm edasi.

Foto: erakogu

Ivan Lavrentjev on kommunikatsioonieksperdt ja ajaloolane. Ta uurib nõukogude aega ja soovib, et see jääks ajalooks.

Foto: autoportree

Johanna Adojaan kirjutab, pildistab, kogub õnne ja veedab vabad hetked kättpidi savis.

[1] *„Muutused läbi kaubanduse" oli koondnimi Saksamaa idapoliitikale, mille tuum seisnes lootuses demokratiseerida Venemaad tihedama integratsiooni kaudu lääne majandus- ja kultuuriruumiga.*

[2] *Juba aastaid püsib stabiilsena nii põhikooli kui ka gümnaasiumi lõpus tehtavate eesti keele kui teise keele eksamite tulemus: üle 60 punkti (ehk vastavalt B1- või B2-tase) saab umbes pool õpilastest. Mullu jõudis B2-tasemeni (60 punkti 100-st) 50,4% eksaminandidest, veidi vähem kui eelmisel aastal (2023. aastal 51,8%).*

[3] *Lavrentjev, I. 2018. Lahing Narva pärast. – Vikerkaar, nr 9, lk 38–47.*

[4] *Avaliku arvamuse seireuuring (12.–17. märts 2025), lk 31. Turu-uuringud AS.*

STATE CAPTURE

/ ˌsteɪt ˈkæptʃər /

Kirjutas **Kaide Tammel**
Illustreeris **Vahram Muradyan**

*Kiirem kui EKI, ammendavam kui Vikipeedia – Müürilehe veerg **„Puust ja punaseks"** selgitab sõnu, mõisteid ja olukordi, millest räägitakse palju, aga mille päritolu ja tähendust suudavad vähesed lõpuni aduda. Seekord avame mõiste „state capture" kaudu protsessi, mis takistab riigi arengut ja võib viia demokraatia hääbumiseni.*

Juba veerandsada aastat on ingliskeelses erialakirjanduses räägitud nähtusest nimega *state capture*. Eesti keeles on seda nimetatud riigi pantvangistamiseks, hõivamiseks või kaaperdamiseks. Erinevalt „riigipöördest", mis on Sõnaveebist leitav, puudub eestikeelsetes sõnastikes selgitus „riigi kaaperdamise" kohta. Kuigi sarnaselt riigipöördega võib *state capture* lõppeda põhiseadusliku korra ja valitsemisvormi muutmisega, on sellise tulemuseni viiv protsess avalikkuse eest pigem varjatud.

MÕISTE SÜND

2000. aastal avaldasid **Joel S. Hellman**, **Geraint Jones** ja **Daniel Kaufmann** uuringuraporti.[1] Autoreid huvitas, milliseks on kujunenud riigi ja ärettevõtete vahelised suhted üleminekuaja tingimustes, kus demokraatlikke huvikaitsemeetodeid alles õpitakse. Uuringusse kaasati üle kolme tuhande ettevõtte, mis tegutsesid 22 postsovetlikus riigis. Kogutud andmete analüüs näitas, kuidas osades üleminekuriikides sekkusid mõjuvõimsad ettevõtted riiklike institutsioonide tegevusse ning suunasid otsuseid ja õigusloomet enda huvides.

Uuringu autorid kasutasid sõnapaari „state capture", et tähistada olukorda, kus väike grupp mõjukaid ettevõtteid sai ülejäänud ühiskonna, majandusarengu ja teiste ettevõtete arvelt kujundada endale sobivaid mängureegleid. Ettevõtted kasutasid seaduste ning eeliste ostmiseks ebaseduslikke ja läbipaistmatuid rahastusskeeme. Toonane uuring näitas, et Eesti liigitus nende postsovetlike riikide hulka, kes olid suutnud luua kaitsemehhanismid, mis takistasid mõjuvõimsate ettevõtete süsteemset sekkumist poliitika- ja õigusloomesse. Teistes riikides, sh Venemaal, Ukrainas ja Moldovas ei olnud see õnnestunud, mistõttu takerdusid ühiskonna ja majanduse arengut toetavad reformid.

MILLEKS UUS MÕISTE?

Kuna võimuvõitlus on sama vana kui inimkond ning eri riigivalitsemisvormidele alates demokraatiast kuni türanniani on juba nimed antud, tekib õigustatud küsimus, kas ja milleks on vaja võtta kasutusele uus mõiste. Kas ei piisaks juba olemasolevaist? Riigivalitsemisvormi, kus võim on koondunud rikkaimate kätte, nimetatakse oligarhiaks. See Antiik-Kreekast pärit mõiste on taas aktiivselt kasutusele võetud, kuna antiikne võitlus demokraatia ja oligarhia vahel toimub nüüdisaegse vaatemänguna me silme all paljudes riikides. Lisaks on toodud mängu „kleptokraatia" mõiste, mis tähendab lihtsustatult varaste võimu.

Foto: erakogu

Kaide Tammel töötab teadurina Sisekaitseakadeemia sisejulgeoleku instituudi teaduskeskuses tänu Euroopa Liidu kaasrahastatud projektile ISF.1.03.23-0011 „Sisekaitseakadeemia kompetentsikeskus" (01.01.2023–31.08.2029).

Erinevalt oligarhiast ja kleptokraatiast ei ole *state capture* riigivalitsemisvorm, vaid protsess, mis demokraatiat süsteemselt kahjustades võib viia mõne muu riigikorrani, näiteks oligarhia, kleptokraatia, autokraatia või diktatuurini. Erinevalt riigipöördest (*coup d´etat*), mis definitsiooni järgi on riigis kehtiva korra ebaseduslik ja mittekorraline muutmine, mida on tavaliselt väga lihtne märgata, toimub riigi kaaperdamise protsess riigis näiliselt toimiva demokraatia varjus.

Lõpuks on iga uue mõiste proovikiviks aeg – kui mõistet ei kasutata, siis järelikult ei ole teda tarvis. „State capture" on ajaproovile hästi vastu pidanud ja korruptsiooni uurivatel teadlastel pole selle kasutamisest pääsu. Teadlaste laualt on mõistet tähistav sõnaühend liikunud edasi ka üldkeelde ning seda võib kohata sageli ingliskeelsete päevalehtede artiklites ja blogides.

RIIGI KAAPERDAMISE VÕTTED

Praeguseks on *state capture*'i kontseptsiooni esialgsega võrreldes tunduvalt edasi arendatud ja mõiste piire laiendatud. Riigi kaaperdajateks ei loeta mitte ainult mõjukaid ettevõtteid, kes endale sobivaid poliitikaid osta suudavad, vaid ka ametis olevaid riigijuhte ja nende toetajate võrgustikku, kes omakasu nimel demokraatiat kahjustavaid võtteid kasutavad. Kuna võimul püsimine nõuab ressursse, on ettevõtete toetusel poliitikutele riigi kaaperdamise protsessis endiselt keskne roll. Tänapäevasteks riigi kaaperdamise näideteks on Ungari, Venemaa, Türgi, aga ka Iisrael. See loetelu pole ilmselgelt ammendav ja näiteid leiab kõikidelt kontinentidelt. Praegu USAs toimuv on paljuski riigi kaaperdamise õpikunäide.

Selleks et riigi kaaperdamist paremini ära tunda, on teadlased üritanud tuua eri riikide juhtumeid uurides ja üldistades välja sellele protsessile iseloomulikud jooned. Üksmeel valitseb selles, et riigi kaaperdamise puhul on tegemist süsteemse korruptiivse tegevusega, mis ei pruugi olla ebaseaduslik, kuna seadusi saab riigi kaaperdamise käigus muuta. Sussexi ülikooli professor **Elizabeth Dávid-Barrett** kirjeldab oma artiklis[2] riigi kaaperdamist kolme võtte[3] kaudu. Need võtted on üksteisest kontseptuaalselt eristatud, kuigi päriselus ei ole piirid selged ning võtete kasutamine varieerub sõltuvalt võimalustest, ajast ja kohast.

Esimeseks võtteks on poliitika- ja õigusloome kaaperdamine. Eesmärk on muuta poliitikakujundamise ja oluliste majandussektorite reguleerimise aluseid ning samal ajal tagada kontroll füüsilise jõu kasutamise üle riigis. Poliitika- ja õigusloome mõjutamise puhul võetakse sihikule eelkõige valimised, põhiseadus, strateegilised varad, politsei, luureasutused ja sõjavägi.

Teiseks võtteks on poliitikate elluviimise mõjutamine. Eesmärk on mõjutada administratiivseid protsesse, et nendest võidaks kaaperdajate võrgustik ja kaotaksid (poliitilised) oponendid. Võimu hoidmiseks on vajalik võimulolijate ligipääs ressurssidele, mida jagada oma kaastöötajatele ja toetajatele, et nende lojaalsust osta. Parteile rahalise toetuse tagamiseks kasutavad võimulolijad suurrahastajaid ning riigivara kasutamise või riigihankelepingute kättemängimist oma erakonna rahastajatele. Selle võtte kasutamise näiteks tuuakse sageli Ungari, kus riiklikest investeeringutest ja hangetest on võitnud kitsas ring võimulolijatega seotud ettevõtteid.

Kolmandaks võtteks on kontrollifunktsiooni tasalülitamine eesmärgiga vaigistada ja kahjustada institutsioone, organisatsioone ning inimesi, kes paljastavad korruptsiooni ja üritavad võimulolijaid vastutusele võtta. Kohtute, prokuratuuri, õiguskaitseasutuste ja riigikontrolli töösse sekkumine ning nende lojaalsuse tagamine annab võimulolijatele kindluse, et nende ebaseaduslikke tegevusi ei uurita ega karistata. Ajakirjandusvabaduse piiramine ja teadlaste vaigistamine (nt rahastuse märgatavalt vähendamise teel) ei lase ebamugavaid teemasid avalikult arutada ega võimu kuritarvitajaid vastutusele võtta. Kaaperdajate võrgustikule on iseloomulik suutlikkus palgata riigi parimad advokaadid ja kommunikatsioonispetsialistid, kes vajaduse korral kiiresti kaitsele asuvad ja asendavad info propagandaga.

Kõik need riigi kaaperdamise käigus tehtavad tegevused võivad, kuid ei pruugi tingimata olla seadusevastased. Küll aga hääbub selle protsessi tulemusel demokraatia ning rahva võimu teostamine korralistel valimistel muutub farsiks, sest sisuline valikuvõimalus puudub.

[1] *Hellman, J. S.; Jones, G.; Kaufmann, D. 2000. „Seize the State, Seize the Day". State Capture, Corruption, and Influence in Transition. – Policy Research Working Paper, nr 2444. World Bank Group.*

[2] *Dávid-Barrett, E. 2023. State Capture and Development: A Conceptual Framework. – Journal of International Relations and Development, nr 26, lk 224–244.*

[3] *Täpsuse mõttes olgu mainitud, et ingliskeelse artikli autor räägib võtete asemel tegevusvaldkondadest (ingl* pillars of activity*).*

ÕHEM RIIK, PAKSEMAD KASUMID

Ametnike kritiseerimine avalikus ruumis on muutunud viimase aasta-kahega ettevõtjate eestvedamisel uueks rahvusspordiks. Nüüd on kriitikutest saanud valitsuskabineti nõunikud ja kriitikast konkreetsed seaduseelnõud. See on lugu sellest, kuidas ärihuvid võrdsustati avalike huvidega ning selle käigus hüljati demokraatia aluspõhimõtted.

Kirjutas **Arno Lauk**, illustreeris **Jaan Rõõmus**

Nüüdisaegne demokraatia on ainulaadne. Vaba ühiskonna liikmetele on tagatud olenemata nende haridusest, soost või varanduslikust seisust põhiseaduslik õigus korraldada kollektiivset elu võrdsetel alustel – vähemalt teoorias. Seesama võimu tasakaalu tagamiseks vajalik neutraalsus on samal ajal demokraatlike mehhanismide üks nõrkus. Erinevalt näiteks mõjukatest suurärimeestest pole tavakodanikel pakkuda poliitilise võimu kandjatele midagi enamat peale oma hääle. Kõige suurema tõenäosusega jäävad varju just ühiskonna haavatavate liikmete soovid ja vajadused. Teistest mõjuvõimsamad huvigrupid on seetõttu märkimisväärselt paremal positsioonil, et suunata avalikku võimu ja õigusloome protsesse just endale sobivatel viisidel.

Seejuures pole demokraatia erahuvide nimel kaaperdamiseks vaja tingimata rikkuda seadust ega kasutada jõudu. Avalikes aruteludes kuuleb järjepidevalt ärimeeste loodud narratiivi riigist, mida peetakse üleval nende rahast. Asjaolu, mis peaks ettevõtjate meelest justkui andma neile suurema õiguse ühiskonna korraldamises kaasa rääkida. Olukord muutub ohtlikuks, kui sellega lähevad kaasa poliitilised otsustajad ja ärihuvid vormitakse seadusemuudatusteks. Ühishuve teenivaid õigusakte ja ametiasutusi tõhusama riigiaparaadi loosungi all järk-järgult õhemaks hööveldades muutub demokraatia üha hapramaks.

KÕIGES ON SÜÜDI AMETNIKUD

Valitsuse ja suurärimeeste ühistööna avalikkusele maalitaval pildil kujutab riik endast ühiskonnale liiga suureks muutunud koormat. Eelmise aasta juulis riigikogule veel peaministrikandidaadina peetud kõnes tõdes **Kristen Michal**, et riigieelarve kulutused on kontrolli alt väljunud.[1] Vajadust riigi „rasva maha hööveldada" on rõhutanud ka välisminister **Margus Tsahkna**.[2] Poliitilise retoorika keskseks kuvandiks on saanud pärmi peal paisunud ametkonnad, mille puhul soovitab näiteks vandeadvokaat **Leon Glikman**[3] kolleeg **Jüri Raidlale** viidates vähendada ametnike arvu vähemalt veerandi võrra. Ametnikke on süüdistatud ühiskonna ülereguleerimises, ettevõtjate vaenamises, inimeste järele nuhkimises[4] ja mingis oma asja ajamises.

Ühiskondlikke huvisid kaitsvate institutsioonide kujutamine riigi põhiprobleemina on ideaalne eeltingimus otsusteks, mis viivad kontrollimehhanismide nõrgestamise ja ühiskondlike riskide kasvuni.

Foto: Paul Meiesaar

Arno Lauk on andnud vormikandjana vande kaitsta Eesti riiki ja selle põhiseaduslikku korda ning võtab mõlemaid tõsiselt.

Ühiskondlikke huvisid kaitsvate institutsioonide kujutamine riigi põhiprobleemina on ideaalne eeltingimus otsusteks, mis viivad avaliku sektori tõhususe vähendamise, kontrollimehhanismide nõrgestamise ja ühiskondlike riskide kasvuni. Suurärimehed ja valitsuskabineti liikmed on jõudnud ühisele seisukohale, et riigi tõhususe ja majanduskasvu võtmeks on ettevõtjate eestvedamisel üleliigsed regulatsioonid tuvastada ning neist vabaneda. Seejuures on jäänud sujuvalt tähelepanuta asjaolu, et erinevalt ametnikest on õigusaktide kehtestamise võim ainult poliitilistel rahvaesindajatel.

STATISTILINE SILMAMOONDUS

Riigitöötajaid amorfse, kuluka ja ebatõhusa massina kujutades jääb märkamata, et nende sekka kuuluvad ühiskonna toimimiseks hädavajalikud spetsialistid. Riigi kulutustest ja nende kasvust suurema osa moodustavad nimelt haridus, tervishoid ja sotsiaalhoolekanne. See tähendab, et kui rääkida avaliku sektori (2023. aastal 137 644 inimest)[5] liiga suurest osakaalust palgatööliste seas tervikuna, on kõige suuremaks kokkuhoiukohaks esmajoones kõigi astmete õpetajad ning meditsiini- ja sotsiaalvaldkonna töötajad.

„Avalik teenistuja" ega „ametnik" pole aga „riigipalgalise" sünonüümid. „Avalik teenistus" tähendab tööd avalikku võimu teostavates ametiasutustes, kus oli 2023. aastal hõivatud 28 301 inimest (neist 22 746 riigiasutustes ja 5555 kohalikes omavalitsustes).[6] Avalikud teenistujad jagunevad omakorda kaheks: avalikku võimu teostavateks ametnikeks (nt menetlejad, järelevalveametnikud – kokku 19 143) ja ametnike tööd toetavateks teenistujateks (nt referendid, personalitöötajad – kokku 9157). Keskvalitsuse avalikest teenistujatest töötab ministeeriumites alla kümnendiku, valdav osa teenib hoopiski politsei- ja piirivalveametis, kaitseväes, päästeametis, maksu- ja tolliametis, vanglateenistuses, kohtutes ja sotsiaalkindlustusametis. Seejuures ei tööta kõik riigipalgalised täiskoormusega ehk ametikohtade tegelik arv on inimeste arvust omakorda veelgi väiksem.

Riigi institutsioonide suhtes usaldust õõnestava narratiivi tagant on raske leida faktilisi tõendeid. Näiteks väidetel avaliku sektori töötajate, avalike teenistujate või ametnike arvu massilisest kasvust puudub igasugune alus. Meedias on lükatud korduvalt ümber Bigbanki peaökonomisti **Raul Eametsa** valeväide[7], et avalik sektor tervikuna suurenes eelmisel aastal 10 000 inimese võrra. Statistikaameti andmetel riigisektori töötajate arv hoopis vähenes 2024. aastal 1000 võrra.[8] Avalike teenistujate arv on aga püsinud viimased kümme aastat võrdlemisi stabiilne, kõikudes 29 000 ja 27 000 vahel – see teeb umbes 3% kogu tööealisest elanikkonnast.

Töötajaskonna kõrval vähenes eelmisel aastal ka avaliku sektori palgakasv, mida Eesti Tööandjate Keskliidu volikogu liige **Raul Puusepp** kirjeldas veel septembris üldise palgakasvu eestvedajana.[9] Vähemalt ametnike palkade puhul ei pea Puusepa väidetu paika: kui rahandusministeeriumi sõnul on need kasvanud viimastel aastatel Eesti keskmisega sarnases tempos, siis eelmise aasta alguses külmutati tõus 4% juures. Adekvaatne pole ka riigi- ja erasektori keskmise palga kõrvutamine lihtsalt numbrite võrdlemiseks, kuna erinevalt erasektorist eeldab suurem osa avaliku sektori töökohtadest kõrghariduse olemasolu.

Ametiasutuste ümberkujundamiseks teed sillutava retoorika fookus on mõistetav, kuna avaliku teenistuse ülesanne on hoida silmad lahti omavoli suhtes ja reeglite rikkujad vastutusele võtta. Valdkonna ekspertidena avalikke hüvesid kaitsvad ametkonnad on ebamugavad neile, kes tahavad kujundada poliitikat ühiskonna kui terviku asemel vaid enda kasuks. Ametnike ebatõhususe õigustamiseks tuuakse sageli näiteid isiklikest negatiivsetest kogemustest, laiendades neid kogu ametnikkonnale. Seejuures ei pruugi vastus olla seal, kus seda nähakse: liiga aeglase vastamise või menetlusprotsessi taga võib olla asjaolu, et selleks ette nähtud ametikoht koos teadmisi ja kogemusi omava inimesega on juba varasemate kärbete käigus ära koondatud. Või olemas-

jätkub >

< eelneb

olevate inimeste töökoormusele on lisatud kärbetega ülesandeid, mis lihtsalt ei vasta enam ühe ametikoha suutlikkusele.

Kahtlemata on ka avalikus sektoris oma ametisse sobimatuid töötajaid. Erasektori loogikast lähtudes oleks sellisel juhul kohaseks lahenduseks nende täiendav koolitamine, motiveerimine või siis asendamine pädevamate inimestega – mitte ametikohtade või tervete valdkondade kärpimine. Ärihuvide vaatest pole aga olulised mitte faktid, vaid eesmärkide saavutamist toetava sõnumi veenvus. Näiteks luues kuvandi probleemist, mille lahendamine on kitsalt just ettevõtjate pädevuses.

RIIGIREFORMI ROHELINE KORIDOR

Valitsuskabineti ettevõtluskriitikaga kastetud viljakalt pinnaselt võrsuski tänavu märtsikuus riigikantselei juurde elonmuskiliku nimega „efektiivsuse ja majanduskasvu nõukoda". Peamiselt suurärimeestest koosnev kollektiiv on näide institutsioonist, mis pole ametlikult ei valitsusasutus ega ka huvirühmade kohtumise vorm, kuid mille kaudu liiguvad kiiresti seaduseelnõudeks saavad ettepanekud.

Riigielu korraldamisele nii suurt mõju omava tegevuse läbipaistvuses on märgilisi puudujääke. Riigikantselei dokumendiregistris kajastuvad küll nõukoja üldaadressile saadetud ettepanekud, kuid mitte selle liikmetele eraviisiliselt – näiteks telefoni teel – tehtud pöördumised. Nõukoja ja valitsuskabineti suhtlusest avalikku jälge ei leia. Erinevalt näiteks riigikogu ja selle komisjonide istungitest, mille protokollid on avalikud.

Läbipaistvad andmed puuduvad ka majanduskasvu nõukoja loomise ja sinna liikmete määramise kohta.

Peaminister Michali ja nõukoja esimeheks määratud kinnisvaraärimees **Viljar Arakase** võimalikud varasemad kohtumised ametlikes registrites ei kajastu, kuigi viimase juhitud EfTEN Capitali ühendavad valitsuserakondadega selle nõukogu liikmete märkimisväärsed annetused. Majanduskasvu nõukojaga seotud isikutest enamik on praegu või on olnud varem seotud Reformierakonna ja Eesti 200-ga kas liikmete, kandidaatide või rahastajatena.

Nende ärimeeste ja ettevõtete mõju seadusandlusele on muutunud pretsedenditult otseseks ja kiireks. Valitsuse kodulehel saab jälgida jooksvat ülevaadet seaduseelnõudeks vormistatud ettepanekutest, mis on praeguseks valitsuse laualt vastuvõtmiseks juba riigikokku saadetud. Formaalselt seaduslikuna jätab selline praktika kõrvale demokraatliku protsessi põhialused ehk läbipaistvuse, kaasamise ja avaliku arutelu. Muudatusettepanekute maht ja menetluskiirus raskendavad avalikkuse jaoks neile õigeaegset reageerimist ning konkreetsetele muudatustele põhjalikuma tähelepanu osutamist. Poliitiline kliima muutuks silmapilkselt, kui samasuguse juurdepääsu õigusloomele saaksid näiteks keskkonnaaktivistid. Majandushuvide puhul on aga kuulda kõrvulukustavat vaikust.

MIS PROBLEEMI TEGELIKULT LAHENDATAKSE?

Erinevalt avalikust sektorist ei vastuta ettevõtlus mitte avalike huvide, vaid omanikele kasumi teenimise eest. Tavaolukorras on avaliku sektori ülesanne tagada tasakaal ühiste ja erahuvide vahel. Suurettevõtjate suunatud läbipaistmatu õigusreformi puhul on aga oht surve alla sattuda ärihuvide vaatest ebamugavatel, kuid laiemalt riigi ja ühiskonna heaoluks olulistel institutsioonidel ja regulatsioonidel.

Selline suundumus ilmneb näiteks ettevõtjate nõukoja ühes fookusteemas ehk avaliku sektori järelevalvemehhanismide nõrgestamises. Soovitatakse vähendada radikaalselt ettevõtetes kohapeal toimuvaid kontrolle, muuta need riskipõhiseks ja luua eraldiseisvate ametiasutuste asemele ühisjärelevalve. Ettevõtluse loogikast lähtuvalt on selline ettepanek arusaadav, kuna vähem järelevalvet tähendab väiksemaid kulusid. See on hea uudis neile, kes tunnevad näiteks kiusatust ehitustel registreerimata võõrtööjõudu kasutada või tootmisjääkidest ebaseaduslikult vabaneda. Ühiskonna jaoks suureneb aga risk rohkemateks keskkonnakahjudeks, tööõnnetusteks, maksupettusteks ja muudeks tagajärgedeks, mida on seni järelevalvega maandatud.

Kõnekaks näiteks on siinkohal keskkonnaamet, mida haridusminister **Kristina Kallas** on nimetanud ilma ühegi sisulise põhjenduseta liiga suureks. Keskkonnaameti vähendamises vähemalt poole võrra näeb võimalust ühiskonnaelu paremaks muuta majanduskasvu nõukogu liige ja Äripäeva rikaste edetabelis neljandal kohal paiknev, enda varanduse puidutööstuses teeninud **Raul Kirjanen**. Selliste asutuste poliitiliselt ebamugavaks muutudes tekib põhjendatud küsimus, kas probleem on nende ebaefektiivsuses või tõhususes. Arvestades, et just keskkonnaamet tabas näiteks Enefit Poweri põletamas enda kateldes mürgist fenoolvett[10], juhtis koos keskkriminaalpolitseiga kohtueelset menetlust seoses sellega, et AS Olerex Eestisse toodud kütuse kohta valeandmeid esitas, ning peatas Kirjaneni osalusega metsafirma raied pesitsusrahu ajal.[11] Suurettevõtteid rikkumiste eest vastutusele võtnud asutust nähakse aga pigem ettevõtluse takistaja kui ühiskonna kaitsjana.

Looduskaitsereeglite nõrgestamisest saadav tulu Eesti ühiskonnale on rohkem kui küsitav. Suuremad kohalikust toorainest sõltuvad intensiivse keskkonnamõjuga tööstused, nagu Graanul Invest, Estonian Cell või „Eesti oma suurtööstus" Viru Keemia Grupp, kuuluvad täielikult välismaistele omanikele. Erinevalt kasumist jäävad keskkonnamõjud aga tervikuna Eestisse ja riigi lahendada. Nii LNG-veokite avarii kui ka Suur-Sõjamäe ohtlike jäätmete kogumiskeskuse ja hiljutise Kiviõli keemiatööstuse põlengute likvideerimisega tegelesid enda elu ning tervisega riskides maksurahast ülalpeetavad päästjad.

Seniste valitsuse kaudu seadusemuudatusteni jõudnud ettepanekute puhul on keeruline leida seoseid ka olulise mõjuga majanduskasvule. Näiteks piirangute vähendamise nime all juba seaduseelnõusse jõudnud ehitiste piiranguvöötmete leevendamine avab küll looduskaunid mere- ja järvekaldad kinnisvaraarenduseks, kuid sellest võidavad vaid arendajad ja vähesed rikkad. Bürokraatlikust ülereguleerimisest pärsitud majanduskasvu puhul peaks olema näha ka teisi, ulatuslikke ja majandussektoriteüleseid muudatusettepanekuid. Selle asemel soovivad riigireformijad aga näiteks muuta pabertšekid nõudepõhiseks, jätta ära kaevanduslubade kooskõlastamise ministriga ja lubada metsaraied pesitsusrahu ajal.

Liiga aeglase menetlusprotsessi taga võib olla asjaolu, et selleks ette nähtud ametikoht koos kogemusi omava inimesega on juba varasemate kärbete käigus ära koondatud.

DEMOKRAATIA POLE PARATAMATU

Arusaamatuks jääb ka soovitud riigireformi kasu ühiskonnale tervikuna. Kuidas peaks oodatav mõju maksutulu suurenemisele inimesteni jõudma, kui riigi toimevõime tagamiseks mõeldud institutsioonid on ära kaotatud või tehtud sisuliselt töövõimetuks? Organisatsioone pole võimalik majandusolude paranedes lihtsalt inimeste palgale võtmisega uuesti luua – organisatsioonide kultuur ja järjepidevus, teadmised, kogemused, koostöösuhted ja meeskonnatöö kujunevad välja aastate ja aastakümnetega.

Ma ei püüa väita, et kõik regulatsioonid on kohased või protsessid tõhusad. Küsimus on selles, kes otsustab, mis on riigi ülesanne ja kelle huvides see toimib. Riigireform ei ole tehniline, vaid sügavalt poliitiline otsus, mille lahutamatuks osaks peavad olema avalikkuse järelevalve, eri poolte kaasamine ja läbipaistvus. Neutraalse ja mõistliku projektina esitatud õhemal riigil on väga selgelt oma võitjad ja kaotajad. Võidavad need, kes on juba võimul; kaotavad need, kelle häält ei ole kuulda või kes ei tea, et nad peaksid seda tegema.

Riigireform ei ole tehniline, vaid sügavalt poliitiline otsus, mille lahutamatuks osaks peavad olema avalikkuse järelevalve, eri poolte kaasamine ja läbipaistvus.

Tuleb saada aru, et tegemist on meie kõigi riigiga, mille kaudu loome endale ühiseid hüvesid. Neid ei saa tasuta. Peame endalt ausalt küsima, kas tahame kokkuhoidu või kvaliteeti. Ettevõtjad ootavad samuti riigi põhiteenuste olemasolu ja õiguslikku kaitset ebaõiglase konkurentsi eest; et nende töötajatele oleks kättesaadav lastehoid, võimalus kasutada turvaliselt tööle jõudmiseks avalikke teid ning saada sotsiaalset tuge haigestumise või eraelulste kriiside korral. Nende hüvede olemasolu hakkame märkama alles siis, kui neid enam ei ole.

[1] *Michal, K. 2024. Kristen Michal: on nagu on, aga keegi peab asjad korda tegema. – ERR, 22.07.*
[2] *Altosaar, A. 2024. Margus Tsahkna: riik peab oma rasva maha hööveldama. – Postimees, 18.04.*
[3] *Glikman, L. 2024. Leon Glikman: maksumaksja on liiga kaua kinni maksnud tühjade tünnide kõminaid, töötamise imiteerimist ja ettevõtjatele vastandumist. – EPL, 02.08.*
[4] *Kirjanen, R. 2024. Raul Kirjanen: pasunad või kahurid. Valitsuse kärpekirves hakaku jõuliselt välkuma. – EPL, 05.07.*
[5] *Rahandusministeerium ei ole avaliku sektori 2024. aasta statistikat veel avaldanud.*
[6] *Avaliku teenistuse aastaraamat 2023. Rahandusministeerium, 2024.*
[7] *EI AITA KA MAJANDUSLANGUS › Ametnike arv kasvab kui pärmi peal. – Postimees, 14.02.2025.*
[8] *Pintman, M.-L. 2025. Tuntud ökonomist jagas eksitavat infot: riik ei palganud mullu rohkelt uusi töötajaid. – Delfi Ärileht, 18.02.*
[9] *Puusepp, R. 2024. Raul Puusepp: avaliku sektori töötajate pikem põhipuhkus pole põhjendatud ja tuleks ühtlustada erasektoriga. – EPL, 30.09.*
[10] *Pau, A. 2025. Riigiettevõte Enefit Power sai mürkvee lubamatu põletamise eest kõrbeda trahvi. – Forte, 18.03.*
[11] *Harju, Ü. 2024. Keskkonnaamet peatas Kirjaneni osalusega firma raied, naabrimees helistas politseisse. – Postimees, 27.04.*

Istuta, hävita
ja muuda mets rahaks!

Saadaval kõikidel populaarsetel platvormidel:
PC, PlayStation, Xbox, Nintendo Switch, Steam Deck jpt.

MERINEITSI HÄIRE-KELL

Homerose „Odüsseias" on juttu meremehi hukutavatest lindnaistest sireenidest. Hilisemas pärimuses lisandub neile kalasaba. Kui Euroopast pärit maadeuurijad kohtusid mitmeti merineitseid meenutavate meriveiselistega, nimetati nemadki sireenideks. Osa neist suurtest taimtoidulistest veeimetajatest – muide, nad on sugulased londilistega – on nüüd välja suretatud, ülejäänud ohustatud.

Elle-Mari Talivee ja **Taavi Talivee**

Müürilehe ja keskkonnaajaloo keskuse KAJAK koostöös sündinud rubrik toob kokku kaks sageli eraldi eksisteerivat teemat: ajaloo ja keskkonna. Igas loos meenutavad keskkonnahumanitaarid mõnda minevikuseika, millel on tulevikule palju öelda.

Raamatusõpru puudutas hiljuti soome kirjaniku ja kirjandusteadlase **Iida Turpeise** auhinnatud esikromaan „Surelikud" („Elolliset", 2023, ee 2024) Stelleri meriõhvast (*Hydrodamalis gigas*), kelle inimene lühikese ajaga maha tappis. Valus lugemine, ehkki autor jutustab loomade ja inimeste suhetest ka mõne parema lõpuga loo ning avab sedakaudu meie praegust mõtteruumi, mida autor kirjeldas festivalil HeadRead nõnda: „Tajume oma võimet hävitada, teadmata, kuidas end ohjeldada." Teadlasena usub Turpeinen, et selgitustest on abi ja need võivad midagi muuta.[1] Tõlkeõiguste taotlemine praeguseks 28 keelde tekitab lootust, et nõudlus teemapüstituse vastu on olemas.

MERIÕHVA KURB LÕPP

Meriõhva kirjeldas esimest korda 1741. aastal saksa zooloog **Georg Wilhelm Steller** kapten **Vitus Beringi** ekspeditsioonil Põhja-Ameerikasse. Esmakohtumisel avanes uskumatu vaatepilt: ligi üheksameetrised ja kümnetonnised hülgelaadsed olevused, pooleldi looma, pooleldi kala moodi, hulpisid, kõhud ülespoole, vee peal. Stelleri järgi oli meriõhv olemuselt rahulik ja empaatiline ning isendeid leidus nii arvukalt, et terve Kamtšatka poolsaar võinuks end ainult õhvalihast aasta ringi ära toita. Vaid 27 aastat hiljem oli liik aga väljasurnud. Nimelt kirjeldas Steller tol Vene impeeriumi uurimisretkel peale meriõhva veel kümmekonda uut looma- ja linnuliiki, sealhulgas merisaarmast ehk kalaani. Beringi abi **Aleksei Tširikov** mõistis looma tähtsust karusloomaturul ja tõi koju üle 900 saarmanaha. Edaspidi toitusid kümned julmad Vene karusloomakauplejate ekspeditsioonid saarmast jahtides enamasti meriõhvast. Saarmapopulatsiooni järsk langus tähendas ka, et kasvama hakkas nende toiduks olnud merisiilikute arv, kes omakorda meriõhva põhitoiduse pruunvetika ära sõid. Meriõhva nähti viimati 1768. aastal.

Kui algul talvitasid manaatid looduslike soojaveeallikate naabruses, siis möödunud aastasada on pannud nad sõltuma inimtekkelisest soojast heitveest.

Foto: Lis Keerberg

Elle-Mari Talivee tegeleb kirjanduse ja keskkonna uurimisega Underi ja Tuglase Kirjanduskeskuses.

Foto: erakogu

Taavi Talivee kaitses just kliima- ja keskkonnateaduste magistrikraadi Londoni Ülikooli Kolledžis (UCL).

Praegu saab ühe meriõhva lähisugulase näitel küsida, kas oskame nüüd loodust paremini hoida. Alles on meriõhva väiksemaid seltsikaaslasi, näiteks florida manaati (*Trichechus manatus latirostris*), kariibi lamantiini alamliik, kõige põhjapoolsema levilaga meriveiseline. Tema elu on nüüdseks inimese tegevusega nii läbipõimunud, et tulemuseks on tõeline sasipundar.

Esimese üleskirjutuse kariibi lamantiini kohta tegi **Christoph Kolumbus**. 8. jaanuaril 1493 vaatles ta Haitil kolme merineitsit, pettudes pisut nende välimuses – maalikunst oli jätnud sireenidest poole graatsilisema mulje. Tänapäeval on sa merilehmaks kutsutud loom üks Florida sümboleid ja ülioluline turismimagnet. Ehkki ohustatud liik, on tema seisund olnud seni üpris stabiilne. Ent viimasel paaril aastal on florida manaati loib eriti halvasti käinud.

See kuni kolme ja poole meetrine ning umbes pooletonnine hall mereimetaja vajab eluks sooja vett. Suviti rändab ta Florida rannikuvetes, talvitama läheb aga rannikuveekogudesse, kus vesi ei lange alla 20 °C. Ameerika antropoloogid **Thomas Pluckhahn** ja **David Thulman** avaldasid hiljuti teadusartikli, kus on kõrvutatud omavahel kliimaandmeid ning arheoloogilisi manaatide luuleide, kirjalikke allikaid ja ajalehe-teateid nende kohta aastaist 1500–1960.[2] Uurimusest nähtub, et ehkki põlisliik, ei ole manaati elutsenud Floridas kogu aeg, vaid periooditi, kasutades ära neile sobivaid klimaatilisi tingimusi. Kolumbuski märkas merineitseid lõuna pool soojemas Kariibi meres, mitte Mehhiko või Biscayne'i lahes.

HEITVEESÕLTLASED MANAATID

Pärast nn väikest jääaega – ligi viiesaja-aastast jahedamat perioodi aastail 1350–1850, mis tõi ka Eesti alal kaasa ikaldusi ja näljahädasid – meelitas soojenev ookean liigi taas kohale ning põhimõtteliselt on manaatid seadnud end Floridas uuesti sisse pooleteise sajandi jooksul. Kui algul talvitasid loomad looduslike soojaveeallikate naabruses, siis möödunud aastasada on pannud nad sõltuma inimtekkelisest soojast heitveest. Nimelt on Florida elektrijaamad lasknud 1920. aastatest rannikumerre soojaveeheitmeid, looduslikke peatuspaiku on aga alles vähe – isegi sealne ainus manaatide kaitseala Crystal River, kus looduslikud soojaveeallikad hoiavad veetemperatuuri talvel 23 °C juures, oleks kunagi äärepealt kinnisvaraarenduse ohvriks langenud.

Heitveekanalid koondavad manaatisid tiheda paadiliiklusega piirkondadesse, kus esineb hukkumist või vigastusi põhjustavaid kokkupõrkeid veetranspordiga, mida küll kohati püütakse maandada kiiruspiirangute ja liikumiskeeldudega. Sogased kanalid ei kujuta endast mererohurikkaid veealuseid karjamaid, ent veetaimestik on ka looduses vähenenud. Üks inimtekkelisi muutusi, mis võis manaatide piirkonda kinnistamisele veelgi kaasa aidata, on seotud toidulauaga, nimelt neile mekkiva Lõuna-Ameerika liigi hariliku vesihüatsindi introdutseerimisega. Taimeliigile sobivad eutrofeerunud veekogud ning selle vohamine mõjutab omakorda veesilmade hapnikutaset ja varjab valgust pärismaiste taimede eest. On teisigi invasiivseid liike, mille seemned levivad veesõidukitega. Kõhetuvaid meriveiseid lisatoidetakse nüüd talviti salatipeadega – see on üks Florida vee-elustiku kaitsjate algatusi. Näiteks söödeti ülemöödunud aastal ainuüksi Indian Riveri laguunis manaatidele 181 tonni rohelist salatit. Ent salatit peab omakorda kasvatama, mis tähendab väetamist, kastmist ja põllumajandusreostuse lekkimist veekogudesse – omamoodi surnud ring. Kliimasoojenemine ning tehastest, reoveepuhastitest ja intensiivpõllumajandusest pärit reostus on omakorda intensiivistanud merevetikate õitsemist. Meil sinivetikana tuntud nähtus on Floridas punane. Reostus kiirendab vetikate kasvu, mis toob kuuma ilmaga kaasa nn punased looded. Toksiinid imenduvad veest läbi manaatide naha, nad hingavad sisse mürgiaure ja söövad mürgiste vetikatega kaetud taimi, mis põhjustab loomade piinarikast surma.

Olukorra on muutnud keerukamaks fossiilkütustel töötavate elektrijaamade ja vananenud tuumajaamade sulgemisplaanid ning uued piirangud heitveele, mis toovad kaasa soojade kanalite sulgemise. Liiva jooksis katse anda manaatidele märku, et vesi ei pruugi elektrijaama lähedal talvel enam soe olla – rändele asumise asemel osa loomi hukkus. Kaalutud on soojendatud veega varjupaikade rajamist, kuhu saaks istutada ümber manaatidele sobivaid kohalikke veetaimi. Aga kuidas keskkonda hävitamata nii suurel hulgal vett soojendada?

Kui merilehmadel oleks kaelas karjakellad, kõlksuksid need praegu meeleheitlikult. Saja aastaga on inimtegevus kujundanud ümber ühe loomaliigi käitumismustrid. Siingi koonduvad inimtekkelised põhjused nagu kunagi hiiglasliku meriõhva puhul. Manaatil on nendeks looduslike elupaikade kadu ja nende kunstlik asendamine, mitut sorti ja mitmel moel mõjuv reostus ning inimtekkelised kliimamuutused ja paradoksaalselt ka nendega võitlemine. Lähitulevik näitab, kas on võimalik mõelda välja midagi sellist, mis aitaks siiski Florida alamliiki elujõulisena hoida. Meriõhva luustikuga saab aga tutvuda Helsingi loodusloomuuseumis.

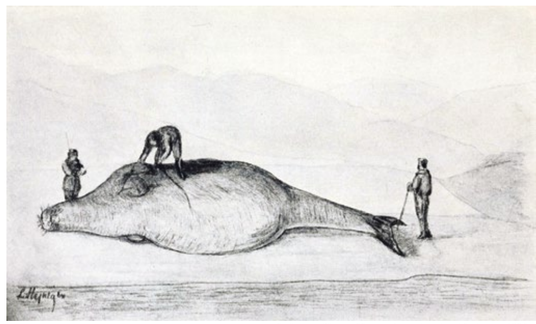

Steller meriõhva mõõtmas. Autor: Leonhard Stejneger, 1925

[1] *Iida Turpeinen: oleme kliimamuutustest teadlikud, aga teeme nõo, nagu seda ei toimuks. – ERR, 08.07.2024.*

[2] *Pluckhahn, T. J.; Thulman, D. K. 2014. Historical ecology reveals the „surprising" direction and extent of shifting baselines for the Florida manatee (*Trichechus manatus latirostris*). – PLoS ONE, nr 19 (11).*

SOTSIAAL-MEEDIA EI OLE TILULILU

Digisfäär on nii tugevalt reaalsusega põimunud, et juba ammu pole mõtet eristada sotsiaalmeediat ja kõikvõimalikke seadmeid inimese n-ö päriselust. Seda arvesse võttes vestleme meediauurija Maria Murumaa-Mengeliga, kes osutab, et äkki olemegi ühiskonna ja inimestena muutumas.

Intervjuu **Maria Murumaa-Mengeliga**. Küsis **Helena Aadli**, pildistas **Andra Rahe**

Vihmasel hommikul võtab kehvast ilmast hoolimata mind vastu rõõmsameelne Maria Murumaa-Mengel. Jalutame hiiglaslikke taimi ja ajalehevirnasid täis Tartu Ülikooli ühiskonnateaduste instituudi õppehoones, kus Maria on meediauuringute kaasprofessor, tehes peamiselt sotsiaalmeediale keskenduvat teadustööd ja õpetades tudengeid. Tema sotsiaalmeedia uurimise ampluaa on lai: kujutletavad auditooriumid, aktivism, häbistamisgrupid, manosfäär, infosõjad… See loetelu jätkub. Kuulan huviga, kuidas Maria oma rikkalikku teadmiste pagasit lahti pakib ja pikib sinna vahele värvikaid näiteid. Kohe vestluse alguses selgub, et nähtused, mis kajastuvad viimasel ajal meediapildis või kohvitassi taga peetavates vestlustes, on olnud sotsiaalmeedia uurijate terava pilgu all juba aastaid.

***Online*- ja *offline*-elu on omavahel nii läbipõimunud, et neid kahte ei ole mõtet eraldada, või on?**

Paarkümmend aastat tagasi oli levinud arusaam, et asjad, mis juhtuvad virtuaalruumis, jäävadki sinna. Aga mida enam jälgida, kuidas need omavahel põimuvad, seda selgemaks saab, et see ei ole adekvaatne seisukoht. Kui keegi ütleb kuskil kommentaariumis halvasti, siis meil ei ole eraldi virtuaalmina, kes haavub, nii et füüsilisel minal poleks nagu midagi juhtunud.

Teisalt hakkame pöörama tähelepanu riskidele, kahjudele ja ka võimalustele alles siis, kui diginähtus hakkab füüsilises maailmas endast märku andma. Üks viimane suurem näide on manosfäär. Uurijad on üritanud 15 aastat seda mõista ja kirjeldada, aga see sai kõneaineks alles siis, kui õpetajad hakkasid märkama misogüünia esiletungi klassiruumides. Samamoodi oli *influencer*'ite ja sisuloojatega – pidin alustama oma ettekandeid ja koolitusi pikka aega sellega, et räägime *influencer*'itest ehk suunamudijatest ja see ei ole mingi tilulilu. *Influencer*'ite sektor on majanduslikus ja kultuurilises mõttes vägagi mõjuvõimas. Sellega tuleb arvestada ka valdkondades, mida me tõenäoliselt peame traditsioonilisteks ja tõsisteks, näiteks militaaria, meditsiin või sisejulgeolek. Digiteemad seostuvad sageli noortega, mistõttu kipume neid kergekäeliselt kõrvale heitma, sest meil ei ole noorte kuulamise kultuuri. Praegu saab õnneks enamik aru, et virtuaalne ja füüsiline maailm on omavahel põimunud ning need „tilulilud" asjad mõjutavad meid kõiki.

Oleme hiigelplatvormide jaoks lüpsilehmad: meilt lüpstakse välja andmeid ja süvapsühholoogilisi teadmisi inimkäitumise kohta ning vastu saame tasuta teenuse.

Samas leidub veebikogukondi, kus kutsutakse üles mõttetut internetis rullimist lõpetama. On liikumisi, mille liikmed on nutitelefoni või sotsiaalmeedia kasutamise täielikult seljataha jätnud, kuna see segab elu. Millest see meile räägib?

Need, kes püüavad ennast sotsiaalmeedia süsteemist eraldada ja sealt välja astuda, moodustavad vähemuse, need on pigem pisikesed kogukonnad ja subkultuurid. Kui vaadata suurt statistilist pilti, siis loobumist või tagasipöördumist vana tehnoloogia juurde ehk tehnostalgiat on pigem vähe. See aga ei tähenda, et see poleks oluline! Mine tea, võib-olla tulevikus ongi palju erinevaid väljajoonistunud teekondi seoses inimese ja tehnoloogia suhtega. Meil on käimas suur sotsiaalne eksperiment. Kes saab tulevikus paremini hakkama, kas see, kes hoiab oma keskendumisvõimet ja silmast silma suhtlemise oskust, või see, kes suudab ülikiiresti tuhande infokillu vahel tee leida, vahelduvtegutseda? Ma usun, et mõlemale on koht olemas.

Kui mõtleme aga lastele ja noortele ning küsime, mida peaks standardiseeritud õppe osana õpetama, siis tõenäoliselt seda ja toda. Kui meenutaksin, mis töövõtete, ajuühenduste ja mõttemustritega alustasin oma tööd 20 aastat tagasi, ja üritaksin selle pinnalt praegu oma tööd teha, siis kukuksin haledalt läbi. Minu töö – laiemalt teadlase ja õppejõu töö – ongi hüplikum võrreldes selle vanaaegse ideaaliga, et teadlane istub elevandiluust tornis, mõtleb, muneb ja haudub välja kuldmuna. Tänapäeva akadeemia nõuab hoopis teistsuguseid oskuseid ja kui ma ei oleks neid oskusi ohtra sotsiaalmeedia rullimisega treeninud, siis võib-olla ei saaks ma hakkama.

Ma saan sellest loobumisest või protestist iseenesest hästi aru. Kas sellistel sotsiaalmeediast eemaldumise liikumistel on pikemaajaline mõju või tundub see pigem pinnavirvendusena?

Mina ka mõistan, sest tegelesin mõned aastad tagasi süvitsi sotsiaalmeediast ajutise loobumise või sootuks lahtiühendumise teemadega. Vajadused, mida

jätkub >

< eelneb

see loobumise akt täidab, on väga erinevad, näiteks vaimse tervise hoidmine või ideoloogiline vastuhakk ebaõiglasele süsteemile. Sotsiaalmeedia hiigelplatvormid tõepoolest ju ei käitu meiega hästi. Oleme nende jaoks lüpsilehmad: meilt lüpstakse välja andmeid ja süvapsühholoogilisi teadmisi inimkäitumise kohta ning vastu saame tasuta teenuse. Sotsiaalmeediast loobumine on teatav aktivismi vorm. Näitan oma tegudega, et see ei ole okei.

Praegu toimub ju ka mõningane lahkumine Meta platvormidelt ja ärgitatakse Metat boikottima.
Tead, mul on sellesse boikotti vähe usku. Eelkõige seetõttu, et suured platvormid, eriti Meta ja täpsemalt Facebook, millele on, muide, juba kümme aastat

See, kuidas me nalja viskame, armastust, sõprust ja viha avaldame, on digikultuurist läbiimbunud.

surma ennustatud, ajavad oma kombitsaid igale poole. Meta on sidunud endaga kõikvõimalikud teenused ja funktsioonid – võimaluse teha äri, olla kursis uudistega, hoida kontakti lähedastega – ning seetõttu on loobuda väga raske. Facebook imeb need, kes ideoloogilistel põhjustel eemalduvad, sageli kiiresti tagasi endasse.

Mingit uut ja head keskkonda ei näi vist praegu olevat?
Jah, toimumas on killustumine, me liigume eri keskkondadesse. Ja võibki mõelda, et kas on vaja, et üks platvorm, mis töötab kommertsloogika alusel ja millel pole kohustust toimida avaliku hüve pakkujana, saab endale miljardid kasutajad? Inimesed on platvormide suhtes kriitilised, mis on minu meelest suur samm edasi. Teisalt ei ole meil praegu piisavaid survemehhanisme, et paremaid tingimusi nõuda, oleme üsna hambutud nii institutsionaalsel kui ka indiviidi tasandil.

Aga kas selle hambutuse vastu saab midagi teha või on Meta liiga kaugele läinud ja sealt polegi tagasiteed?
Ei, niimoodi ei saa mõelda. Kui kraabime endale mulla juba ette peale, siis ei ole ju üldse lootust ega mõtet!

Ma näen, et ajakirjanduse roll saab järgnevatel aastatel ülioluliseks, sest liigume mudrurohkes keskkonnas, kus on keeruline eristada fakte kellegi fantaasiast.

Süsteeme on võimalik muuta ja ajalugu tõestab seda kogu aeg. Ühelt poolt on tarvis avaldada survet just nimelt juriidilisel ja tipp-poliitika tasandil. Siin jäävad väikeriigid ja pisikesed institutsioonid nõrgaks ning seepärast on oluline seljad kokku panna. Euroopa Liit üritab seda praegu oma bürokraatlikul moel ka teha. Aga indiviidi perspektiivist – üks hullemaid asju on inimesele öelda, et sa ei saa mitte midagi teha, lihtsalt lepi. Kui süsteem on düsfunktsionaalne, siis ongi tarvis, et inimene saaks oma agentsuse tagasi. Nii et sellel boikotil võib-olla ikkagi on väärtus. See on psühholoogiline tugi iseendale, küünarnukitunne, näed, et sa ei ole ainus, kes muretseb.

Saan aru, et üldiselt on sotsiaalteadlaste konsensus, et see, kuidas räägitakse inimeste sõltuvuslikust suhtest nutitelefonide ja sotsiaalmeediaga ning viimastest tingitud vaimse tervise muredest, on ülepaisutatud. Sotsiaalmeedia pole algallikas, vaid miski, mis need probleemid esile toob. Kuidas seadmete ja sotsiaalmeedia kasutamine probleeme välja toob? Mida see meiega teeb?
Siin on kaks vaadet. Tegelikult on pilt kirjum, aga lihtsustamise eesmärgil… Üks vaade on neuroteadlaste oma. **Jaan Aru** räägibki peamiselt sellest, et kui „treenime" aju ainult meelelahutuslikku tüüpi infoga, siis hakkame seda nautima ja aju saab selles väga heaks. Selle arvelt võib aga tekkida puudujääke teistsugustes oskustes ja võimetes. Näiteks süvenemisvõime *versus* kiired infohüpped.

Minu taust on pigem sotsioloogiline ning siin tuleb mängu grupi ja ühiskonna kiht. Tähtis ei ole mitte ainult see, mis toimub inimese ajus, vaid ka see, mis on tema ümber. Kui üritame kasvatada last nii, et tal ei ole digikeskkondadele ligipääsu, või võtame noorelt seadme ära, siis see võib tõepoolest olla hea tema ajule. Teistpidi ei pruugi see laps või noor aga kohanduda sotsiaalsete normidega, luua digikeskkondades suhteid. Ta võib näiteks olla liiga naiivne, sest digikultuur kipub olema sarkastiline, ärapanev, tige ja lapsed õpivad juba varakult olema ülimalt kriitilised. Näiteks teavad nad sageli, kas miski on päris või loodud Alga, sest nad on pidanud õppima enda ja teiste vigadest. See kõik arendab kriitilist infotarbimisoskust, aga ka üldist olemise viisi. See, kuidas me nalja viskame, armastust, sõprust ja viha avaldame, on digikultuurist läbiimbunud. Teismeliste jaoks on oluline kuuluda. Kui tunned teismeeas mitu pikka-pikka aastat, et sa ei kuulu kuhugi ega saa millestki aru, kuna sul ei ole digikultuurilist kirjaoskust, siis see võib teha pikas perspektiivis vaimsele tervisele, tulevikuperspektiividele ja identiteedile väga palju kahju. Seetõttu olen natuke mures, kui räägime digipädevusest ja praegu radikaalsena tunduvatest loobumispraktikatest. Lisaks tasub alati vaadata ajalukku ja mõelda, kas me äkki lihtsalt oleme ühiskonna ja inimestena muutumas?

Mina kasvasin üles MTV-ajastul, kui kedrati hüperseksuaalseid ja roppusi täis muusikavideoid, *metal*-muusika visuaalid olid lausa õudsed. Mäletan, kuidas manitseti: „Kui sa kogu aeg seda saatana pildikasti jõllitad, siis su aju läheb mädanema ja sinust ei saa mitte midagi!" Ehk täpselt samad mured, mida kuulen praegu seoses TikTokiga! Olen teadlik, et TikTok on meediumina teistsugune. Aga! Iga generatsioon on omamoodi pekkis, kõigil on oma ajumädanik, olgu see siis raadio kuulamine, naistekate lugemine või roppude luuletuste kirjutamine. Kui käin koolides neljandike ja viiendikega rääkimas, siis mõnikord kuulen, kuidas nad ütlevad, et meist ei saagi ju midagi, meil on *brain rot* ja me ei oska suhelda või õppida. Neis kajavad vastu täiskasvanute etteheited, lapsed istuvad selle süükoorma all ja arvavad, et on hukka läinud, katkised. See on fundamentaalselt vale sõnum, mida ühele põlvkonnale saata.

Minu põlvkonnale räägiti samuti, et meil ei ole uudiste tarbimise harjumust ja konutame ainult sotsiaalmeedias. Mingil hetkel liikusin ikkagi traditsioonilise meedia poole, sest see on möödapääsmatu.
On normaalne, et elu jooksul meediamustrid muutuvad. Ma näen, et ajakirjanduse roll saab järgnevatel aastatel ülioluliseks, sest liigume mudrurohkes keskkonnas, kus on keeruline eristada fakte kellegi fantaasiast. Kriisiolukordades on vaja inimesi, kellel on ligipääs infole, võimalus – piltlikult ja morbiidselt väljendudes – minna kohapeale ja laibad üle lugeda. Faktikontrollitehnikad muutuvad ülioluliseks ja sellega saab ajakirjandus oma tuuma tagasi.

Olles liikunud aja jooksul eri kanalites, võib täheldada, kuidas kõik läheb ühte patta: faktid, kuulujutud, desinfo, uudised, meemid, sõbra räägitu. Mida see killustunud meediatarbimine meiega teeb?
Sageli on nii, et nägin midagi, aga ei mäleta, kus, ja siis tulevad kasuks otsioskused. Ja eri platvorme kasutataksegi eri asjadeks. TikToki minnakse puhkehetkel, teadmiste saamiseks on enamasti teised kohad. Ma ise teen oma esimese uudistetiiru hommikuti Blueskys, kus jälgin eri väljaandeid ja kõneisikuid, sest tavaliselt ei ole suured asjad veel uudistesse jõudnud. Kaua seal olla ei saa, sest äng tuleb peale. Instagramis ja Facebookis käin peamiselt infot jagamas. Ma arvan, et teadlase ülesanne on selgitada ja anda orienteerumiseks tööriistad, mistõttu olengi hakanud tegelema sotsiaalmeedias teaduskommunikatsiooniga. Kui tahan kuuluvustunnet, siis lähen oma vestlusgruppidesse, kus jagan meeme ja näitan, et olen inimeste jaoks olemas. Nagu pingviinid viivad teistele pingviinidele, kes neile meeldivad, ilusaid kivikesi, saadame meie üksteisele meeme, öeldes justkui, et nägin üht konna tagumikuga pilti ja mõtlesin hellusega sulle.

Lugesin hiljuti kapo aastaraamatut, kus oli sotsiaalmeedia kohta vähem infot, kui oleksin arvanud. Millised on praegused Kremli narratiivid, millega üritatakse sotsiaalmeedias inimesi enda poolele meelitada?
Tead, see ongi üks paras kobarperse. Venemaa desinfo mõjutuslained ei jõua sageli meieni otse, vaid tiiruga, näiteks Ameerika Ühendriikide kaudu. Nad on mõelnud välja tunnelid, mille kaudu valeinfot liigutada, kaost ja usaldamatust külvata. Kui vaadata Venemaa koordineeritud strateegilisi infomõjutustegevusi Eestis, siis peamine narratiiv sarnaneb sellega, mida nad paiskavad ka paljude teiste riikide, näiteks Ukraina, Leedu ja Poola suunas, ehk need on kõik justkui läbikukkunud riigid, kelle tõeline koht on Venemaa rüpes. See on Russki Mir ehk arusaam, et Vene kultuur ja maailmakord on ülimad. Kõik ülejäänud – eriti riigid, mis on olnud kunagi Venemaa kontrolli all – on oma „totakates" iseseisvuspüüdlustes läbi kukkunud. Kui näeme, et ühiskonda lõhestatakse, see käriseb ja tekib viha „teise" vastu, siis peame küsima, kas seda lõhet proovitakse meelega suuremaks tõmmata. On palju kaklevaid gruppe, kes ei näe teist enda kõrval inimesena, vaid demoniseeritu, lolli, lamba, käpiku, ajupestuna. See on vana propagandavõte: kui kuskil ussitab, siis ussitagu sajaga. Seega kui näeme kedagi enda kõrval mitteinimesena, siis on propaganda oma eesmärki täitnud.

Eestis on tuhat asja väga hästi, päriselt! Meil on puhas õhk, hea haridus, meediapädevuses oleme maailmas neljandad, ajakirjandusvabaduses teised. See ei tähenda, et riik on laitmatu, aga tuleb arvestada, et mingites kohtades saab rahulolematust võimendada ja meid üksteise vastu pöörata. See kehtib noorte ja vanade, naiste, meeste ja mittebinaarsete puhul. Venemaa tahab edendada patriarhaalset ühiskonnakorda. See „jälkus", mis meil siin Läänes toimub – solidaarsus, liberaalsus, võrdsed võimalused, feminism, mitmekesisus, see, et kõigil võiks olla võimalus elada õnnelikult ja mitte surra oma suure kodumaa eest –, tuleb nende meelest lõpetada. „Peab pöörduma tagasi jumala kehtestatud maailmakorra juurde ja jumala kingituse Putini poole!" nagu see suur narratiiv seal käsib.

Kas ja kuidas on manosfäär sellega seotud?
Euroopas on olnud viimastel aastakümnetel palju väga tugevaid naispoliitikuid, keda pidevalt rünnatakse. Nad on väidetavalt hüsteerilised, nende hääl on liiga kõrge, seelik liiga lühike, nägu liiga kuri. See kannab endas vaigistamispüüet. Arvake **Kaja Kallasest**, mida tahate, aga ta on suutnud Venemaaga seotud ohu tõsiduse Euroopale paremini selgeks teha kui rahulikud veteranpoliitikuhärrad. Kui vaatame, kuidas Kallast kritiseeritakse näiteks Kremli kanalites, siis öeldaksegi, et ta on mõttetu eit, pange ta paika. Ja selliseid lauseid kordavad ka meie enda poliitikud. See on võitlus maailmakorra nimel ja igatsus retroutoopilise vaate järele: vanasti oli elu lihtsam ja naised teadsid oma kohta. Sellist narratiivi on inimestel lihtsam omaks võtta, sest kultuurid ja ühiskonnad on ajaloolistel põhjustel seksistlikud. Muidugi on päriselt väärtuskonflikte, aga suur osa sellest on orkestreeritud.

Ma ei usu, et ükski eesti manosisulooja või jõuksikrüptovend saab Kremlilt raha, küll aga võivad nad aidata kaasa ühiskonna soopõhisele lõhestamisele, mis on Venemaa huvides. Samal ajal on manosfäär rajatud eksisteerivatele probleemidele, küsimustele seoses sellega, kes ma olen tänapäeva maailmas. Ja selleks et tähelepanumajanduses üldse kuulajaid-vaatajaid saada, peab asju krõbedalt ütlema. See loogika on toitnud manosfääri tõusu, tugevat polariseerumist ja isegi radikaliseerumist.

Andra Rahe on Kablist pärit fotokunstnik, kes elab ja õpib Tartus. Ta kasutab enda töös nii digitaalseid võimalusi kui ka analoogtehnikaid.

Foto: Rosa Burczyk

Manosfääri kõrval on jäänud sotsiaalmeedias silma arvestatav traditsiooniliste koduperenaiste ehk *tradwife*'ide liikumine. Estetiseeritakse kodust elu ja seda, kuidas sünnitatakse noorelt lapsi, jahvatatakse jahu, küpsetatakse leiba. Olen kuulnud viimasel ajal üpris progressiivsetelt naistelt, et nad tahaksid lihtsalt kodus olla ja meest teenida. Kuidas see liikumine manosfääriga haakub?
Teatud mõttes on see meediastumise tulemus. Keegi ei tunnista ju, et meedial on neile väga tugev mõju. Tegelikult aga päris suur osa sellest, mida me asjadest arvame, kuidas me räägime, mis nalju teeme, tuleb meediast tuttavate lugude pinnalt, me imiteerime ja kajame. Lause „tahaks lihtsalt kodus munapõllega kanala vahet käia" on kõlanud sotsiaalmeedias naljana. Ollakse ületöötanud ja tahetakse irooniliselt, et võtke mu feminism ära. „I girlbossed too hard!" Mõne jaoks võib selle taga olla süsteemikriitika, aga mõned võtavad seda tõsiselt ja toetavad seda sõnumit. Tuleb

Radikaliseerumist, aukudesse kukkumist ja konspiratsiooniteooriatesse takerdumist aitavad hoida ära süsteemselt arendatud vaba aja tegevused ja erinäolised inimsuhted.

arvesse võtta, et seal on ka küünilisem pool, mis mõistab, et see on hea rahategemise skeem. „Las ma näitan, kuidas õige naine peab käituma! Kohustuslik on teha hommikul kell neli müslit ja kokakoolat *from scratch*!" Ja sellele on auditoorium. See on okei, kui munapõll teeb õnnelikuks, aga jamaks läheb siis, kui sellist elamise viisi esitatakse loomuliku ja ainuvõimalikuna.

Mis on selle performatiivselt kauni elu varjupool?
Manosfääri reeglite järgi on noor naine kergemini mõjutatav, allutatav ja vanemad naised vähem väärtuslikud. Perenaine, kellel on rohkelt lapsi, võib olla suurepärane, aga paratamatult ta vananeb ja pole seetõttu manosfäärilises mõtlemises enam nii väärtuslik. Mis saab, kui *tradwife* pole suutnud teha oma elustiilist meediaimpeeriumit ja mees, kelle käes on kogu pere finantsid ja otsustusõigus, otsib endale noore naise ja lahkub? Seda tüüpi maailm jätab naised väga haavatavaks. On paar juhtumit, kus need, kes on esinenud sotsiaalmeedias traditsioonilise koduperenaisena, on reflekteerinud hiljem selle üle, mida selles performatiivses autentsuses ei esitata. Selle taga on väga kole maailm, aga seda me ei näe kunagi. Mida see tähendab, kui usaldad oma elu kõik sfäärid kellegi teise kätte? See võib pakkuda leevendust eksistentsiaalsetele pingetele, aga võtab ära iseolemise oskuse.

Tradwife'id on seotud manosfääri diskursustega ja nad võimendavad soostereotüüpe, mis topivad inimesi kasti. Ja olgem ausad, jäigad soostereotüübid lihtsalt ütlevad, et 90% inimestest on sobimatud. Parandage ennast, siin on 500-eurone koolitus! Mehed teevad seda agressiivse domineerimise ja jõuliste sõnumitega, *tradwife*'id võimendavad neidsamu sõnumeid leebuse ja helluse kaudu.

Kui suur risk on eesti noormeestel sotsiaalmeedias palju rullides radikaliseeruda?
Oleme teinud noortega fookusgruppe ja üldiselt on neil korralik pasaradar, mis töötab juba väga varakult. Haavatavad on aga need, kellel ei ole tugevaid sotsiaalseid sidemeid ja kelle sotsiaalseks hapnikuvoolikuks ongi veebikogukonnad. Kümmekond aastat tagasi tegin gümnaasiumiõpilastega intervjuusid netipervode teemal. Rääkisime sellest, kuidas kõigist võib saada mingis kontekstis nn pervo. Kui küsisin, mis seda ära hoiaks, ütles üks intervjueeritav, et kõige tähtsam on, et keegi ütleks õigel hetkel „iu!". Kui oled üksteist võimendavas vihases kõlakambris, siis seda ei juhtu. Seepärast on oluline, et noored tegeleksid huviharidusega ja neil oleks tugev koolikogukond. Ülim rumalus on noorsootööd kärpida. Kui vaadata edukaid projekte, mida on tehtud väikeriikides, näiteks Islandil, siis nende käigus on selgunud, et radikaliseerumist, aukudesse kukkumist ja konspiratsiooniteooriatesse takerdumist aitavad hoida ära süsteemselt arendatud vaba aja tegevused ja erinäolised inimsuhted.

Kui aga pikalt manosfääris marineeruda, võib tunduda, et naine on alam olend, koer. Pole vaja kuulata ema või õpetajat või perearsti, sest nad on ju sageli naised. Seetõttu ongi väga vaja meeseeskujusid, kellega poistel oleks võimalik samastuda ja kelle arvamus loeks. Meeste praeguse kõrvulukustava vaikimise taga võivad olla needsamad soonormid, mida ei ole teadvustatud, näiteks n-ö *bro code*. Võidakse tunda, et kui ma avalikult misogüünia vastu sõna võtan, peavad väga paljud mehed mind vähem meheks. See võib olla internaliseeritud pinge.

Saan aru, et poisse sihitaksegi propagandaga rohkem, aga miks?
Tõenäoliselt on selle taga sotsioloogilised ja sotsiopsühholoogilised analüüsid, mis on tehtud teatavates „tumedamates" instituutides ja mille eesmärk ei ole maailma mõista, vaid seda manipuleeritavaks mudida. Rolli mängivad ka bioloogilised tegurid. Samas jälle suur osa sellest, mida peetakse geneetikaks, on tegelikult kasvatuse vili. Riskikäitumine on bioloogiline hormonaalne erisus, aga kindlasti ka sotsiaalne, poiste puhul julgustatakse riskikäitumist, tüdrukute puhul mitte ja see muudab poisid haavatavamaks. Ehkki on ka teistsuguseid radikaliseerimisvõtteid, millega üritatakse radikaliseerida naisi või vanemaealisi. Ajalooliselt on mehed olnud võimu juures ja see on lihtne lugu, mida rääkida. Poiste meediamustriteks on sageli kinnisemad kogukonnad ja vägivaldsed mängud ning sinna peale on võimalik lihtsama vaevaga vihapõhist „pakkumist" ehitada. Tüdrukute ja poiste meediamaailmad kipuvad olema erinevad ja kas paned tähele, et mittebinaarsetest pole me üldse rääkinud?

Kus paiknevad mittebinaarsed inimesed manosfäärilises mõtlemises?
Nad on vaenlased, kuna ajavad binaarse maailmakorra segaseks, näiteks manosfääri meelest ei saa transmees olla päris mees. See üldine tolerantsuse, sallivuse, erinevuste aktsepteerimise väärtuste komplekt ei haaku lihtsa mustvalge patriarhaalse maailmapildiga eriti hästi.

Mainisid enne eakate radikaliseerimist, kas sul on mõni näide?
Eestis on rohkelt NSV Liidu teemalisi nostalgiagruppe, kus võidakse jagada lihtsaid süldipilte, mille varjus on aga sageli kus-ikka-vanal-ajal-osati-elada-õhkamist. Hüütakse, et tol ajal vähemalt hoolitseti inimeste eest, aga praegu on ainult kuradi Kaja Kallas! Seal on väga selged süsteemsed tegutsejad, kes külvavad teadlikult usaldamatust iseseisva Eesti riigi suhtes. Paljud vaidlevad seal vihaselt vastu ka. See ei ole homogeenne gäng, kelle pärast peaksime muretsema, vaid tuleb märgata inimesi, kes tegutsevad aktiivselt nende suunal, kes kõhklevad või ei saa asjadest aru. Ärme unusta, et sotsiaalmeedias on võrdsed tegutsejad kõik, ka need, kellel on näiteks intellektipuue või kes on muul moel haavatavad. Nad on mõjutajatele väga magus saak, sest neil on siiski hääle- ja sõnumite võimendamise õigus.

Olen mõelnud, et milline näeb veebis manosisuloojate kõrval välja toksiline feminiinsus?
Feministlikes uuringutes keskendutakse ajaloolistest ebavõrdsustest tulenevatele küsimustele, aga ma siiski arvan, et peame vaatama ka seda, kus see toksiline feminiinsus elab. Minu meelest on toksiline feminiinsus see *men-ain't-shit*-liikumine, millega kuulutatakse, et mehed pole sittagi väärt. Sellist sorti sisu on arenenud manosfääriga paralleelselt ja see on teatavas mõttes poos, aga ka manosfääri taktikate peegeldamine. On rohkelt sisu, mis ütleb, et mehi tuleb ära kasutada, ja kujutab neid ühedimensiooniliste karikatuuridena – nad on kõndivad rahakotid. Ja need naised teenivad selle pealt roppu raha, sest nad teavad, et liiklus on sellise sisu puhul garanteeritud. Vihased inimesed tulevad kokku ja karjuvad neile, et nad on värdjad ja kuradi kullakaevajad, aga kõlab ka toetavaid sõnumeid stiilis „yes, go earn that money, bitch!". Kommentaariumis on mäsu ja see maitseb väga algoritmidele. *Tradwife*'ide, manosfäärlaste ja toksilise feminiinsuse kandjate jaoks on see strateegiline ja äriline otsus.

Aga küsimus on siin selles, kuidas see kandub üle näiteks füüsilisse vägivalda. Üks asi on kogeda vägivalda, kui trolliarmee võtab sihikule kellegi sotsiaalmeedia. On teada, et manosfääri urgastes lepitakse kokku, et täna rünnatakse konkreetset naissisuloojat – kommenteeritakse, saadetakse Alga tehtud võltspornograafiat. Manosfääri kõige krõbedamad ideed realiseeruvad aga füüsilise vägivalla ja surmade kujul. See on väga kõrge hind, mida maksta. Mitmed massimõrvarid on ju jätnud maha vihjeid ja nende tegude taga on sageli viha naiste vastu. **Atwoodi** palju tsiteeritud ütlemine, et mehed kardavad, et naised naeravad nende üle, aga naised kardavad, et mehed tapavad nad ära, on statistiliselt selge. Kas *tradwife*'i-teemalise sisu pärast on keegi läinud spordibaari mehi pussitama? Ei ole.

Lugesin sinu ja su kolleegide kirjutatud artiklit infoaktivismi kohta ja hakkas silma, et vaenulikkus on veebisuhtluse pärisosa. Kui keegi vihaselt sajatab, paneb see paika kogu kommentaariumi tooni. Mida sotsiaalmeedia teeb, et paljud on nõus seal pidevalt nii vihased olema?
Me valime kogu aeg, millele oma tähelepanu anda. Õudne ja hirmutav on meie eksistentsile tähtsam, sest see on oht. Tore, meeldiv, tavaline ei võta täit tähelepanu. Papagoivideod, mida vaatan, vaidleksid sellele küll vastu… Sel põhjusel vaatame intensiivsemalt ja jagame edasi äärmuslikumat materjali. See näitab ka sotsiaalmeedia platvormide soovitusalgoritmidele, et see hoiab inimesi siin, paneme juurde! Selles peitub omakorda süsteemi suur viga: tehnoloogiline struktuur ei hinda sisu kvaliteeti ega moraalsust, vaid lihtsalt liiklust. See on sõda silmamunade nimel, nagu **Crystal Abidin** on selle kohta öelnud.

Ekraanide vahendatud sotsiaalsus on natuke nagu nähtamatuks tegev keep, ehkki su nimi, IP-aadress ja

jätkub >

< eelneb

igasugused jäljed jäävad maha. Samamoodi on autos istumisega – tegelikult ju kõik näevad, kui sa ummikus nina nokid, aga on tunne, et keegi ei vaata. See nakatav efekt või ebaviisakusspiraal on tõene: kes esimesena sotsiaalmeedias midagi näeb ja kommenteerib, see paneb paika raami. Kõik teised, kes sinna sisenevad, järgivad seda. See sarnaneb katkiste akende teooriaga: kui majal on juba aken katki, siis tõenäoliselt visatakse veel aknaid puruks. Kui Delfi postitab Facebooki uudise ja esimesed kommentaarid on stiilis „kuradi värdjad, raisk", siis see saadab sõnumi, et siin räägitakse niimoodi. Kui aga esimesed kommentaarid hoiavad teadlikult tsiviilset kõnekasutust või kui rikkujaid kutsutakse korrale, siis on lootust parematelks ruumideks.

Kas sellistes vihastes ruumides olemine ja kaasalöömine avaldab ka pikemaajalist mõju inimese loomule? Kuidas see avaldub?
Meenuvad moderaatorid, kelle tööd on kutsutud ka traumaatiliseks tööks. Sotsiaalmeediasse üritatakse laadida üles igasugust jama, nii verbaalset kui ka audiovisuaalset, ja seetõttu peavad moderaatorid filtreerima kõikvõimalikku paska: pedofiiliat, terrorismi, mõrvasid, piinamisi. Arusaam sellest, millised inimesed on, võib muutuda väga süngeks. Kujutan ette, et kui keegi kommenteerib päevad läbi, kui katki kõik on ja kuidas terve maailm on meie vastu, siis ka see on väga õudne viis, kuidas elada.

Huvitav, kui palju on Eestis kommenteerimisfarme?
Me ei tea, see on peidetud sektor. On palju neid, kes päriselt usuvad nendesse printsiipidesse ja desinfo tunnustega teabesse, aga ka neid, kes saavad Eestist, Ungarist või Venemaalt selle eest palka. See on tänapäeva infosõda ja sinna suunatakse kohati rohkemgi ressursse kui tankidesse. Seda selleks, et mõjutada, kuidas inimesed maailma tajuvad.

Aga kuidas saab valeinfo vastu võidelda?
Mikrosekkumiste raamistikus on selleks kolm peamist viisi. Mõte on selles, et end ei tohi ära väsitada ega läbi põletada, vaid et sekkuda saab möödaminnes. Esimene strateegia on võimendada mikrotoetusega neid hääli, mis sinu meelest seda väärivad. Seda me ka juba teeme näiteks *like*'ide, südamete, edasijagamistega. Kui kommentaariumis käib mudamaadlus ja pole tahtmist põrsaste sekka minna, siis tuleb leida see üks, kes ütleb midagi mõistlikku, ja tema sõnumit toetada. Hea on kirjutada sinnasamasse kommentaariumisse, et näe, Pille või Tõnu ütles seal üleval väga hästi!

Teiseks tuleb õppida keskkondi tundma teoreetilisel tasandil. Kasulik on mõista, kuidas platvormid töötavad, ja jagada neid teadmisi enda võrgustikes.

Kõige keerulisem on mikrovastandus ehk otsesesse võitlusse minek, näiteks avalikes digiruumides inimestega vaidlemine, nende korrale kutsumine, et kehtestada sotsiaalset normi. See on idealistlik, aga peame nendes nähtamatutes ruumides norme väljendama. Kui keegi pargis liputab, siis teeme palju väikeseid asju, mis näitavad, et see ei ole okei. Teeme nägusid, vaatame liputajat kurja pilguga, ähvardame politsei kutsuda. Avalikus digisfääris lähme vaikides mööda, aga peaksime rohkem häält tegema. Ma tean, et inimeste aktiivset sekkumist takistab hirm. Äkki troll hakkab minuga jaurama, äkki teised löövad kampa? Aga kui sa ise hoiad viisakat tooni ja räägid argumenteeritud juttu, siis trolle ei maksa karta. Sinu eesmärk ei olegi trolli ümber veenda, vaid näidata pealtvaatavale vaikivale massile, et nii ei ole okei käituda, et esitatud info ei ole õige. Selline sekkumine on kohutavalt väsitav, aga kui võimalikult paljud seda teevad, siis saab midagi muuta.

Pisikesed digitaalsed sekkumised on kollektiivselt väga mõjusad, sest need annavad aimu meelsusest.

Olen kuulnud vahel sotsiaalmeedia aktivismi kohta kriitilisi arvamusi, et mida sa ikka Instagramis *story*'t jagad, mine tänavale. Sellel on siis ikkagi mingi võim?
Kindlasti. Digiaktivismile või *slacktivism*'ile vaadatakse viltu. Ilgutakse profiilipildi raami või lipu pärast, aga tegelikkuses, kus siis veel oma meelsust näidata? Tartus raekoja platsil millegi eest võitlemine ei ole nähtavam kui see, mida teeme sotsiaalmeedias. Pisikesed sekkumised on kollektiivselt väga mõjusad, sest need annavad aimu meelsusest. See on nagu seisukohavõtt.

Postitamise ja sisu tarbimisega kaasneb ka vastutus. Rääkisid hiljuti Vikerraadios TikToki läbuvideotest ehk eesti inimesed lällavad ja teevad sellest platvormil otseülekandeid, mille vältel vaatajad neile rahalisi annetusi saadavad. Mainid, et selline raha lunimise viis on finantslõks – varaliselt ebakindlad võivad sinna kinni jääda ja aina hullemaid asju tegema hakata. Mis elu elab ebavõrdsus Eesti sotsiaalmeedias?
Mina hoian ennast sellest eemale, sest muidu vist petuksin inimestes, aga olen sellise sisu kohta rohkelt uurimusi lugenud. Ühelt poolt ei ole neil n-ö tumedatel sisuloojatel teist viisi hästi teenida või nad ei tahagi muud teha. Kus mujal saaks olla hommikust õhtuni täis peaga, nii et sulle makstakse selle eest? Inimesed on nõus tegema rahahädas igasuguseid asju ja on terve hulk neid, kes maksavad selle eest, et näha, kui kaugele keegi läheb, ja tunda seeläbi võimu. Samuti hakkab mängima allapoole suunatud sotsiaalne võrdlus. Vaataja mõtleb, et tema elus võib palju asju valesti olla, aga vähemalt ei ole ta selline! Hanitamine ja lõksu tõmbamine käivad asja juurde. Ja mis saaks olla suurem trollimine kui see, et maksad kellelegi selle eest, et ta peksaks kedagi ja filmiks seda. Vägivaldse trollimiskultuuri Püha Graal, sain kellelgi kaudselt oma rahapaki ja tähelepanuga vere ninast välja lüüa!

See on nagu suunamudija elu, aga suund on hoopis teine. Nad presenteerivadki ehk autentsemat maailma. Võib-olla meil on kõrini filtritega manipuleeritud kõndivatest reklaamtulpadest ja seepärast otsitaksegi teistsuguseid autentsuse viise? **Võsa-Pets** tõi ju ammu meile koju kätte need kangelased, kes teevad ja ütlevad asju filtriteta. See meeldib meile.

Lõpetuseks küsin süngete teemade tasakaalustamiseks, mis on sinu meelest sotsiaalmeedia puhul positiivset?
Olen kriitilisest koolkonnast, minu tõlgendamisviis ongi kriitiline. Siiski tahan öelda, et mul on hea meel, et meil on sotsiaalmeedia! Leidub arvukalt lugusid sellest, kuidas keegi on saanud abi, rahalist tuge operatsiooniks, on leidnud oma kogukonna, identiteedi ja kutsumuse. Mõni on kasvanud *slacktivist*'ist aktivistiks, sest esimene samm sai veebis tehtud. Tänu sotsiaalmeedia kogukondadele avastatakse enda jaoks ornitoloogia, lugemine, keemia. Sotsiaalmeedias on nii palju vaimustavat ja ma loodan, et me ei unusta seda ära. Aga oluline on iseennast jälgida. Mida tehnoloogia minuga teeb? Mis tundega ma ühel või teisel platvormil olen? Ja kas seda on üldse vaja? Jään ma millestki päriselt ilma? Jõuan ikka ja jälle klišee juurde, et meil on vaid üks elu ja peame mõtlema, kuidas me seda veedame. Rohkem võimalusi ju ei ole.

OMA SILM EI OLE KUNINGAS.

ILLUSTRAATORI TÄHELEPANEKUID PILDI VÕIMUST JA VISUAALSEST KIRJAOSKUSEST

Nüüdisaegne pildimaailm on kujutistest ülekoormatud ja see paneb küsima, mil määral on koos sellega kasvanud võime taolises pilditornaados orienteeruda ja sealt tähendust leida.

Kirjutas ja illustreeris **Eiko Ojala**

Kui 20. sajandi alguse humanitaarteaduseid iseloomustas kõige muu kõrval, kuid ennekõike, keeleline pööre – arusaam, et keel ei peegelda lihtsalt tegelikkust, vaid loob seda –, mille olulisus vaatab mõnevõrra vastu ka tänavu tähistatavast eesti raamatu aastast, siis sama sajandi lõpus digitaalse plahvatusega alguse saanud pildiline pööre on jäänud paljuski selle varju. See ei olnud areng, mille tuntud mõtlejad oleksid välja õelnud või kirja pannud või mis oleks akadeemias kindla koha leidnud, vaid vaikselt settiv, oma kohalolu kehtestav muutus, mille kaudu said piltidest ekraanidel mitte ainult teksti toetajad, vaid iseseisvad tähenduse kandjad – uued sõnad, sõnumid ja tihti ka uued valed.

Selle arengu alahindamine avaldub selgelt arusaamas, et kogeme justkui kultuurilist allakäiku, kus piltide paljusus lämmatab tekste, ekraanid raamatuid ja kujutlused fakte. Kuna võimalus selleks on juhuslikult käepärast, püüan nii ennast kui ka lugejat järgnevaga veenda, et ehk ei peitu mure piltides endis ega nende rohkuses, vaid tõsiasjas, et me ei tea, mis pildid on ja mida nad tähendavad. Veelgi enam, me ei tea, kus ja kuidas nad meid kõnetavad ja mida nad meist tahavad.

Kui meil puudub oskus pilte lugeda, siis jääb märkamatuks, kui nad meid kõnetavad ja meie üle võimu saavad.

Tegelased, nagu Lotte või naksitrallid, ei ole pelgalt toredad illustratsioonid, vaid pigem peeglid, milles laps näeb võimalikke versioone iseendast, maailmast ja suhetest teistega.

Foto: Renee Altrov

Eiko Ojala on vabakutseline illustraator ja Tallinna Ülikooli interdistsiplinaarsete humanitaarteaduste üliõpilane, kes vaatab ja loeb igal õhtul koos oma lastega raamatuid.

Räägin pildist, mis on pildi koopia – sümbol ja ikoon, mis ringleb vabalt. Teda paljundatakse, muudetakse ja kleebitakse üha uutesse kanalitesse. See pidev ümbertöötlemine ja levitamine muudab pildi algse tähenduse vahel ehk küsitavaks, kuid mis sellest – ta korjab iga liigutusega uut energiat. Sünnib kujutis, mis omandades võimu, hülgab oma autori. Pilt asub juhtima, kujundama ja veenma. Ta ei tee seda argumenteerides või tõestades, vaid hiilib meie mõttemaailma peaaegu märkamatult, haarab tähelepanu, enne kui mõistus jõuab reageerida, ning tungib meie pilku, enne kui meie meeled temast jagu saavad. Erinevalt tekstist ei küsi ta luba, vaid lihtsalt ilmub ja on. Just seetõttu oleks kasulik harjutada end mõttega, et pilt ei ole passiivne ega vaikne, vaid aktiivne ja nõudlik. Lisaks sellele, mis pildid on ja mida mõni neist tähendab, ei ole ka liigne küsida **W. J. T. Mitchelli** eeskujul veel kord: „Mida pildid tahavad?"[1] See on küsimus, mis eeldab, et pildid ei ole mitte ainult meediumid, vaid olendid, kellel on oma tahe, strateegia ja ellujäämisinstinkt.

Nagu hiljem näeme, siis kui pildid on elusolendid, võivad ka elusolendid saada piltideks; mitte ainult jääda neisse nagu mälestused, vaid saada ise kujutisteks ja sümboliteks – karakteriteks, kelle tähendus elab sõltumata nende füüsilisest kohalolust.

Ei ole juhuslik, et lasteraamatute tegelased sünnivad mänguasjadena, meemid määravad, mis on tõde, ja poliitikud jagavad teadlikult kindla sõnumi ja värviga nokamütse. See on pildi enesesäilitustung. Kuid selle jõud peitub vaatajas, sest pilt ei tee midagi üksi. Ta saab elu ainult siis, kui keegi temasse usub. Leian, et just visuaalse kirjaoskuse puudumine paneb meid selles rägastikus juhitava ja manipuleeritava karilooma rolli, kes hoiab pimesi elus isandaid, kelle olemasolust ta ise teadlikki pole. Kui meil puudub oskus pilte lugeda, siis jääb märkamatuks, kui nad meid kõnetavad ja meie üle võimu saavad. Meile ei anta võimalust nendega nõustuda või neile vastu vaielda. Püüangi nüüd paari ilmse ja reljeefse näitega lugejale näidata, kus, millal ja miks võivad pildid meie üle märkamatult võimu haarata, ja uurida, kuidas sellesse vaatajana suhtuda. Ent veel enne, et mõista, mis on visuaalne kirjaoskus ja miks on meie suhe sellega kujunenud nii katkendlikuks, on oluline alustada just esimestest kokkupuudetest piltidega.

LASTERAAMATUTE VAIKIV PEDAGOOGIKA

Visuaalne kirjaoskus ei tähenda lihtsalt piltide vaatamist, vaid nende mõistmist ja ka ise visuaalse sõnumi loomist.[2] Lühidalt kokku võttes: kui oskad vaadata, siis oskad näha; kui oskad näha, siis oskad kirjeldada; kui oskad kirjeldada, siis suudad analüüsida; kui oskad analüüsida, siis suudad tõlgendada; ja kui oskad tõlgendada, siis oskad nähtule ka mõtte anda. Tegemist on võimega kriitiliselt „lugeda" ja „kirjutada" mitte ainult keele, vaid ka kujundite, värvide ja kompositsioonide kaudu – oskusega suhestuda tähendustega, mis sünnivad sõnadeta.

Ent lihtsustuse hinnaga võib väita, et selle oskuse areng peatub sageli juba lapseeas, kui kunstitunnid asenduvad koolis millegi praktilisemaga või kui loetud raamatutest taanduvad pildid. Visuaalne keel, mis oli kunagi intuitiivne ja elav, asendub meie haridussüsteemis üha enam tekstipõhisusega. Traagika ei seisne seega mitte selles, et pildid kaovad, vaid et nendega suhtlemine muutub teisejärguliseks. Selle paremini mõistmiseks astun veel ühe sammu tagasi ja leian, et tegelased, nagu Lotte või naksitrallid, ei ole pelgalt toredad illustratsioonid või meelelahutuslikud lood, vaid pigem peeglid, milles laps näeb võimalikke versioone iseendast, maailmast ja suhetest teistega, sest kohe kui raamat kinni pannakse, astuvad needsamad joonistused sõpradena kaante vahelt välja ja saavad omal moel nõunikeks igal võimalikul sammul, mille laps on otsustanud ette võtta. Nad õpetavad ilma õpetamata, s.t mitte kirja pandud moraali, vaid lihtsalt oma olemasoluga.

Kas visuaalse kirjaoskuse katkemist ei illustreeri ilmekalt ka olukord, kus keskkonnaprobleemidele mõeldes tuleb meil, täiskasvanuil tihtilugu esimesena silme ette lapsepõlvest tuttav Sammalhabe lausumas, et looduses peab valitsema tasakaal, ja alles siis selgelt visualiseerimatu *anthropos* ja sellest tuletatud mitmesugused tsentrismid? Just nii selged ja elusad on meie esimesed kokkupuuted piltidega. Nii eelnev kui ka järgnev kinnitab, et visuaalne keel on varajane ja vajalik kultuuriline kontakt ning lünklikkus kasvatab põlvkond põlvkonna järel elluastujaid, kes oskavad küll parimal juhul kriitiliselt lugeda ja kirjutada, kuid on kaitsetud piltide ees.

Ka täiskasvanuna kipume visuaalse keele tähendust alahindama. Meil on raske mõista, millisesse peeglisse vaatab tänapäeva noor, kelle esmane kokkupuude maailmaga toimub mitte trükimusta, vaid digitaalsete visuaalide kaudu. Ühe sellise kujundi muugib lahti **Ave Taavet** 2024. aasta viimases Vikerkaares. Ta leiab õigustatult, et „skibidi" – absurdne, hüperaktiivne ja näiliselt mõttetu videoseeria – on kujunenud alfapõlvkonna tüvitekstiks.[3] Ometi ei seisne küsimus selle sisus, vaid pigem meie (või vähemalt minu) oskuses seda mõista, toetumata semiootikute, kultuurikriitikute ja kasvatuspsühholoogide analüüsidele. Kui üks kujund – laulvast peast WC-potis – suudab kujunduda märkamatult ja salaja keelt, identiteeti ja kultuurimälu, viitab see kahetsusväärselt tõsiasjale, et meie oskus visuaalsest tähendusloomest aru saada ei ole sugugi iseenesestmõistetav. Seega, kes soovib ja suudab, võib **Sokratesele** sõnumi saata ja teada anda, et pärast kaht ja poolt tuhandet aastat pole endiselt hukas mitte noored, vaid põlvkonnad, kes neid mõista püüavad.

KUI VALITSEJA MUUTUB PILDIKS JA PILT SAAB VALITSEJAKS

Kuna sattusime juba antiikmaailma, siis miks mitte seal ka jätkata. Kui eespool kõlas järeldus, et alahindame piltide võimet muutuda elusateks olenditeks, kes juhivad ja suunavad meid, siis **Aleksander Suur** teadis isegi varasemaid teoreetikuid lugemata täpselt, milles seisneb selle võim. Kui lihtsurelikel puudub kogemus seoses visuaalse kirjaoskuse ja selle mõjuga, siis miks mitte muutuda ise pildiks ja haarata ohjad enda kätte? Tema profiil vermiti müntidele, mis rändasid üle impeeriumi, liikudes taskust taskusse ja käest kätte. Ta sai olla kohal ka seal, kuhu ta keha kunagi ei jõudnud. See ei olnud enam üksikisik, vaid kujutis, mis valitses. Need mündid ei olnud pelgalt majanduslikud ühikud, vaid poliitilised deklaratsioonid, mis ei kinnitanud võimu enam toore jõu, vaid ka kultuuri kaudu – machiavellilik võte, mille mõjusus seisnes just nimelt selles, et see toimis korraga nii hirmu külvates kui ka hoolt ja ühtsust pakkudes. See oli võim, mis ei tuginenud ainult mõõgale, vaid ka sümbolile, mitte ainult füüsilisele kohalolule, vaid ka kujutlusele.

Mõistes, et pilt võib eksisteerida ja valitseda sõltumatult kehast, oli Aleksander Suur oma ajas eelkäijaks tänapäeva poliitika iseenesestmõistetavale arusaamale, et kujund on mõjuvam kui inimene ise. Kas me ei näe selle avaldumist mitte näiteks valimiskampaaniate ajal, kui meie linnad täituvad üksluise järjepidevusega plakatitega, millelt vaatavad vastu laitmatu välimuse ja lahke naeratusega tulevased rahvasaadikud? Või teine äärmus: kas pilt ei leia mitte oma jõudu igapäevastes pilavates ja naeruvääristavates karikatuurides sotsiaalmeedia *feed*'is ja leheveergudel, mis liiga harva mõnes poliitikus uudiskünnist ületavat pahameelt tekitavad? Et mitte liialt visuaalsel antropoloogial peatuda, väidan pigem, et eespool nimetatud eesmärk ja eeldus on vaid see, et sarnaselt lasteraamatutest tuttavate kangelastega on meid programmeeritud ilmeksimatult ära tundma ka tänapäevaseid juhte. Olenemata kujutatu suhtes tuntavast sümpaatiast piisab vaid kindlast värvist, žestist, profiilist või kehahoiakust, et juhtimise võtaks üle pilt.

On ilmne, et üks silmapaistvaimaid näiteid visuaalse kuvandi mõjust on riigijuht, kelle äratuntav soeng, ebainimlik jume, liiga pikk punane lips ja sama värvi nokamüts on kujunenud iseseisvaks visuaalseks keeleks, sest ei ole vaja kuigi palju kujutlusvõimet, et teada, kellest on jutt. Ta on kujund, mis töötab ühtaegu nii austuse kui ka paroodia teenistuses – kuidas kellele. Need ei ole ebaesteetilised juhuslikkused, vaid see on hoolikalt kureeritud kujund, mis asendab kohalolu ja isegi sisu. Ta ei pea midagi ütlema, sest juba tema siluett või käeasend vallandab terve ideoloogilise teatri. Kuid näiteid on veelgi, kui mõelda kas või, kuidas KGB hallist ohvitserist on saanud valitseja, kes ratsutab palja ülakehaga hane seljas või leiab merepõhjast hinnalisi aardeid.

The New York Timesi ajakirjanik **Ezra Klein** märgib, et just eespool kirjeldatud riigijuhtide ja ehk ka teiste sarnaste poliitikute esiletõus on märk sellest, et poliitika raskuskese on nihkunud majanduslikelt huvidelt vajadusele pidevalt pildis olla.[4] Kui esimest iseloomustasid tagatubades varjatult sõlmitud kokkulepped, kus kasuks tuli tagasihoidlik ja märkamatu välimus, siis nüüd on hinnalisim poliitiline ressurss tähelepanu. Ja tähelepanu, mis on saanud tähenduslikumaks kui see, mille nimel rambivalguses ollakse, vajab äratuntavat välimust – kujundit, mis püsib silme ees ka siis, kui pilk on ammu juba kuskil mujal.

Tähelepanu, mis on saanud tähenduslikumaks kui see, mille nimel rambivalguses ollakse, vajab äratuntavat välimust – kujundit, mis püsib silme ees ka siis, kui pilk on ammu mujal.

KELLE SILM ON KUNINGAS?

Kõige selle valguses küsin ka illustraatorina endalt liiga sageli, kas aitan oma joonistustega mõista tegelikkust või hoopis kinnistan müüti, mida loo kangelased soovivad ise luua. Kas urgitsen pinna alt välja midagi varjatut ja püüan seda kujutada võimalikult kirkalt või groteskselt või annan tahtmatult varem loodud kujundile vaid võimu juurde? Teades nendele küsimustele isegi vastust, loodan siiski endiselt vaataja visuaalsele kirjaoskusele. See tähendab võimet mitte ainult vaadata, vaid näha ja märgata – ja mitte ainult märgata, vaid ka analüüsida, kirjeldada ning seeläbi nähtule mõte anda. Ainult siis saame küsida pildilt, mida ta tahab, et ma tunneksin, usuksin ja teeksin.

Pilt on elusolend – oma kavatsuste ja mõjudega. Ja kui pildid võivad olla elusolendid, võivad elusolendid muutuda hõlpsalt ka piltideks; maskeeruda, tarduda, alistuda kujundiks olemisele, et imbuda vaataja mõtetesse ja hakata seal tasakesi juuri ajama. Seega, kui kohtud järgmine kord mõne pildiga – olgu see poliitiline karikatuur, lasteraamatu illustratsioon või lihtne meem –, siis võta hetk ja suhtu temasse kui millessegi elusasse, sest nii mõnigi pilt võib hingata ja vastu vaadata ning sinult midagi tahta.

[1] *Mitchell, W. J. T. 2006. What Do Pictures Want?: The Lives and Loves of Images. University of Chicago Press.*
[2] *Avgerinou, M.; Ericson, J. 2002. A Review of the Concept of Visual Literacy. – British Journal of Educational Technology, nr 28, lk 280–291.*
[3] *Taavet, A. 2024. Kuidas saada kuulsaks? Kui õelda „skibidi". – Vikerkaar, 22.12.*
[4] *Klein, E. 2025. Opinion | Democrats Are Losing the War for Attention. Badly. – The New York Times, 17.01.*

MA EI SAA ARU

ILLUSTRATSIOON

→ 8.-10. mai 2025

→ Kunstifestival „Ma ei saa aru“

→ Telliskivi Loomelinnak

maeisaaaru.ee

ILLUSTRATSIOON Kõõt Kukkur

EESTI KULTUURKAPITAL

TELLISKIVI LOOMELINNAK

MA EI SAA ARU

SISUTURUNDUS

Foto: Kalev Lilleorg

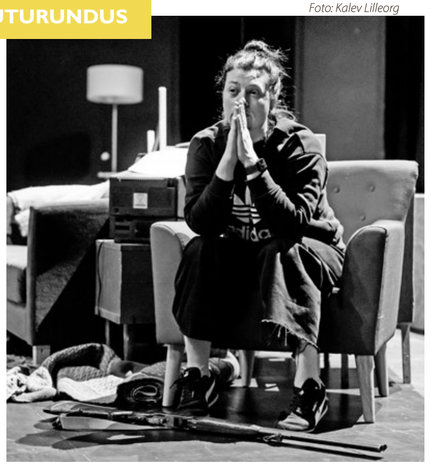

„Julia, Julia!” – ühe soome pere teekond päikesesse

Endla Teatri uuslavastus „Julia, Julia!” ühendab esmapilgul võimatut: Shakespeare’i poeetilist suurematust ja 90ndate Soome sotsiaalset kitsikust. Lavastaja Laura Jaanhold tõstab selle haavatava, ent luulelise loo lava keskele, kus unistustest saab valu allikas ja vaikimisest relv.

See on lugu **Porvoo-Juliast**, kelle unistused ei erine Verona-Julia omadest: armastus, kodu, reis Itaaliasse, soojale maale – „ehk kümne aasta jooksul korra võiks, inimene võib ju unistada“. Aga ka unistused võivad vajuda võlgadesse.

Näidend põhineb **Soome majanduskriisi järeltoimel** – tragöödial, mis vapustas 2004. aastal kogu ühiskonda. Jari Juutineni tekst ei lahka üksnes juhtunut, vaid seob selle suuremate küsimustega. **Mis juhtub inimesega, kui sotsiaalne häbi sööb hinge seest?** Kui raha puudumine muutub kuriteoks? Kui armastuski jääb alla avalikule kuvandile?

Lavastaja sõnul on teose südames küsimus: *milline on see ühiskond, kus kergem on surra kui elada häbiga?* See ei ole ainult mineviku Soome peegeldus. See on **täna ja siin**. Ka meie ümber – järjest enam. Selles loos kohtuvad **vaesus ja vaikus, armastus ja avalik elu, unistused ja tarbimiskultuur**. Sotsiaalmeedia ajastul, mil „õnnest” on saanud bränd ja kannatusest tabuteema, pole see lugu kaugeltki ajast ja ruumist eemaldunud. Pigem valusalt lähedal.

Lavastaja toob välja: „Paljude jaoks on Eestis rahaliselt hakkamasaamine iga kuuga järjest raskem. Selles mõttes tundub, et see lavastus on igati omal kohal, aitamaks lahti mõtestada olukorda, milles me praegu igapäevaselt elame. Ja ehk näha ka seda, millised oleks väljapääsud. Inimese loomus on selline, et me tahame kõike, palju, kohe. Ja on olemas teised inimesed, kes oskavad seda tahtmist ära kasutada, luues mulje, et kõike saab, raha on, vastutada võib ka hiljem. Arvan, et see on väga ohtlik, et me näitame igal pool avalikult seda, kui meil läheb hästi ja raha on, aga ei taha jagada ka kõige lähedasematega, kui raha pole ja unistused kokku kukuvad. See viib meeleheitlike otsusteni, raha otsitakse riskantsetest kohtadest. See teeb aga võlgade kuhjumise vältimatuks ja kiirendab allakäiguspiraali veelgi…”

Lavastus toob lavale **Shakespeare’i ülevuse ja põhjamaiste argipäevade nurgelisuse**, ühendades traagika ja ilu, dokumentaalsuse ja luule. See on armastuslugu, mis on nii helge kui ka lootusetu. On valgust ja varju. On rõõmu ja on tõde.

„Julia, Julia!” ei paku moraalilugemist, küll aga avab ukse aruteluks. Kas me oskame unistada aeglasemalt? Kas me julgeme rääkida ka sellest, kui ei lähe hästi? Või usume ikka, et raha on – ja kui ei ole, siis tuleb vähemalt vaikida?

„Julia, Julia!” esietendub 24. mail Endla Teatris.
7. juunil toimub etendus Eesti Draamateatris.

Piletid ja info: endla.ee

EKA Eesti Kunstiakadeemia

VASTUVÕTT AVATUD

artun.ee/sisseastumine

Eksperimentaalvorm
Linda Teemägi
Moe- tekstiili- ja aksessuaaridisain
Foto: Riina Varol

TÄHTAJAD:

9.06 Disain Vabad kunstid

19.06 Arhitektuur Kunstikultuur

RAAMATURIIUL

MARIA ESKO RAAMATUTE, TÖÖTAMISE JA MUU ELU TUBA

„Raamaturiiul" on Müürilehe eesti raamatu aasta puhul ellu kutsutud rubriik, kus kirjarahvaga ei võeta jutuks vaid seda, mida raamatute seest lugeda ja sinna sisse kirjutada võib, vaid fookus pöördub ka raamatule kui objektile, mille saab panna riiulisse ja sealt jälle välja võtta. Seekord uurime lähemalt prantsuse filoloogi ja vabakutselise tõlkija Maria Esko raamatukappe.

Kirjutas **Maia Tammjärv**,
pildistas **Johanna Adojaan**

Juba meid oma Kopli kortermaja kolmanda korruse majapidamise uksest sisse lastes teatab Maria rõõmsalt, et tegelikult tegeleb ta parasjagu kolimisega, aga sestpeale, kui talle mõni nädal varem jutuajamise asjaolude kokkuleppimiseks kirjutasin, ei ole ta ühtegi raamatut liigutanud. „Isegi tolmu ei ole võtnud!" Nii et paistab, et oleme ajaloolise hetke dokumenteerimise mõttes sattunud siia kas täpselt õigel või täpselt valel ajal, aga igal juhul hindan pingutust mitte enne meie külaskäiku koristama söösta, sest perfektsete ridadega raamaturiiulite pilte, kus iga teos on oma kõige õigemal kohal, saab igaüks internetist ise ka vaadata! Kolimisega seoses ütleb me võõrustaja aga poolnaeruselt-poolnõutult, et praegu on ta juba umbes kuu aega oma raamatutest eraldi elanud – sest esiteks pole uues kodus veel riiuleid, aga lisaks sellele tuleb iseenesestmõistagi raamatud korraga kolida, muidu ei jää meelde, mis on parajasti kus. „Ja ma ei tea, natuke nagu pidetu on olla, ma otsin kogu aeg pilguga oma raamaturiiulit. See on nagu vaimne pleed, kui tead, kus su tüvitekstid on."

Kahetoalise korteri meid huvitav osa jääb suuresti elutuppa, kuigi üle magamistoa ukse kiigates torkab – loomulikult! – kõigepealt silma prominentsel kohal uhkes üksinduses öökapil laiutav eestikeelne „Ulysses" (**James Joyce**, tlk **Paul-Eerik Rummo**). „Jah, ma jätsin ta optimistlikult kõige nähtavamasse kohta magamistoas, kuigi magamistuba ei ole võib-olla see koht, kus seda avama peaks…" Maria meenutab kunagise kolleegi – Loomingu Raamatukogu päevilt – **Triinu Tamme** õpetussõnu, et „Ulyssese" lugemine enne uinumist võib olla viga, sest muudkui tahaks edasi lugeda…

Koridorist elutuppa astudes langeb pilk aga kõigepealt väikesele eraldi paiknevale riiulikesele, mille minu silm-aju-tõlkesüsteem tuvastab koheselt Maria enda tegemistega seotud raamatute nurgakesena, sest tema tõlgitud **Virginie Despentes'i** „Vernon Subutexi" triloogia (Varrak, 2019–2021) seljad on lihtsalt nii silmatorkavalt äratuntavat neoonroosat värvi. Despentes'i teoseid on siin teisigi, aga leidub ka **Annie Saumonti**, **Anna Gavaldat**, kogumik „Maailma novell"…

VABAKUTSELISE TÖÖDISTSIPLIIN

Päris vabakutselise teekond algas Maria jaoks 2023. aasta alguses koos kirjanikupalgaga, muu hulgas tähendab see, et igapäevatööd tehaksegi siinsamas kodus. Kuidas nõnda töö- ja muud elu lahus hoida? Maria jaoks piisab õnneks sellest, kui magamise jaoks on üks ruum, nõnda et „raamatute, töötamise ja muu elu" jaoks jääb teine tuba – keskendumise jaoks (eriti tõlketöö puhul) on eraldi kontoriruumist sootuks tähtsam rutiin. „Minu jaoks on niikuinii kirjandus ja niisama elu pigem kokkuvalguv asi, nii et ma ei oskagi sinna päriselt piiri vahele tõmmata. Ma lihtsalt lepin endaga kokku tööaja, aga tegelikult ka sel ajal, kui ma niisama loen või niisama olen, ma ikkagi sama hästi kui töötan."

Kui töötamise jaoks on siinpuhul kõige produktiivsem aeg hommikupoole, siis see, mis aeg jääb muule ilukirjandusele, sõltub loomulikult sellest, mis parasjagu muus elus toimub. Omal moel tunnen ära ennastki, kui vestluskaaslane kirjeldab olukorda, kus pool päeva on niikuinii „n-ö kohustuslikus korras ilukirjanduse tarbimisele läinud", samas vabatahtlikuks lugemiseks peab olema mahti ja õhku ning seda mõistagi alati ei ole. Liiga pikki lugemispause igapäevaselt kirjandusväljal tegutseja jaoks mõistagi jääda ei saa, aga päris nii ka ei ole, et kui tööpäev saab läbi, läheb üks raamat kinni ja avaneb kohe teine.

To read list kasvab seejuures pidevalt, sest kogu aeg ilmubki nii head lektüüri, millesse sooviks kohe esimesel võimalusel sisse vaadata. Mõnikord tuleb seejuures kiusatus uuemaid teoseid nimekirjas n-ö vahele võtta. „No näiteks, kui nüüd **Brigitta [Davidjantsi]** raamat ilmus, siis mul oli vaja hakata seda kohe lugema hoolimata sellest, et nimekirjas ootas 15 raamatut!" Maria tunnistab nüüd sedagi, et pikki aastaid sundis ta ennast kõiki alustatud raamatuid ka lõpuni lugema ning alles hiljaaegu on ta hakanud lubama endal asja nii võtta, et kui esimesed 30–40 lehekülge ei kõneta, siis võib teose pooleli jätta. Mis muidugi ei tähenda, et selle juurde millalgi hiljem naasta ei võiks.

Nagu head tõlkijad enamasti, ütleb ka Maria tagasihoidlikult, et ta tõlgib tegelikult väga aeglaselt. Möödunud suvel ilmus Loomingu Raamatukogus teatavasti tema tõlkes **Alice Zeniteri** „Kes neid jõuaks lahuta", aga sama autoriga tegeleb ta praegugi, töölaual on „juba pikemat aega" Zeniteri „L'Art de perdre" („Kaotamise kunst"). Tegelikult on teos juba tõlgitud ja ta on selle isegi ühe korra juba üle toimetanud, aga: „Siin on väga palju fakte, kultuurireaale, hästi palju arabisme, mis tuleb kuidagi koduväravasse tuua, see viimistlemine võtab mul alati kaua aega. Ma võin küll olla vabakutseline, aga ega ma selle võrra kiiremini ei tee!" Lisaks Zeniterile laiutavad elutoas laua peal ka **Édouard Louis'** eesti- ja prantsuskeelsed väljaanded, mis osutuvad samuti tööraamatuteks, sest mai lõpus vestleb Maria autoriga kirjandusfestivalil HeadRead.

SÕNARAAMATUTE JA HARRY POTTERIGA OMA ELU PEALE

„Raamatute, töötamise ja muu elu toas" on kõige prominentsemal kohal kolm kena, eri suuruses, kuid ühest komplektist raamatukappi. Tüürin raamatute kui objektide teemalise jutuajamise esmalt ajas natukene tagasi sellesse murranguline hetke, kui aktuaalne oli emakodust Lasnamäel n-ö oma elu peale kolimine. Tallinna Ülikooli romanistikat õppima minnes esimeses üürikodus sellist riiulililuksust mõistagi veel polnud, nõnda võttis Maria siis kaasa vaid „peotäie kõige inspireerivamaid teoseid". Ja sõnaraamatud! Aga muidugi selgus üsna pea, et näiteks „Harry Potterid" tahavad ka ikkagi läheduses olla.

Praegu on „lapsepõlve või noorema põlve" raamatud paigutatud suurema raamatukapi kõige ülemisele riiulile, allapoole liikudes tulevad eesti romaan (ja „Eesti novellid", mille žüriis on ka Maria viimased aastad olnud), siis tõlkeromaanid, seejärel akadeemiline kirjandus. Alumisel laudil näeme kahes kihis Maria peamist huviobjekti prantsuse ilukirjandust. Need teosed on nähtavasti sageli kahes või isegi kolmes keeles, sest isegi tavapäraselt lugedes – s.t mitte vaid ise tõlgitavate tekstide puhul – meeldib talle võrrelda originaali ja tõlkeid. Kui juttu on aga juba tõlkimisest, siis siin lähevad lisaks prantsuskeelsetele originaaltekstidele (teatavat laadi inspiratsiooni otstarbel) käiku ka ingliskeelsed tõlked. „Inglise tõlkekultuur on nii huvitav – ta on tohutult ebatäpne ehk siis ma ei saaks seda iialgi usaldada, aga hästi huvitav on jälgida, kuidas nad on näiteks n-ö nurga maha saaginud mingitel väljenditel. Aga teinekord jällegi paneb mõtte tööle ka, kui seda võrrelda."

„Natuke nagu pidetu on olla, ma otsin kogu aeg pilguga oma raamaturiiulit. See on nagu vaimne pleed, kui tead, kus su tüvitekstid on."

Prantsus- ja ingliskeelsed enamasti pehmekaanelised köited jõuavad siia nii e-poodidest, kirjastustest, aga ka reisidelt. „Ja siis tuleb ikkagi pisar silma, kui vaatad seda hinda tagakaanel, mis jääb enamasti alla kümne euro." Maria rõhutab aga mõistagi sedagi, et tõlkijana peab ta kindlasti kogu aeg lugema ka eesti keeles. „Kui ma liiga palju inglise keeles loen, tunnen, et see rikub mu eesti keele ära."

OTSITUD JA LEITUD

Kui eesti-, inglis- ja prantsuskeelse ilukirjanduse, akadeemilise lektüüri, „Harry Potteri" jne – lisaks paistavad väiksematest kapikestest veel „luule, lühivormid ja muusika" ning aastakäikude kaupa Loomingu Raamatukogu jm kultuuriajakirjandust – paigutamisega tundub asi lihtne ja loogiline, siis kuidas suhtuda teostesse, mis satuvad me riiulitesse kuidagi kogemata ja valesti? Mariale pole ükski naljahammas õnneks küll **Jesper Parve** „Meest" vms kinkinud, küll aga leidub siin näiteks teos „The Beautiful Poetry of Donald Trump", *no joke*! Sellistesse vimkadesse suhtutakse siin majas aga võrdlemisi leebelt: „Isegi kui on naljaga kingitud raamat, siis seal on ikkagi mingisugust rõõmu ja vunki sees." Keerulisem on lugu näiteks ärijuhtimise või eneseabiraamatutega, mis vahel kummalisi teid pidi siia satuvad, ja jällegi ütleb Maria leebe inimesena, et ühelt poolt on see ju ka väga armas ja arvatavasti lähtub kinkimise akt loogikast, et talle ju meeldivad raamatud, aga kui teos sisse vaadates kohe üldse ei kõneta, siis hoolimata sellest, et ta on armsa inimese kingitud, jõuab ta lõpuks ikkagi pigem „kuhugi uuskasutusse". Mina siin muidugi mingit vastuolu või murekohta ei näegi – raamat on ju lugemiseks ja niisugusel moel võib loota, et ta jõuab kellegi sellise lugemislauale, keda nimelt see teos kõnetab.

„Minu jaoks on niikuinii kirjandus ja niisama elu pigem kokkuvalguv asi, nii et ma ei oskagi sinna päriselt piiri vahele tõmmata."

Esitan vahepeal mõned kiired TOP3 stiilis küsimused, et saaks riiulites sobrada ja jalgu sirutada, ja selgub igasugu huvitavaid asju. Näiteks oma kahe vanima raamatuna (siin tähenduses kõige kauem temaga n-ö kaasas käinud teosena) nimetab – ja toob need kohe ka lagedale – Maria kaks üsna eriilmelist (ja ilmselt mitmelegi järjestikusele põlvkonnale vägagi tuttavat!) teost: esiteks vana hea helesiniste kaantega „Piiblilood" ning teiseks ei miski muu kui „Avameelselt abielust". Viimasele lisandub kohe ka täpsustus, et see on just perekonna naisliini pidi rännanud raamat.

„Kui ma liiga palju inglise keeles loen, tunnen, et see rikub mu eesti keele ära."

Tõlkija käest võib küll olla natukene veider küsida, mis raamatut ta kõige rohkem kordi lugenud on (sest selge see, et oma tõlgitavat teost ei loe ta läbi mitte üks või kaks (või…) korda), aga vastus tuleb üllatavalt kiiresti ja see on „Väike prints"! **Antoine de Saint-Exupéry** osutub kusjuures vastuseks mitmele teiselegi küsimusele, sest just sellest autorist kirjutas Maria näiteks nii oma bakalaureuse- kui ka magistritöö, rääkimata sellest, et ta mängis juba 15-aastaselt pühapäevakooli näidendis väikest printsi ennast! Aga see pole veel kõik, Maria randmel on isegi „Väikese printsi" usutavasti kuulsaima illustratsiooni (teate küll boamadu, kes elevanti seedib) põhjal tehtud tätoveering ja see on ju tõesti juba tõeline fänniakt! Nunnude lugude kategoorias troonib aga vastus kõige kauem otsitud teost puudutavale küsimusele – selleks on Saint-Exupéry „Tsitadell". „Seda ma ei leidnud, ei leidnud mitte kuskilt, siis loobusin otsimisest, aga mainisin seda millalgi mokaotsast sõber **Jürgen Roostele**. Ja siis ühel päeval ta lihtsalt laekus mulle keset koosolekut [Loomingu Raamatukogu] toimetusse, pani selle laua peale ja läks ära!" N-ö minu raamatus on see arvatavasti üks kõige armsamaid asju, mida saab üldse teha, heldin üdini!

Viimase asjana tavatsevad ajakirjanikud vestluskaaslastelt tihti küsida, et kas on veel midagi olulist, mida ma ei küsinud, aga millest sa tahaksid rääkida, ja enamasti vastatakse sellele, et ega vist. Mariale aga tuleb küll kohe meelde, et on ka ju veel mõned olulised autorid, kes peaksid olema nähtaval kohal: „Kui ma näen selle inimese nime, siis ta kutsub mind heas mõttes korrale, tuletab mulle meelde, miks ma kirjanduses töötan ja miks ma seda kõike teen." Näide ei lase ennast kaugelt otsida – selleks on **Marju Lepajõe** Ilmamaa sarja „Suuri sõnameistreid" kuuluv „Roomlaste taltsutamine", mis tõesti raamatukapist mitte selja, vaid näoga vastu vaatab. Maria räägibki eriti toreda loo sellest, kuidas ta sattus juba umbes kümme aastat tagasi tõlkijate suvekoolis juhuslikult Marju loengut kuulama ja kuidas just see ühelt poolt inspireeris, aga teisalt julgustas teda tõlkija teekonda üldse ette võtma, sest enne oli olnud küll töö vastu huvi, aga vist ka liiga suur aukartus. „Ma arvan, et ta jõudis umbes kümme sekundit rääkida, kui olin juba täiesti võlutud. Ja tekkis lihtsalt see tunne, et ma tean, mida ma tahan."

NAPP JA PILLAV TEADVELOLEKUAASTA

Luges **Maari Põim**

Marianne Mikko „Liig aasta" on ehitatud üles fotopäeviku vormis, kus on 2024. aasta iga päeva kohta sissekanne, mis koosneb ühest fotost ja põgusast saatetekstist. See on hübriidteos, milles saavad kokku dokumentalistika, mõned haikukatsetused, reisi- ja lugemisblogi ning autobiograafiline aines. Põnevaima osa raamatust moodustavad genealoogiline materjal ja ajalooliste jäädvustuste saatetekstid.

Autor kutsub lugeja oma tõiste ja eraeluliste tegemiste vaatlejaks, õieti nende representatsiooni vaatlejaks. Jah, isiklik on poliitiline, ent küsimus on, mis on sõnum, mis kaante vahelt lugejani jõuab.

Mõneti on autor oma valitud loomingulise vormi vang. Mitmete päevade sissekanded jäid lahjaks, näiteks kellegi sünni- või surmaaastapäevad, mis mõjusid otsitult, kuna tundus, et päeva kohta polnud parajasti muud öelda ja päevi ei tahetud vahele jätta. Oleks võinud siiski seda viimast lahendust kaaluda.

Mikko tõstab oma väikestes sissekannetes esile kultuuriliselt teenekaid naisi ning tunda on missiooni tuua keskmisele lugejale lähemale ka globaalpoliitilisi teemasid.

Pildimaterjal, mis moodustabki raamatust peamise osa, on argine, kureerimata, kohati Instagrami-kõlbmatu, fotodel puudub tehislik filterlikkus, aga samas mõjub see ebatäiuslikkus ehedalt. Kuskil on puru laual, teisele pildile on jäänud määrdunud lusikas, kusagil on kaadris korjus. Pildid ei ole klanitud, mis on meeldiv vaheldus AI-mullistumisele.

Feministi pilguga raamatut vaadates on tunded siiski kahetised.

NAISÕIGUSLIK SISU

„Liig aastas" viidatakse naiskirjanduse suurkujudele, eriti kodumaistele naismõtlejatele, kohati lausa indekseerides olulisi teoseid ja lugejat neid avastama kannustades, kuna paistab, et autor tajub eestlaste vähest teadlikkust mõnede kaasmaalaste loomingust.

Raamatust käivad läbi sellised teemad nagu naiste poliitiline esindatus, naistevastane vägivald, sooline palgalõhe ning juba mainitud naiskirjanduse suurkujud. Nende teemade põhjal järeldan, et autor positsioneerib end eri feminismide skaalal pigem pariteetse või riigifeminismi suunale, mis on euroametkondlik võrdõiguslikkus – see ei tule mõistagi kellelegi üllatusena. See on feminism, millega sobib Brüsselisse ja Genfi lennata, see on väljapeetud, parketikõlbulik ja ontlik, ent mitte ainus võimalikest.

Teos on kirjutatud küllalt kõrgelt sotsiaalselt positsioonilt, kus sente ei loeta, väljas söömas käimine on tavaline ja kodutööd jäävad harva kaadrisse.

„Liig aasta" pürgib ka kultuuriliseks päevikuks, seal on mitmeid kultuurielamuste sissekandeid, millest praktiliselt kõik on kiitus. Mikko tõstab oma väikestes sissekannetes esile kultuuriliselt teenekaid naisi ning tunda on missiooni tuua keskmisele lugejale lähemale ka globaalpoliitilisi teemasid, mis on põimunud läbi Mikko enda tõiste teenetega.

Foto: Kaurel Jakobson

Maari Põim on töötanud Brüsselis ja Tallinnas soolise võrdõiguslikkuse alal ning omab soouuringute magistrikraadi Kesk-Euroopa Ülikoolist.

Lugejale saab kiiresti selgeks, et autor on nii kodumaiste väljapaistvate naiste kui ka rahvusvaheliste naisorganisatsioonide ja riikide esindajatega sina peal. Ta tutvustab enda jaoks tähenduslikke teisi ja mulle tundub, et see on mõeldud lisama kaalu ta enda tegemistele. Lugeja saab siit aimu, et ÜROs ei istugi anonüümsed ametnikud, vaid isiksused. See on tänuväärne püüe tuua rahvusvahelist lähemale kodumaisele. Paberite taga on pühendunud ja päris inimesed oma elu, rõõmu ja valuga, *tinasõdurid*, nagu Mikko mitmeid neist kutsub.

Mõni sissekanne on feminismi seisukohalt hästi õnnestunud, näiteks liigaasta sissekandes, 29. veebruari omas (ja veidi ka 7. septembri omas), puudutab autor paralleele meie kodumaise pärimuse ning india kultuuri vahel, mille siduva lülina märgib ta (meil ajaloolist) pruudi kaasavara süsteemi, mille puhul naise perekonnalt oodatakse abiellumise eeldusena kingitusi peigmehe perekonnale.

ALLTEKST

Mulle näib, et autor on soovinud raamatuga inspireerida, kuidas kaotuseajale vaatamata eluga edasi minna. Raskuste kiuste elust rõõmu tundmine on kõlanud ka tema varasemates raamatutes, surmateema juurde tullakse ka „Liig aastas" ikka ja jälle tagasi.

Kuna autor avab lugejale iseenda elulisi tegemisi, näitab iseenda elu ja inimesi selles, on raske kirjutada arvustust ilma autori eraelulisi harjumusi puudutamata. Eriti kuna pilt, mis lugejale avaneb, on justnimelt feminismi seisukohalt veidi problemaatiline, sest see on ühekorraga väga privilegeeritud ja privileegituim. Mikko ei häbene enda võimalusi, ent puudu jääb tarbimisühiskonna kriitikast ning kapitalismi ja patriarhaadi seoste küsimärgi alla seadmisest. Tõsi, sellise formaadiga pildiraamatult on paljuvõitu seda oodata, ent nende teemade täielik puudumine on niisamuti kõnekas.

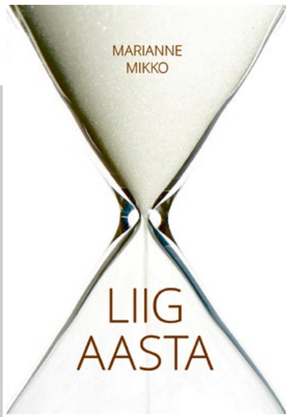

MARIANNE MIKKO „LIIG AASTA"
TOIMETANUD ANNE PANGA,
KUJUNDANUD PRIIT ISOK
M. MIKKO, 2025 / 391 LK

Ka on autor otsustanud jätta lahti mõtestamata, kuidas pidevalt lendava elustiili ökoloogiline jalajälg võiks mõjutada feminismiküsimusi, mille eest ta pühendunult seisab, ning millised võivad olla selle sotsiaalsed tagajärjed.

Raamatus on ääri-veeri märgata püüet hoida end kursis tänapäeva kriitiliste rassi- ja soouuringutega, ehkki autorid ja tekstid, mida esile tõstetakse, on ainult klassikud või töödokumendid. Teisalt, eks see ole haaratavam feminism, mis ei kõrgu üle keskmise lugeja nagu pilvelõhkuja, ning kindlasti on see ka märk põlvkonnast, kuhu autor kuulub.

Ega Mikko pürgigi ideaalseks feministiks ning raamatus leidub ka väga samastutavaid pesupesemise ja koduaia tegemiste sissekandeid. Siiski on teos kirjutatud küllalt kõrgelt sotsiaalselt positsioonilt, kus sente ei loeta, väljas söömas käimine on tavaline ja kodutööd jäävad harva kaadrisse. (Näiteks tema teoses „Kroon kuningriigis" (2020) oli argist rohkem, ent ühe raamatu lugemine ei eelda ju teist.)

SUHE AJAGA

Lugejana tekib küsimus, et mida autor soovib selle raamatuga öelda; miks peab tema aasta iga päev olema ära märgitud. Vastus sellele peitub küllap sealsamas surmatemaatikas, mis on raamatus olulisena esil. Raamatut võib näha autori teadvelolekuharjutusena, püüdena olla kohal, kui tunded käivad üle pea. Teraapiline autorile, ent kas ka lugejale?

Surm toob elavates ikka esile isikliku häätbumishirmu, seega ruumi (või praegusel juhul raamatu jagu ruumi) võtmine iseendale on oodatav käik. Sissekannete fragmentaarsus on arusaadav (nende kohatine klišeelikkus ja sisutus ehk siiski mitte nii väga), see iseloomustab usutavalt leinaja meeleseisundit.

Lähedastest rääkimine on autori jaoks tähtis, sest lähisuhete tähenduslikkus on autori kui leinaja jaoks tõusnud – tähenduslike suhete vähenemise ja kadumisega tõusevad esiplaanile aja piiratus ning pikkade vestluste olulisus. **Judith Butler** on kirjutanud oma raamatus „Precarious Life" (2004), et lein näitab ära, kuidas oleme meid ümbritsevates tähenduslikes suhetes hoitud; et me ei ole autonoomsed. Mikko näitab lugejale, kellest ta on tehtud – või õieti, keda ta ise tunnistab enda tegijatena.

„Liig aasta", ehkki pealtnäha reisialbum, avab end niisiis ka kriisiraamatuna, autor justkui otsib selle kohanemisaasta peegeldusega omaenda vaimset pärandit, ent ei ole jõudnud veel enda jaoks kõike lahti mõtestada. Lein on tähendusloome teekond, iseenda (teise kaotamise kaudu) taastamise või uueks saamise tee. Ent võib-olla peegeldab „Liig aasta" hoopiski kramplikult harjumuspärasest kinnihoidmist, et mitte langeda musta masendusse?

Tuntav on võitjate põlvkonna edasirühkiv vaim, kus kõigepealt tuleb missioonitunne: pühendutakse oma valitud alale, mis eeldab enese- ja meelekindlust mitte lasta pead norgu ka siis, kui keset töökoosolekut saabub surmateade. See on edasipürgiva inimese vastus kaotusele; kuidas saavutada tunnete üle kontroll hetkes olemisega. Ent kindlasti ei sobi see lähenemine kõigile. Mõnele võib see lausa ohtlikuks osutuda.

Oleks tahtnud, et siiilis „küll on kole!" ja „must masendus!" hüüatuste asemel oleks piltide juures olnud sügavamad refleksioonid. Oleks oodanud sisulisemaid seoseid sissekannetes, kus mõni saadud kogemus, mitte daatumid hauakivilt, panevad konkreetse raamatu järele haarama. Veidi seda leidub ka.

LÕPETUSEKS

Pinnale jäi lõpuks pigem selline on-aga-ei-ole-ka-mulje. Autor leiab, et iga tema päev on jagamist väärt, sest kohalolu on tema teraapia (ajurveeda ka, millega raamat algab ja lõppeb), ent sellisel juhul olekski tahtnud näha argise ja samastutava hübriidi – teinudki siis pool raamatut tolmupühkimisest ja tasakaalustanud seda **Voltaire'i**, **Suburgi** ja **Järvidega**.

Raamatus on mitmeteks feministlikes teemades aimata autori pimekohti, näiteks normikriitikas, ka enese harjumuste kriitikas. Argise toidutegemise, roka puhastamise ja pesupesemise osakaal raamatus on väike, selle asemel on teose leheküljed täidetud mõtteliselt ikka päris mõõdutundetu lennupiletite soetamisega.

Teose vorm on lakooniline, mis on autori leina arvestades mõistetav, ja raamat kõlab kokku Mikko varasemate teostega. Saatetekstid ja pildimaterjal kokku jäävad aga pigem pealiskaudseks.

Ma ei arva, et „Liig aasta" peaks kuuluma igaühe öökapile – pigem tundub, et enim rõõmu ja äratundmist võiks see pakkuda autori sõpradele ja jälgijatele.

SOTSIAALKRIITILISE MÕÕTMEGA PSÜHHOANALÜÜTILINE ÕUDUSUNENÄGU

Luges **Diana Koit**

Kui Ann Quini eksperimentaalne esikromaan „Berg" 1964. aastal Inglismaal ilmus, tõi see Quinile rohkelt tähelepanu ja tunnustust ning võimaldas tal loobuda senisest päevatööst sekretärina ja pühenduda mõneks ajaks kirjatööle ja reisimisele. Ent pea kümme aastat pärast autori surma langes raamat mitmeks kümnendiks poolunustusse, kust eksperimentaalkirjanduse austajad seda 21. sajandi alguses arheoloogilise täpsusega taas välja kaevama asusid. Nüüd on „Berg" ilmunud Aet Variku tõlkes ka eesti keeles ning see avangardiklassikasse kuuluv teos peaks olema iga endast lugupidava eksperimentaalsema kirjanduse huvilise tänavuses lugemisnimekirjas.

PALAVIKULINE TEADVUSE VOOL

Katse „Bergi" kokkuvõtvalt või lühidalt iseloomustada on määratud juba eos läbi kukkuma, sest tegemist on pigem deliirse meditatsiooni kui romaaniga selle sõna harjumuspärases tähenduses. Kui aga siiski üritada seda lugemiskogemust kuidagi (pool)koherentselt edasi anda, võiks seda iseloomustada kui palavikulist sprinti otse raamatu nimitegelase oidipaalsete komplekside keskpunkti.

„Mees nimega Berg, kes oli uueks nimeks võtnud Greb, saabus mereäärsesse linna kavatsusega tappa oma isa…" seisab raamatu avaridadel, millest õhkuv vahetu ja tumeda irooniaga vürtsitatud toon jääb läbima kogu teost, keerates loole iga järgneva ja üha kummalisema peatükiga vinti aina peale, kuniks see jõuab peaaegu tragikoomilise lõpplahenduseni.

Quin on suutnud edastada peategelase tormilist siseelu nii aistinguliselt ja intiimselt, et see ei jäta lugejale erilist hingamisruumi.

Raamatu peategelane Berg, varustatud kavala varjunime ja kohvritäie parukatega, saabub hooajavälisel ajal mereäärsesse Inglise kuurortlinna ning üürib pansionaadis toa, mille seina taga on kööktuba, kus elab tema isa oma noorema armukese Judithiga. Kuivõrd isa hülgas Bergi ja ta ema juba esimese varajases lapsepõlves, ei ole Berg seenioril aimugi, et uus naaber on tema enda lihane poeg, kes on otsustanud maksta kätte pere mahajätmise ja vaesusesse määramise eest. Lugu hakkab hargnema noorema Bergi teadvuse voolu kaootilises rütmis, kus paranoiliste mõttelõngade ja tähelepanekute vahele on pikitud tema noorpõlvemälestusi ning fragmente ema sõnavõttudest ja kirjadest.

Berg on karakterina ühtaegu nii kaastunnet kui ka vastikust esilekutsuv, ambivalentne nagu inimkogemus ise.

Painatuna eesseisvast mõrvast, iseenda suutmatusest seda täide viia ning aina segasematest tunnetest isa ja ta armukese Judithi vastu hakkab Bergi habras psüühika aina rohkem äärtest narmendama. Seda kiirlaskumist mööda allakäiguspiraali võimendab ka Bergi üha süvenev võõrandumise ja sotsiaalse kuuluvatuse tunne, mis lisab psühhoanalüütilisele õudusunenäole ka sotsiaalkriitilise mõõtme. Oma üksindust, süütunnet ja arglikkust püüab Berg leevendada alkoholiga, mis omakorda lükkab palavikulise teadvuse voolu täiskäigule ja hägustab narratiivi veelgi. Quin on suutnud edastada peategelase tormilist siseelu nii aistinguliselt ja intiimselt, et see ei jäta lugejale erilist hingamisruumi, sundides teda peategelasele kohati lausa ebamugavalt lähedalt otsa vaatama.

Foto: erakogu

Diana Koit uurib kultuuri ja paitab koeri.

Kui pärast mitmeid ahastuses veedetud päevi saabub raamatus Bergi jaoks murranguline hetk, ei too see siiski endaga kaasa loodetud vabanemist. Lugu võtab hoopis süngelt koomilise pöörde ning järgnevad episoodid, kus Berg peab üht kummalist ja õõvastavat kompsu mööda unist linna ringi tarima, kuniks ta jätab selle viimaks rongijaama pagasiruumi. Kui Berg siis rongijaamast pansionaati naaseb, ootab teda ees kiri, mis paneb jäädava põntsu tema reaalsustajule ning seab kõik seni kogetu küsimärgi alla. Kättemaks, mida Berg ihus, pöördub isalt poja vastu tagasi.

Raamatu viimased peatükid hägustavad piiri reaalsuse ja hallutsinatsioonide vahel veelgi, nii et järje pidamiseks tuleb lugejal rakendada oma täit tähelepanuvõimet, kuid isegi siis on tegelikkuse eristamine kujutluspiltidest pea võimatu. Berg pääseb mitmel korral napilt isa ja tema sõprade vihasest kättemaksust, muu hulgas tänu viimase armukese Judithi abile. Uskudes, et isa on lõpuks alistatud, võtab Berg üle tema rolli Judithi elus. Paarike seab end sisse Berg seeniori ja Judithi kodanlikult sisustatud toakeses, ent idüll ei saa kaua kesta, sest ilmneb, et kõrvaltuppa on sisse kolimas uus naaber – mees, kes sarnaneb kahtlustäratavalt Bergi isaga. Narratiiv jõuab teose lõpus ringiga niisiis tagasi alguspunkti, kättemaksuiha ja raev hakkavad hetkeks näiliselt rahunenud pealispinna all taas pulbitsema, seekord on aga isa ja poja rollid vahetunud. Ja siis lugu lõppeb – oodatud vabanemist ei saabu, karussell alustab sõitu otsast peale.

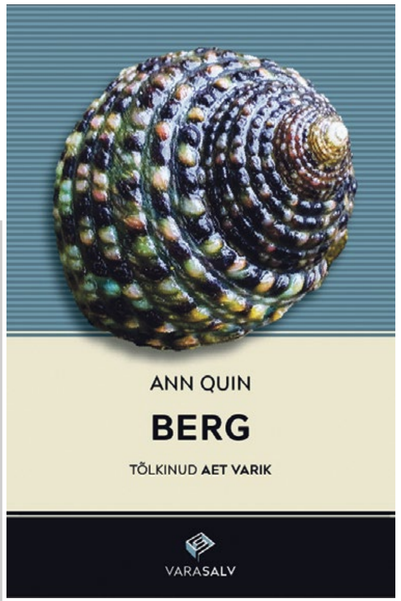

ANN QUIN „BERG"
TÕLKINUD AET VARIK, TOIMETANUD KATRIN KERN,
KUJUNDANUD ASKO KÜNNAP
SALV, 2024 / 150 LK

RUSUV MÕÕTMATUS

Kuigi lugeja on aheldatud kogu teose vältel Bergi aina hõredamaks kuluva teadvuse külge, on Quin suutnud manada raamatus samal ajal ilmekalt esile talvemasendusse vajunud kuurortlinna, nii et sellest saab justkui üks teose kõrvaltegelastest. Linna soolane ja külm mereõhk on teravaks kontrastiks Bergi palavikulisele sisemaailmale, ent palju leevendust see lugejale siiski ei paku. Kui peategelase psüühika on lämmatav ja klaustrofoobne, siis välismaailm on raamatus rusuv just oma tühjuse ja mõõtmatusega. Kirjeldused hooajavälise kuurortlinna elust, selle asukatest ja seal valitsevast klassilisest ebavõrdsusest lisavad romaanile sotsiaalkriitilise dimensiooni, mis ulatub väljapoole peategelase sisemaailma piire.

Paranoia, ängi ja obsessiivse seksuaalse frustratsiooni kõrval pakub „Berg" siiski ka omajagu koomilisi ja absurdseid – ja koomiliselt absurdseid – vaheseikasid, mis nii leevendavad kui ka süvendavad õõva, mida Quin lugejas loo hargnedes nii meisterlikult äratab. See, et lühikesse, siinses väljaandes vaid 150-leheküljelisse raamatusse on mahutatud nii lai amplituud ühe inimese siseelulisi läbielamisi, on kahtlemata märkimisväärne kirjanduslik saavutus. Berg on karakterina ühtaegu nii kaastunnet kui ka vastikust esilekutsuv, ambivalentne nagu inimkogemus ise. Kuigi psühhoanalüüs oli raamatu ilmumisajal populaarsuse haripunktis, ei mõju „Berg" siiski üksikindiviidi sisemaailma freudistliku ja kliinilise lahkamisena, vaid on pigem sensoorne ja poeetiline sissevaade fragmenteeritud psüühikasse, kus allasurutud ihade ja komplekside kõrval on inimese kujunemises samaväärselt oluline roll ka klassisuhetel ja sotsiaalmajanduslikul kontekstil laiemalt.

Eraldi tasub edastada kiidusõnad tõlkijale Aet Varikule, kes on teinud kahtlemata väga keerulise algtekstiga head tööd. Raamatu fragmenteeritud laused, pidev mineviku ja oleviku vaheldamine ning keeleline intensiivsus on pandud eesti keelde täiesti loomulikult ja usutavalt, mistõttu on säilinud raamatu unenäoline ja reaalsuse piirimail rändav mõõde.

„Berg" on raamat, mis nõuab lugejalt julgust lasta end loo vooluga kaasa viia ja nõusolekut anda ära osa oma kontrollist. Segadustunnet, mis lugemisel paratamatult varem või hiljem tekib, ei tasu tõrjuda või vältida, see on osa aistingulisest buketist, mida teos pakub, ning võib lõpuks mõjuda suisa virgutavalt. Raamatu tagakaanel seisab, et teoses esitletud maailm mõjub kui miski, mille oleksid võinud koos luua **David Lynch** ja **Virginia Woolf**, ning see kirjeldus pädeb täielikult. See on sürreaalne ja samas ootamatult tabav jäädvustus võõrandumisest, sisemistest heitlustest ja vaimse tervise kriisist, mis ei kutsu lugejat üles andma hinnanguid ega ürita lugeda moraali, vaid keskendub ennekõike loo sensoorsele dimensioonile. See on kohati ebamugav, lausa ülestimuleeriv lugemine, millele võiks siiski anda võimaluse igaüks, kes vähegi naudib piire kompivat kunsti.

EUROVISIONIL ON MUINASJUTTUDE JA KANGELASTE AEG LÄBI

Eesti ja Rootsi tänavused eurolaulud järgivad viimaste aastate eskapistlike ja ennast mitte tõsiselt võtvate lugude trendi. See on omakorda suuremate ühiskondlike allhoovuste peegeldus.

Kirjutas **Ann Vaida**, illustreeris **Villem Roosa**

„Me oleme oma aja kangelased, aga me tantsime deemonitega oma peades," laulab **Måns Zelmerlöw** 2015. aastal Viinis ja võidab selle sõnumiga Eurovisioni laulu-võistluse. „Heroes" räägib sellest, kuidas me saame maailma muuta, isegi kui vahel on endalgi raske.

Täpselt kümme aastat hiljem, aastal 2025 püüab Måns taas Rootsi esindajana Eurovisioni lavale pääseda, sel korral lauluga „Revolution", mille põhisõnum on taas, et ilusad inimesed muudavad maailma ja kõik on võimalik – see ongi revolutsioon. Melodifestivalenil panuseid teha võimaldavad kihlveokontorid on Månsi võidus nii kindlad, et enamik neist pakub „Revolutioni" võidukoefitsiendiks 1,01.

Aga Måns jääb seekord teiseks. Artisti jaoks on tegu loomulikult tragöödiaga, ta nendib, et lõi *backstage*'is paar korda jalaga prügikasti, ja poetab kaamera ees väikese pisara. Maailm on muutunud, me ei taha enam kangelasi. Rootsit sõidavad esindama soomerootsi koomikud kollektiivist KAJ, kes laulavad soovist sauna minna.

MAJANDUSKRIISIST SITKETE NAISTENI

Pärast 2007. aastal alanud suurt majandussurutist lööb peamiselt ameerika muusikas mõned aastad laineid *recession pop*, mille abiga põgenetakse ebastabiilsest maailmast ja pidutsetakse hommikuni. Headeks näideteks on **Lady Gaga** „Just Dance" (2008), **Black Eyed Peasi** „I Gotta Feeling" (2009), **Kesha** „Tik Tok" (2009).

Majandussurutisest välja tulles pääseb taas löögile neoliberaalne maailmapilt, mis vormib *millennial*'ite poliitilist identiteeti ja ajastu vaimu. 2015. aastal valitsevad veel optimistlikud meeleolud. Ameerikas lõpetab oma teist valitsemisaega lootust lubanud **Obama**, Suurbritannias pole toimunud veel rahvahäletust Euroopa Liidust lahkumise küsimuses. Mälestused Araabia kevadest, Occupy Wall Streeti protestidest ja demokraatia poole püüdlemisest püsivad üleilmses kultuurimälus. Populistid on veel marginaalne jõud ja tulevik paistab helge.

See on ajastu, kus inimesed pole veel sotsiaalmeedias pettunud ja näevad seda demokratiseeriva tööriistana. Üles kasvab põlvkond, kes ahmib inspiratsiooni TEDi kõnedest ja usub siiralt, et maailma muutmiseks piisab vaid inimeste nügimisest, mitte süsteemsest muutusest. Vt ka raamatud „Nudge" (2008), „Outliers" (2008), „Thinking, Fast and Slow" (2011) jpm.

Mida enam saab majandus jalad alla, seda rohkem püütakse ka muusika kaudu kuulajat inspireerida. 2010ndateks toodavad suured staarid nunnult erinevusi aktsepteerivaid ja võimestavaid lugusid, näiteks **Macklemore'i** „Same Love" (2012), Lady Gaga „Born This Way" (2011), **Katy Perry** „Firework" (2010), „Roar" (2013) jne.

James Robin kirjutab 2015. aastal raamatus „Resilience & Melancholy" sellest, kuidas popmuusikas on sitkusest ja julgusest saanud tööriist, mis säilitab *status quo*'d. Ta väidab, et sitkus on popmuusikas naiselik ideaal – tõelisi naisi ei suruta alla ja nad astuvad vastu maailma ebaõiglusele. Selline kannatuse ülistamine hoiab üleval korda, mille vastu see näib võitlevat. Ainsaks pääseteeks on melanhoolia, mis ei ühti narratiiviga tugevast naisest, ei püüa kasutada hakkamasaamist võttena ega näe seda ideaalina.

Eurovisionil kohtame sel ajal sarnast kannatuse, tugevuse ja sitkuse võidukäiku (küll ilma soolise aspektita), näiteks 2015. aastal nii esikoha saanud loos „Heroes" kui ka teiseks platseerunud Venemaa laulus „A Million Voices", mille põhisõnumiks on, et oleme maailma inimesed, erinevad, aga samad.

Samasse eneseületusest kõnelevate lugude mustrisse sobitub ka 2014. aastal esikohale tulnud **Conchita Wursti** „Rise Like a Phoenix", kus laulja võidutseb iseendaks jäädes. 2013. aastal võitnud „Only Teardrops" räägib kehva armastuse kannatamisest ja 2011. aasta võidulugu „Running Scared" hirmu ületavast armastusest.

Aasta pärast Zelmerlöwi võitu astub ta Stockholmis õhtujuhina üles koos **Petra Medega**, kellega tuuakse lavale igati geniaalne vahepala „Love, Love, Peace, Peace", kus võetakse pulkadeks lahti kõik lavaklišeed. Tolleks hetkeks on osalistele endalegi väga selge, et kangelaste ja kannatuste narratiiv on lihtsalt trikk võidu poole pürgimiseks.

AEG NÜANSIROHKEMATEKS LUGUDEKS

Üleminek 2010ndate optimistlikust tulevikku vaatamisest ja hirmude alistamisest on olnud kiire ja karm. Pandeemia, sõda Ukrainas, praeguseks teist ametiaega nautiv **Trump** ja populistlikud parteid üle Euroopa on võõrandanud inimesed nii võimust, faktidest kui ka lootusest, et kuskil leidub kangelane, kes võiks selle kõige vastu midagi ette võtta.

2020. aastal jääb Eurovision koroona tõttu ära ja pärast seda imbub edukatesse lauludesse üha enam päriselu, kurbust, eskapismi ja naljategemist. 2021. aastal võidavad Itaalia rokkarid, kes laulavad, et nende põlved on mudased ja käed sigarettidest kollased. Nad laulavad küll teistmoodi olemisest, aga antikangelastena, kes ei taha maailma muuta, vaid lihtsalt olla.

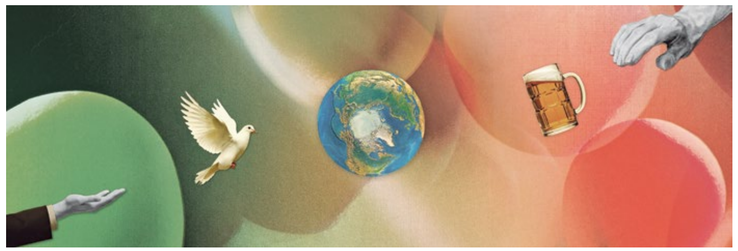

2022. aastal võidab Ukraina „Stefania", sõjaallegoori, mis on peidetud ema vananemise lukku. Teise koha saab Suurbritannia „Space Man", milles laulja **Sam Ryder** unistab astronaudikarjäärist, aga lõpuks tunnistab: „Ma olen ainult inimene, kelle mõtteis on päris maailm."

2023. aastal võidab varemgi võistluse kinni pannud rootslanna **Loreen**, kuid märgiline on hoopiski teisele kohale jäänud **Käärijä** „Cha Cha Cha". Tegu on rahva vaieldamatu lemmikuga. Lauluga, mis räägib sellest, et tahaks end pärast töönädalat vabalt tunda, juua ja tantsida. Aasta hiljem jääb teiseks Balkani Käärijä ehk horvaatide laul „Rim Tim Tagi Dim" mehehakatisest, kes enne külast linna kolimist teeb sõpradega ühe joogiringi ja hakkab oma kassi igatsema.

KUI NALI MUUTUB STRATEEGILISEKS

Nii nagu *recession pop* on tagasi popmuusikas – **Chappell Roan**, **Charli XCX** ja uuesti raadioeetreid vallutav Kesha –, on viimastel aastatel jäänud ka Eurovisionil silma eskapistlikud ja ennast mitte nii tõsiselt võtvad lood. Pulli on Eurovisionil muidugi alati tehtud ja see pole uus fenomen, nüüd on lihtsalt tegemist peavooluga.

Muide, KAJ lugu on *epadunk*'i žanrist. *Epadunk* on rootsi muusika, mida peamiselt teismelised lasevad tuunitud mopeedautode uhketest kõlaritest külavaheteedel. KAJ meeste soov saunas käia kõlab omamoodi nagu *recession pop*'i kohalik ümbertöötlus, kus maailma probleemidele pole ruumi, sest „me lähme sauna, kus laseme kogu stressist lahti".

Mõni Eurovisioni paadunud fänn ütleks, et nii **Tommy Cashi** kui ka KAJ laulu puhul on tegemist n-ö *joke entry*'ga, Eurovisionit pilava looga, mis ei võta võistlust piisavalt tõsiselt. Vastupidi. Tegemist on küll huumoriga, aga need artistid võtavad võistlust ja ka enda esitust väga tõsiselt.

Tommy Cash ei satu kogemata Itaalia televisiooni, KAJ tüübid tantsivad TikTokis koos teiste riikide esinejatega väikseid tantsukesi, et tõsta nii enda populaarsust neis riikides. See kõik on läbimõeldud ja süsteemne töö, mis jääb keskmisele vaatajale pigem nähtamatuks, kuid kujundab Eurovisioniks meediafooni juba praegu.

Kusjuures ei tasu arvata, et rootslased tegid nüüd mingi suure revolutsiooni, valides end esindama saunalaulu. Ei. Rootsi on Eurovisioni *powerhouse*, muusikaekspordis maailma tipptasemel ja oskab hästi ära tajuda, mis muusikamaailmas töötab ning mis oleks edukas ka Eurovisioni laval.

Rootsi laulukirjutajad, žürii ja rahvas teavad ilmselt Euroopas kõige paremini, mille järele praegu janunetakse. Ümberringi lagunev harjumuspärane maailmakord paneb ihaldama lihtsaid, käegakatsutavaid asju. Rahvas tahaks juua, tahaks sauna, tahaks kassile pai teha ja, kurat, kas või ühte *espresso macchiato*'t. Tahaks pärisel u.

Foto: Ken Mürk

Ann Vaida on koomik, kellele meeldivad poliitika ja Eurovision.

Foto: erakogu

Villem Roosa mängib hommikust õhtuni teravate kildudega – filmide montaažiread, puntras võttegraafikud, pildid ja helid ning poolikud inimesed, nagu me oleme. Sabana jooksevad punased täpid.

Vasakult: Valter Nõmm, Raul Ilvest ja Andreas Johandi. Foto: Ken Mürk

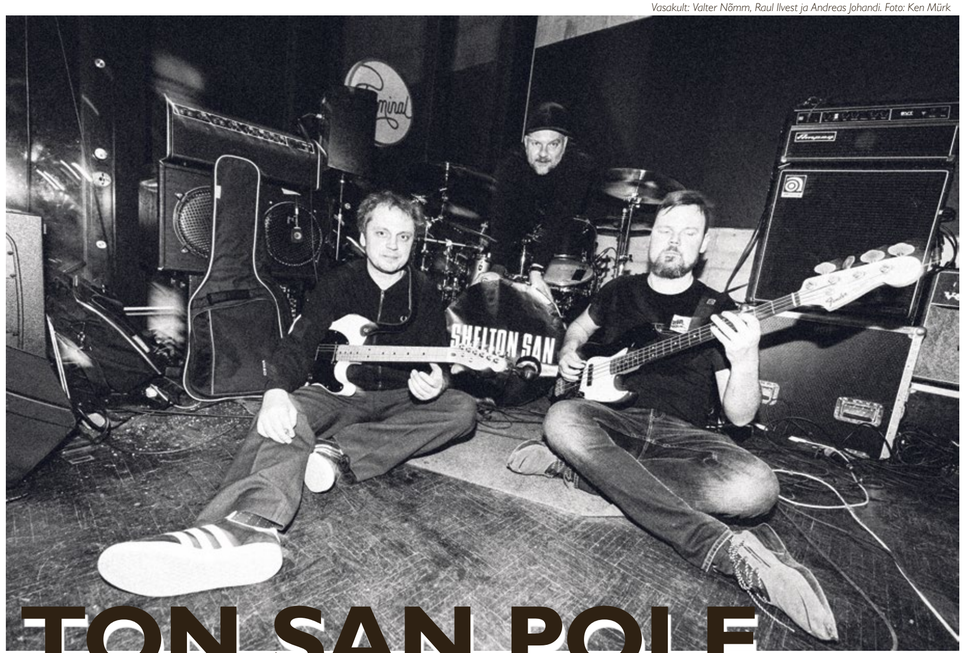

SHELTON SAN POLE TOOTMISKOONDIS

Kodumaine mürarokilegend Shelton San, mille moodustavad Valter Nõmm (kitarr, vokaal), Andreas Johandi (bass) ja Raul Ilvest (trummid), annab 9. mail välja uue albumi „Wilderness Follows". Vestlesime Nõmmega plaadi valmimisest, jala Inglismaa ukse vahele saamisest ja pauside vajalikkusest.

Intervjuu **Valter Nõmmega**. Küsis **Priit Liiviste**

Kuidas sul muusika kirjutamine käib?
Varem oleme teinud kõik lood enne stuudiosse minekut valmis prooviruumis, vahel olen võtnud appi aja jooksul sahtlisse kogunenud ideid, aga nüüd on see toimunud peamiselt bändilaagrites. Üritame mitu päeva professionaalselt tööd teha. Nii sündis ka enamik „Wilderness Followsi" ideedest. Seekord oli vabadus luua lugusid puhanud peaga, kuhugi kiirustamata. Kokku valmis kümme pala, millest üks oli ehitatud juba olemas olnud käigu peale. Hakkasime lihtsalt koos mängima ja üheksa loo skeletid said valmis põhimõtteliselt viie tööpäevaga. Seejärel läksime proovikasse neid viimistlema ja kui tunne oli õige, siis juba stuudiosse salvestama. „Pointing Fingersi" refrääni sõnad olid stuudiosse minnes veel puudu, kuid suutsime need seal bändiga ühiselt välja mõelda. See oli suur kergendustunne, kuna olin teiste sõnade kirjutamisega oma tindi täielikult ära raisanud. Suure osa selle loo sõnadest on pannud kirja tundmatu autor muistsest Mesopotaamiast, lisaks aitas kaasa **Richard Jerbach** (C.C., Nova Lux).

Milline salvestaja sa oled? Kas teed oma tööd 150 korda üle või proovid võimalikult vähe järeltöödelda?
Meil oli protsessi juures ikkagi päris mitu pead ja usaldan ka teiste arvamust. Varem oli rohkem sellist prooviruumis nokitsemist ja siis stuudios vaatasime, kas tuleb samamoodi välja kui proovikas. Täitsa huvitav oleks kunagi stuudios need esimesed ideed kohe mingil kujul ära salvestada.

Plaadi pealkiri on „Wilderness Follows". Palun selgita selle tausta.
Kui on mingisugune suur *explosion* ära käinud, järgneb sellele ikkagi *wilderness* (*naerab*). Metsikus võtab üle. Võib-olla kirjeldab see ka inimest, kellel pärast suurt läbielamist katus ära sõidab.

„Wilderness Followsi" helipildis on bluusi, natuke punki ja nipet-näpet kõike muud, aga see on ikkagi Shelton.

Shelton San on tegutsenud juba 23 aastat. Plaadid on kriitikutelt ja fännidelt kiitust saanud ning olete nop-pinud ka muusikaauhinna (*2007. aasta Eesti Muusikaauhindadel sai bänd albumiga „Spontaneous Black" parima punk-/metal-artisti auhinna* – toim.). Kuidas need albumid sinu enda arvates ajale vastu on pidanud?
Vanemate albumite kohta on öeldud, et lood on üsna ajatud. Loodetavasti on nii ka uuema kraamiga, aga „Wilderness Followsi" helipilt on veidi kirevam. On bluusi, natuke punki ja nipet-näpet kõike muud, aga see on ikkagi Shelton. Me ei ole suunda muutnud, käekiri on ikkagi sama.

Kas see, et uus plaat sai pisut kirjum, oli teadlik valik või juhus?
Nii lihtsalt tuli. See, mis tundus hea, läks loosi. Meil oligi täpselt kümme lugu ja see tundus piisav. Me ei ole bänd, kes kirjutab 30 lugu ja valib siis sealt midagi välja – kui selliseid bändilaagreid saaks tihedamini teha, ei oleks see muidugi välistatud. See ei tähenda, et häid ideid kohe nii palju tuleb. Vahepeal on ikka väikest pausi vaja. Ansambel ei pea olema tootmiskoondis. Mõne jaoks on ansambel töö, meie jaoks ikkagi meeldiv hobi.

Kui palju sa ise muusikat kuulad? Mis sind ennast muusikalises mõttes käima tõmbab?
Kuulan muusikat iga päev. On albumeid, mida on okei kuulata iga tujuga, aga neid ei saa ka ribadeks mängida. Samas on riiulis palju vinüüle, mida pole veel avanudki. Praegu avastan huviga *krautrock*'i. Can ja Neu! on bändid, mida teadsin juba paarkümmend aastat tagasi, aga nüüd tutvun igasuguste teiste, vanemate asjadega ka, näiteks Hawkwindiga. Mul on üks suur lemmik, mis läheb iga korraga aina paremaks – **Jason Molina** „Farewell Transmission". Hoian selle looga natuke distantsi ja üritan mitte iga päev kuulata (*naerab*).

Eesti bändi kohta on Shelton San saavutanud päris palju: peaaegu veerandsada aastat stabiilset kvaliteeti ja vägagi tõsiseltvõetavad tunnustused Eestist ja välismaalt, kaasa arvatud mitmed kontserdid Suurbritannias. Kui palju tööd selle kõige taga on olnud?
Palju tööd ja palju vedamist. Nagu **Lemmy** (***Kilmister*** – toim.) ütles, tuleb õigel ajal õiges kohas olla. Inglismaa värk sai alguse sellest, et meil oli paari aasta eest EKKMis üks kontsert, kus meid märkas BBC taustaga **Issy Hughes**, tänu kellele saime **Roger Hilli** BBC Radio 6 saates kontserdi anda. Veidi aja pärast avaldas Briti

jätkub >

< eelneb

plaadifirma 9x9 meie *live*-salvestuse vinüülil ning hakkas tulema igasuguseid kutseid ja pakkumisi. Sealt edasi läks asi veidi suurema kella külge, aga meie teeme ikka kontserte nii nagu varemgi. Selle BBC *live*-albumi salvestamisel Tallinnas tundsin vist küll oma elu suurimat ärevust. Tagantjärele kuulates võib öelda, et päris hästi tuli välja. Väiksed kalad olid, aga see oli kõik okei.

BBC live-albumi salvestamisel Tallinnas tundsin vist küll oma elu suurimat ärevust. Tagantjärele kuulates võib öelda, et päris hästi tuli välja.

Kui Inglismaa kontsertidest rääkida, siis milline on sealne *underground*-maastik võrreldes Eesti omaga?
Seal veavad skeenet samamoodi entusiastid. Meid võttis teiste seas vastu näiteks The Falli fänniklubi president ja kontsertidele sattus ikka kohaliku *underground*'i tähtsaid tüüpe. Äge oli see, et publik elas väga kaasa, mida siin võib-olla nii tihti ei juhtu.

Cambridge'is olid kõik pärast kontserti väga rõõmsad ja kutsusid meid tagasi, lubasid järgmiseks kontserdiks rohkem inimesi kohale orgunnida. Tundus, et kontsert läks neile korda ja andis uut elujõudu. Enne näisid nad justkui eelmisest õhtust veidi väsinud olevat. Inglismaale läheme uuesti tõenäoliselt järgmisel aastal.

See on vist pisut keeruline ka, kui keegi teine sinu eest kaugel maal asju ajab?
Ma ei ole ise selline tüüp, kes hakkaks kontserte kokku leppima ja tuuriasju orgunnima. See on õudne, kui pead olema samal ajal autojuht ja tuurimänedžer ning siis igal õhtul veel pilli mängima. Mõned teevad seda väga edukalt, aga kõigile see ei sobi. Shelton Sani välismaised kontserdid on toimunud siiani kellegi kutsel.

See on õudne, kui pead olema samal ajal autojuht ja tuurimänedžer ning siis igal õhtul veel pilli mängima.

Teie plaadiesitluskontsertidel esineb külalisena briti *underground*-legend The Room. See on põnev bänd, kes suutis teha vahepeal suisa 38-aastase pausi ja tuli hiljuti uuesti kokku. Kriitikute sõnul pidavat nad kõlama sama värskelt kui aastal 1985. Kui ansambel suudab aastakümineid hiljem veel värskelt kõlada, siis võib vist öelda, et tegu on tõeliselt ajatu bändiga?
Jah, nii ongi. Ja on näha, et inimesed mängivad tõesti endale ja oskavad seda väga hästi.

Kuidas sa ise muidu vanade bändide taasühinemisse suhtud? Neid tuleb päris tihti ette…
Eks see täitsa oleneb bändist. The Roomil on *mojo* täiega olemas. Mõnel bändil pole seda kunagi olnudki. Polegi midagi, mida üles soojendada.

Kas sina kutsusid nad Eestisse või pakkusid nad ühiskontserdid ise välja?
Kui meil esimene UK tuur oli, siis **Dave Jackson** (*The Roomi vokalist* – toim.) oli samuti meie kontserdile kutsutud, tuli meid pärast kiitma ja ütles, et teinekord võiks koos esineda. Järgmine kord oli meil juba koos kaks kontserti. Pärast viimast tuuri võttis bändi kitarrist minuga ühendust ja pakkus välja, et nad võiksid Eestisse tulla ja võiksime koos mängida. Mõtlesin, et selleks ajaks peaksid kindlasti vinüülil valmis olema. Oleme bändidena küll üsna erinevad, aga meil on sarnaseid eeskujusid.

Uue albumi üles võtnud Magnus Andre on olnud ka Shelton Sani mitme varasema plaadi salvestamise juures. Tundub, et koostöö sujub.
Meie koostöö sujub väga hästi. „EP2" tegime tervenisti Magnusega. Eks me oleme aastate jooksul nii palju suhelnud ja eri moel koostööd teinud, et saame üksteisest väga hästi aru. See teeb salvestamise tunduvalt lihtsamaks.

Kas oled kunagi tundnud, et ei jaksa enam bändi teha, või annab see pigem jõudu igiliikurina edasi minna?
Pigem annab muusikaloomine ikka jõudu edasi minna. Võtan seda kui hobi, seega olen nõus ka peale maksma. Mulle igasugune bänditegemine sobib. Lisaks Shelton Sanile hakkasin ka Fuzzolini-nimelist bändi tegema, kus on palju eri esitajaid. Ideaalis teeksin proovi iga päev.

Kas lavanärv on läinud aastatega leebemaks või karmimaks?
Lavanärv on endiselt nagu algusaegadel. Pigem suur.

Kuidas suhtud sellesse, et muusikud lähevad kaasa poliitiliste teemadega?
Mina ütlen pigem ei. Kuigi noh. Rage Against The Machine'i „Bombtrack" oli esimene lugu, mille kitarril ära õppisin. The Clash meeldib mulle samuti. Neid häid bände on veel palju, kes on poliitiliste teemadega kaasa läinud.

Kui oluline on muusikas konkreetne sõnum? Kas oled seda lugusid kirjutades kuidagi silmas pidanud?
Minu jaoks pole sõnum muusikas niivõrd oluline. Kui plaadi ostan, pööran väga harva tähelepanu sõnadele vahelehel. Ise olen püüdnud luua sõnasalme, toetudes väljamõeldud olukordadele ja karakteritele. Viimasel ajal püüan pigem koomilisemaid elulisi juhtumeid kirja panna. „Funky Old Fella" on näiteks lugu tüübist, kes tuleb bändile ufodest rääkima ja seletab, kui head koostööd me nendega teha saaksime.

Kas Shelton San on pigem *live*-bänd või plaadilt kuulamise bänd?
Ikkagi vist *live*-bänd. On palju bände, kelle puhul saan kontserdiga kõvema *kick*'i. Sheltoni kohta on korduvalt öeldud, et oleme hea *live*-bänd. Olen ise mitmeid kordi selliseid *live*-elamusi kogenud, milleni hiljem plaati kuulates enam ei jõua, võib-olla ainult siis, kui valjult kuulata.

SHELTON SANI PLAADI „WILDERNESS FOLLOWS" ESITLUSED TOIMUVAD 16. MAIL TARTUS GENIALISTIDE KLUBIS JA 17. MAIL TALLINNAS KLUBIS UUS LAINE. MÕLEMAL KONTSERDIL ESINEB KA THE ROOM LIVERPOOLIST.

HOSTILE'I MUUSIKAS VOOLAVAD BASS, MÜRA JA VAIKUS

Elektroonilise muusika artisti HOSTILE'i uus album „9X9" tegeleb transidentiteedi ja keskkonnaga. Kuidas seob neid kahte aga allika metafoor? Juttu tuleb veel nii Kauplus Aasia pärandist, „brati"-maaniast kui ka rahulikust klubimuusikast.

Kirjutas **Mariliis Mõttus**

„I can be anything that I wanna be," sosistab HOSTILE'i hääl tema loos „XYZ" kõrva manifesti, mille edastamist pärsivad ragisevad helikatkestused. Tema esimeselt, 2023. aastal ilmunud EPlt „RED—LiNE" pärit loo sõnum on ühtviisi isiklik, kuid annab samas edasi ka ühiskondlikku kiusatust kõike sildistada ja sellega seotud kammitsaid – olgu tegemist siis identiteedi või kindlatesse kategooriatesse surutud loominguga. HOSTILE ehk **Eva Ševtšenko**, elektroonilise muusika produtsent, DJ ja graafiline disainer, lähtub sellest sõnumist ka oma muusikas, soovimata haakida end konkreetse žanrisildi külge. „See on muusika, mida saab kuulata," naerab ta. „Mulle ei meeldi läheneda loomingule nii, et mul on mingi stiil ja kindlad reeglid. Muusikaloomise protsessi lõbu seisnebki selles, et sa ei järgi reegleid."

DE FACTO ALMA MATER

3. mai õhtul ehk päev enne HOSTILE'i esimese täispika albumi „9X9" ilmumist toimub Tulika tänaval asuvas loomestuudios PUSH. plaadi kuulamispidu. Kohal on ka BFMi tudengid, kes teevad parasjagu albumi valmimisprotsessist dokumentaalfilmi. Eva ja ta kursusekaaslane **Jan-Markus Maasepp** olid **Tommy Cashi** „Eesti laulu" finaal-*show*'d saatnud kohvivisuaalide taga, mistõttu algne plaan oli filmida just seda teekonda, aga kuna Eurovisioni võistlusel Eva tiimiliikmena siiski kaasa ei löö, nihkus fookus sellele, kuidas anda välja plaati, kui sul ei ole selja taga plaadifirmat ja puudub rahaline toetus – kuidas näeb välja ideede genereerimine, muusikaloomine, tiimi kokkupanek, esitluseks valmistumine jne.

Kuulamispidu tähistab seega Eva jaoks esimest olulist verstaposti. Visuaalse inimesena kuvab HOSTILE iga loo taustaks ekraanile metalse läikega veeniresid, justkui termokaamera pilti õidepuhkevatest liiliatest, kiirelt möödavihisevaid kaadreid mägedest, ahvidest ja matemaatilistest valemitest ning ereroosat värvi, mis on uue albumi signatuurvärv. Viimase loo „Fold" ajal ilmub seinale Google Street View, mis viib meid Eva *alma mater*'i EKA juurest aadressile Kopli 2, kus ootab parasjagu valmimist uus kortermaja. Veel mõni aasta tagasi asus seal alternatiivnoorte lemmikklubi Kauplus Aasia, mis mängib ka Eva elus olulist rolli. „Minu kogukonnaks ongi inimesed, kellega ma tutvusin Kauplus Aasias. Nemad on mind juba kolm-neli aastat kaasanud, aidanud mul areneda ja avastada väga palju erinevat muusikat. Kui ma ei oleks sinna sattunud, siis ma tõesti ei tea, mida ma praegu teeksin." Kuigi füüsiliselt Kauplus Aasiat enam ei eksisteeri, on selle pärand ilmselgelt skeenesse kinnistunud ning nii võib ka „Foldist" ja selle lõpus kõlavast peomelu salvestusest välja lugeda pühenduse sellele Z-generatsiooni kultuskohale.

RETSEPT, MIS KOOSNEB MÜRAST JA VAIKUSEST

HOSTILE'i 2023. aastal ilmunud „RED—LiNE" oli Eva enda jaoks kõlalt pigem vaenulik (*pun intended*) ja vastuolulisi, kuid ka suurejoonelisi tundeid edastav plaat. EPl on tõesti kuulda intensiivsemat lammutamist ja *glitch*'e ning see tekitab vajadust kontrollida, kas kõrvaklapid ikka funktsioneerivad, nagu viitas selle arvustuses ka **Oliver Berg**[1]. Nii et kui kuulen intervjuud transkribeerides taustal baari TOPS koka noateritamisheli, kõlab seegi justkui sämpel HOSTILE'i loomingust.

Uus plaat märgib Eva jaoks ka kaugenemist müraarikamast muusikast. „Siin on hoopis suurem roll müra ja vaikuse tasakaalul. Kui ma EPga „RED—LiNE" tegelesin, olin värskelt kapist välja tulnud ja alles enda mõistmise ja avastamise alguspunktis. Tol ajal oli see kõik mu jaoks niivõrd uus kogemus." „9X9" tegeleb transidentiteedi, kuid ka keskkonnaga ning kasutab selleks allika metafoori, mis on läbiv nii muusikas kui ka albumi kujunduses.

Foto: Emma Leeloo Dillon

Eva sõnul on veeallikas kõige puhtam sümbol, mis ühendab tänapäeva kiiret maailma ja loodust. „Inimesed on samuti hästi fluiidsed ja voolavad. Albumi teema on mingil määral selle metafoor, kuidas inimene, kes on viibinud kiires, võib-olla isegi räpases keskkonnas, satub hästi puhtasse keskkonda ja kuidas see koostöö toimib." Eva tunneb, et ka enda identiteedi avastamine on mingis mõttes nagu vaimselt puhtamasse keskkonda sattumine: „Nii-öelda koostöö selle vahel, kellena sa oled sündinud ja kes sa päriselt oled, on hästi raske, pikaajaline ja väga mitmekesine protsess. Seal on nii ülevaid kõrghetki kui ka kõige hullemaid madalpunkte, mida on võimalik üldse ette kujutada." Neid tunnete äärmuseid ehk intensiivsust, rahulikkust ja kasvamist oligi Eva jaoks kõige raskem muusikasse üle kanda, kuid lõpptulemusega on ta väga rahul. Kuulajagi saab kogeda siin kordamööda nii filmilikult suurejoonelisi helilaineid ja rahulikku sillerdust kui ka klubisse sobivat bassitsunamit ja trummimasinate sahmakat krae vahele.

„Nii-öelda koostöö selle vahel, kellena sa oled sündinud ja kes sa päriselt oled, on hästi raske, pikaajaline ja väga mitmekesine protsess."

„Aasta tagasi hakkasin tundma suurt respekti hästi rahuliku muusika vastu klubikeskkonnas. Olen mänginud palju Autechret, Oneohtrix Point Neverit, Boards of Canadat."

BASS – TANTSUPÕRANDA VUNDAMENT

See, et plaat on kohati vaiksem, ei tähenda Eva jaoks siiski, et ta oleks kuidagi klubikeskkonnast või sinna mõeldud muusika tegemisest eemaldunud – pigem on see tõestus, et ruumi võiks jaguda ka madalamatele pulsi- ja helisagedustele. Ta sõnab, et talle endale on tantsupõrandal eriti oluline bass, sest just selles peitub kogu klubitamise ja muusikanautimise lõbu. Klubimuusika ei pea olema alati hästi sügav ja vali. Kogu selle aja, kui ta on muusikat teinud, on ta mänginud ka plaate. „Aasta tagasi hakkasin tundma suurt respekti hästi rahuliku muusika vastu klubikeskkonnas. Olen mänginud palju Autechret, Oneohtrix Point Neverit, Boards of Canadat. Leian, et see lisab setile nii palju varieeruvust," selgitab ta ning mainib, et Tartus on tal tekkinud isegi üks teda fännav paarike. „Mängisin viimased tund aega hästi rahulikku muusikat ja nad tulid rääkima, kui tore neil oli, sest nad ei ole pikka aega kuskil klubis sellist muusikat kuulda saanud. Nüüd tulevad nad iga kord mu seti viimasteks tundideks kohale." Eva ütleb, et Tallinnas ta seda mitmekülgsust nii väga märganud ei ole, eriti pärast Kauplus Aasia kinniminekut. „Mul on tunne, et Tartus on inimesed olnud rohkem avatud."

VISUAAL LOEB

Kui ajada jälgi, et kuidas Eva muusikuteekond alguse sai, oskab ta nimetada mitu katalüsaatorit: öde, kes talle nooruses mitmeid artiste tutvustas, muusikakool, kus ta seitsmeaastaselt põhipillina akordionit ja kõrvalpillina klaverit õppima asus, ning YouTube, kust ta muusika produtseerimise videoid vaatas, misjärel ta endale 11-aastaselt okidokist kasutatud Ableton Launchpadi tellis ja vaikselt katsetama hakkas. Evat suunab muusikat tegema kõige rohkem just muusikakuulamine ja mõttekaaslastega suhtlemine. Samas mängib tema jaoks muusika kõrval sama olulist rolli visuaal: „Sul võib olla hea plaat, aga kui seda saatev visuaal on kehv, ei pruugi see samamoodi mõjuda." Tema viimase aja lemmiknäide disaini ja muusika koostööst on **Charli XCXi** „brat", mida saatnud esteetika kaaperdas eelmise aasta suvel popkultuuri ning kannab siiamaani üleilmselt Charli-maaniat. „Vaatasin pealt, kui ta selle albumi tiisimist alustas. See on nii uskumatult hea visuaaliga ja nii hästi reklaamitud, alustades Brooklynisse loodud „brati" uudiseid edastavast seinast ja lõpetades remiksialbumi kujundusega. See on üks parimaid näiteid sellest, kuivõrd tähtis on disain muusikas."

Oma muusikat Eva kümne küünega *underground*'is kinni ei hoia. „Kui inimesed leiavad, et neile meeldib, siis palun väga, selle jaoks ma tegingi, et kuulataks, aga ma veidi kahtlen, et sellele on turgu ainult Eestis, peab kuskile mujale ka seda levitama." Kas sellest saab HOSTILE'i suvi? „9X9" elu igatahes alles algab, mis tähendab, et Eval on plaanis ka füüsiline reliis ja mitmed albumiga seotud projektid. Kui ta parasjagu muusikat ei tee ja tahab end välja puhata, avab ta läpakas SoundCloudi, kaevab sealt uut muusikat ja „matkab" enda sõnade kohaselt oma mõttemaailmas, kust võib leida nii neidsamu allegoorilisi allikaid, noateritamishelisid kui ka reeglitevaba muusikat.

[1] *Berg, O. 2023. HOSTILE – RED—LiNE. – Müürileht, 26.05.*

DJ-ANKEET

QSLAP

Foto: Kaarel Metssalu

Aastal 2024 ilmus kohaliku ööelu kaardile uus üritustesari ja nüüdseks ka leibel TRÄK. Ettevõtmise taga seisab DJ ja produtsent Rasmus Kuslap ehk QSLAP, kes armastab lõpusette ega karda puldi taga õnnelikke õnnetusi.

Debüüt: Esimest korda näppisin pulti 2018. aastal Camp of Hip-Hopi tantsulaagris, kust leidsin tantsimise kaudu enda jaoks ka *house*-muusika. Mäletan, et seal oli iPadiga juhitav Pioneeri WeGO3 pult – päris toores värk, aga maitse sai suhu ja algus oli tehtud. Seejärel tuli pandeemia, ostsin endale DDJ-400 ning esimene sett toimus juba 2020. aastal Palivere koolipeol. Tallinnas lasi mind esimest korda pulti Botik ja olen neile siiani väga tänulik, et nad minusugusele võimaluse andsid. Seal mängisin *house*'i, aga tänapäevase QSLAPi setiga sarnanev debüüt oli minu esimesel enda korraldatud reivil Technoülevaatus, millest kasvas välja üritustesari ja leibel TRÄK. Tegime esimesed üritused koos Fred Vulkaniga ja ta on minuga terve selle tee siiani kaasas käinud. Oleme nagu Tipp ja Täpp.

Muusikas oluline: Minu repertuaaris on olulised gruuv ja hüpnootilisus, et inimene saaks justkui meditatiivselt mu seti sisse minna ja pärismaailmast pisut rahu. Seda eesmärki täidavad kindlasti ka hea miks ja master, seega olen lugude puhul üsna valiv. Aga üldiselt on muusikas minu jaoks oluline, et see täidaks enda eesmärki. Olgu see siis sotsiaalne, meelelahutuslik, emotsionaalne, protestiv vms aspekt.

Muusikas ebaoluline: Eelkõige ei pea minu arust jälgima trende ja tuleb rohkem katsetada – õnnelikud õnnetused teevad tihtipeale asja just omapäraseks. Samuti on mulle hakanud meeldima instrumentaalmuusika. Sellest lähtuvalt ei ole vokaal muusikas niivõrd oluline, sest ka ilma saab anda publikule edasi asju, mida ei ole võimalik sõnadesse panna. See eripära on muusika juures nii lahe.

Kuula meie veebiväljaandest ka QSLAPi Müürlehele tehtud miksteipi või vaata lisa aadressil instagram.com/kuslap.

Mida mängin: Stardipunktiks on tavaliselt *techno* alažanr *hardgroove*, kuid mulle meeldib kohast, tujust ja rahvast sõltuvalt pisut suunda muuta, vahepeal viskan sisse mõne tuntud sämpliga remiksi või *dubstep*'i *drop*'i. Kuna produtseerin ka ise muusikat, siis mängin järjest rohkem enda toodangut ja liigun selle poole, et ühel päeval koosneb sett eksklusiivselt mu enda lugudest.

Eredaimad mängumälestused: HALLi aastavahetuse pidu The Last Dance oli kindlasti üks lahedaimaid. Rahva energia oli super ja sain võimaluse ühte lava *close*'ida. Lõpusetid on mu lemmikud – need on alati kuidagi eriti intiimsed ja piduline on selleks ajaks ennast vabalt tundma hakanud.

Samuti mainin ära kevadel korraldatud TRÄK •• BPMi Tartus, kus tegime Genialistide Klubis koos boipepperoniga oma esimese elektroonilise *live*'i. Mängisime saali keskel, rahvas ümberringi. Meile endile ja publikule läks see väga korda ning kindlasti teeme midagi sarnast veel.

Iga-aastase traditsioonina on mul alati lõbus ka kevadisel Botiku avamispeol ja Beach Grindi nädalavahetusel Kröhva baaris.

Lugu, mida mängiksin oma parima sõbra pulmas: dj bax „super freak".

Koht, kus tahaksin kindlasti mängida: Tahaksin kindlasti esineda välismaal (Saksamaa, Gruusia, Austraalia jne), klubidest Bassiani ja RSO, festivalidest Dekmantel ja Glitch, striimidest HÖR ja Radio Rudina. Eestis on samuti mõned kohad, kus tahan kindlalt (loodetavasti juba see aasta) mängida, näiteks IDA baar ja mõni Vürtsi korraldatud pidu. Festivalidest I Land Sound ja Dark Side of The Moon.

***Guilty pleasure*:** nublu muusika ja Premia piparmündijäätis.

Alt üles vaatan…: Chlär, Yanamaste, Beau Didier, Isaiah, Skrillex, Freddy K, Tommy Cash, Marilyn Manson, Danny Wabbit.

Viis klassikut:
DVS1 „Electric"
Winny Puhhi *live* Rick Owensi 2014. aasta kevadsuvisel moe-*show*'l
Marilyn Manson „The Beautiful People"
Toots & The Maytals „Funky Kingston"
Salt-N-Pepa „Shoop"

Viis hetkekummitajat:
Diffrent „A Little Closer"
Skrillexi uus album, eriti „Zeet Noise"
White noise 500 Hz (mul pole müra summutavaid klappe, nii et *this does the trick*)
Clicherik & Mäx „Keerleb"
Sonic Rain „The Invitation"

Tehnilist: Ma olen tehnoloogia fänn. Jah, vundament on all ja oskan vinüüle mängida, aga *live*'is kasutan ikka *beat sync*'i ega mõista selle mahategemist. Mu lähenemine on nagu telefoni avades Face ID kasutamine – see on kiire ja tõhus, aga vajaduse korral tean parooli ka. Muusika puhul meeldib mulle arvestada ruumi ja helisüsteemiga. Funktion-One'i või Lambda Labsiga lasen näiteks automaatselt intelligentsemat ja sügavama bassiga muusikat. Tehnika poolest meeldib mulle praegu mängida kolme CDJ-3000 ja Xone'i mikserig a. Paljudele on tulnud üllatusena, et mängisin muusikat tükk aega kõrvamonitoridega. Sel hooajal võtsin kõrvaklapid uuesti kasutusse, sest armusin AIAIAI klappidesse.

Lõppsõna: Toetage kultuuri, tulge tantsima, tulge TRÄKile.

POPKULTUURIANKEET

PATRICK SOOME

Popkultuuriankeet kaardistab ajavaimu ja nähtusi Eesti ning muu maailma kultuuris, õitsegu need siis nurgatagustes või suuremate masside seas. Seekord palusime popkultuuri mõtestada ehtekunstnikul ja raadiosaatejuhil Patrick Soomel.

Foto: Silver Mikiver

Mis uut nähtust või juba olemasoleva taastulekut oled maailma mastaabis viimasel ajal täheldanud?
Kõikvõimalike striiminguplatvormide boikoteerimisest on alati rõõm lugeda. Füüsiliste helikandjate tagasituleku üle peaks olema õnnelik, ent seda ei tohiks võtta kui kindlalt mööduvat nähtust või mõnda moehaigust. Vabastavana näiv ligipääs kõigele maksab meile ühel hetkel kätte, moel või teisel.

Ja ärakadumine, internetist irdumine. Internetivaba elu propageeritakse paradoksaalselt internetis. Kaoks lihtsalt niisama ära, midagi ütlemata?

Mis nähtus domineerib sinu jaoks praegu Eesti kultuuri?
Viiekümneeurose piletihinnaga kultuuris osalemine käib üle jõu ja võib panna pealekasvu sellest kaugenema. Ma ei pane seda otseselt kellelegi pahaks, tihtipeale ei ole süüdi asutus ise. Aga kurvaks teeb ikka. Sööd vähem ja töötad rohkem, et mõnda lavastust vaatama minna. Kultuuritarbimist ei saa võtta iseenesestmõistetavalt, kui seda näiliselt toetav struktuur on aegunud ja laguneb.

Kelle või mille suur fänn sa oled?
Ärakadumise ja kättesaamatuse. Tänapäevases infoväisimuses on see ainus viis, kuidas pääseda konstantsest ja lõpmatuna näivast ennastsalgavast olemasolemisest. Ja inimeste, kes ei küsi rohkem kui vaja. Kellele ei pea suures ärevuses niigi mõistetamatu lause tarbeks suvalisi sõnu ja mõtteid kokku vorpima, et veidrat vaikust täita. Intensiivne üleseletamine ja kogu materjali 5–10 sekundiga kättesaamine võiks varsti kaduda, muidu põleme veel kollektiivselt läbi.

Ja muidugi „Ohtliku lennu".

Mis sind praegu popkultuuris kõige rohkem inspireerib või üllatab?
Inspireerib: katsetamised, läbikukkumiste aus jagamine, isetegemine ja kõigest läbisurumine. Ja selle kõige juures transparentseks jäämine. Meediumiülesed koostööprojektid eri tegijate vahel. See rikastab kohalikku skeenet ja ka indiviidi enda praktikat, millest on olnud varem ehk keerulisem mõelda. Mõttetu enese kordamise auku on lihtne vajuda, kui iseenda kaitsmise eesmärgil maailma tegemistega laiemalt kursis ei ole. Me kardame üksteist asjata. Meediumite segamine praktikas ei tohiks olla tabu. Kõigel ei pea olema definitsiooni ja selle puudumisel on kitsarinnaline midagi kritiseerida. Rohkem vahetut põimumist valdkondade vahel, palun.

Mis on kõige ootamatum asi, mis on sind popkultuuris viimasel ajal puudutanud?
Elektroonilise ja popi kõrvale tallavad endale aina enam kohta sisse ka varem vähem päevakorras olnud muusikažanrid. Folkbändide rohkus ja selle žanri laiem lahtimõtestamine vastavalt iga kollektiivi enda nägemusele traditsioonilisest muusikast on värskendav ja kõnetab väga laia kuulajaskonda. Sama on ka klassikalise muusikaga. Klassikaraadio 30. sünnipäeva puhul antud intervjuus sõnas peatoimetaja Tiia Teder, et noorte sallivus klassikalise muusika kõla suhtes on vanemate generatsioonidega võrreldes tunduvalt parem. Peavoolus pakutava kõrval peaks olema rohkem võimalusi toetada folk- ja maailmamuusikat ka festivalidevälisel ajal.

Küsis **Mariliis Mõttus**

Absolute Key, Foto: press

VIHJE

Eksperimentaalse muusika üritustesari Konsum ilmutab end taas 16. mail Cabaret Voltas (Volta 7, Tallinn). Seekord astuvad üles kolm soome *noise*-muusika artisti Absolute Key, Savage Gospel ja Le Kriz An. Lisaks tuleb esitlemisele Mihkel Kleisi ehk Ratkilleri uus album „Antifinity" ning kuuleb Illi esimest *occult noise drone ambient*'i *live*'i ja Raul Saaremetsa DJ-setti, mis keskendub varajasele *grindcore*'ile.

■■■■■
suurepärane

■■■■□
väga hea

■■■□□
hea

■■□□□
mittemidagiütlev

■□□□□
halb

Kuulas Vootele Ruusmaa

MINGO RAJANDI – WEREWOLVES

(2025)

Mingo Rajandi uus stuudioalbum „Werewolves" üllatab müstika, intensiivsuse ja sotsiaalkriitilisusega. Materjal uurib indiviidi siseilma stiihiat, mis on mõjutatud välisjõududest. Kes on kellele hunt? Kas kõik uluvad kuu poole või nõiub kuu üksikuid?

Kauamängiva puhul vajab esiteks äramärkimist koosseis, kuhu kuuluvad Tobias Tammearu saksofonil, Erki Pärnoja kitarril, Andres Kaljuste vioolal ja Martin Petermann trummidel. Nende kokkumäng on täpne, plahvatusohtlik, kuid samas õhuline ja atmosfääriline. Rajandi muusika puhul saab tõmmata paralleele keskaegse muusika kõlaga („Eldorado"), millele vastanduvad meeldejäävad ostinaatsed temaatikad või rütmifaktuurid, millele omakorda soleeritakse peale. Keskajale viitamine ilmestab praegust süvenevat tühistamiskultuuri. Palas „Witches" jõutakse üksiku sõna posimisest eklektikasse, halvavasse hirmuseisundisse. Detailsus ja pingekasvatus, mida koosseis suudab luua, on muljetavaldavad. „My Lil One" püüaks justkui rehabiliteerida, anda edasi lootust ja usku, unistamaks paremast homsest. „Nelja tee ristil" haarab rütmi kütkeisse, mille sugestioon sunnib kuulajat valikut tegema ja iseendale otsa vaatama. Kuhu nüüd edasi? Üksinda või teistega? Seda otsustushetke süvendab dramaturgiline pööre ning sõnaline manamine koos hundiulu imitatsiooniga tekitab ekstaatilise sisendusjõulisuse. Kui „Tinariwen" näib tegelevat teemaga, keda usaldada ja miks, siis „Interlude" peegeldab väsimuse haripunkti ja räägib hirmuramestusest, oskamatusest suhestuda ja teist mõista. Läbivalt on materjali puhul tunne, et lootus sureb siiski viimasena. Rajandi „Werewolves" pöörab tähelepanu libahundile, kuid ka põhjustele, mille tõttu libahundid üleüldse meie seas on. Tunnetuslikult püütakse edasi anda ühiskondlikke protsesse, mis on muutumas aina toksilisemaks, mõjutades negatiivselt inimlikkust ja empaatiat.

RANDO ARAND – CHILD OF THE INTERNET

(LIITHELI, 2025)

„Child of the Internet" on nagu sõõm värsket Eesti kevadet: ühel päeval paistab soe päike, teisel tuleb maha 35 cm lund. Mõistagi on see metafoor. Tegelikult on album pühendatud internetikultuurile ja nutiproduktide kasutamisele. Rando Arand sünteesib seda kõike eemalt ja võtab üsnagi hästi kokku valitseva nuti-neti-meelsuse, mis on, ei tea kuidas, vormistatud kauamängivaks. Ja sedasi, et see ei mõju tüütult ega domineerivalt nagu mõni suvaline kommertsalbum. Sobib nii lasteaia- kui ka grillipeole, selles mõttes inimeste muusika. Siin kuuleb nii katkeid Alan Oloneni ehk Kali Briisi meenutavast soulist-*funk*'ist („Slidin in Yo DM's" *ft.* Hyrr IV) kui ka kummardust vanameister Uku Kuudi *synthwave*'ile („Refresh", kus laulab Jon Mikiver). Albumil lööb kaasa keskmisest rohkem külalisi, alustades Kitty Florentine'ist ja Mirtel Pohlast ning lõpetades Maidukiga. Sama kirju on ka albumi žanriline ampluaa, millegi ees risti ette ei lööda. *Deep house*, hiphop, eksperimentaalne *noise*, *acid*, *glitch* ja *drum'n'bass* – pole probleemi, need on kõik olemas. Põhilugusid jagub siin palju, kuid välja võiks tuua „Nutiboi", mille esteetika meenutab näiteks Spooky Blacki. Laamendamist jagub ka loos „Onlyfans", kus Helgi Saldo enda sekstravagantse vokaaliga Detroidi *techno*-legendile Juan Atkinsile omaselt seinu läbistab, millele järgneb miniatuurne seikluslik rubriik *à la* „Uue aja asjad" loo „Data Harvesting" kujul. *Funk*'i jagub ka albumi kujundusse, mis räägib meiega ebakonventsionaalses, ehk isegi lapsikus keeles ja ütleb siiralt: tõsistel inimestel palun mitte kuulata. Näiteks oli albumi 25. aprilli esitluspeo plakat Tallinnas Krulli kvartali siserulahalli uksel.

Kuulas Risto Kozer

Kuulas Sander Varusk

SHELTON SAN – WILDERNESS FOLLOWS

(2025)

Vanakooli müraroki esindajana teeb Shelton San lava peal silmad ette enamikule kohalikele pungi või raske kraami viljelejatele. Nende valem, kus Melvins kohtub Sonic Youthiga, kes kohtub Zahiriga, on lihvitud vankumatult ja halastamatult täpseks ja võimsaks. Juba varajastel tegutsemisaastatel diskuteeriti selle üle, kuidas kandub bändi lavaenergia üle stuudiosse? „Wilderness Follows" vastab sellele küsimusele paikapanevalt raske rünnakuga nii kõlas, pillimängu agressiivsuses kui ka lookirjutamises.

Mind kimbutas enne Sheltoni uue albumi ilmumist aga üldisem küsimus seoses bändi suunaga. Nüüd, kui saime bändilt üle 14 aasta uue täispika stuudioalbumi, on huvitav, kas *power trio* üritab astuda eemale oma tõestatud ja toimivast valemist? Kui nõel on plaadile läinud, lajatab „Therefore I Go" meile vana hea tippvormis Sheltoniga. „Strip Down (Go On)" on kogu valikust ilmselgeima altroki „hitipotentsiaaliga", mis põhjendab ka loo esiletõstmist esiksinglina. „Brighter Days" liidab aga otsekohese vanakooli pungilöögi Valter Nõmmele omaste keerukamate instrumentaalkohtadega. Kui oleme juba Sheltoni kärinamaailma rüppe haaratud, hakkabki bänd omale uusi territooriume lubama, seda erinevate tulemustega. Naiivsem „In The Blink Of An Eye" võiks mõne teise bändi filosoofias olla poppunk. Vastandina nõuab nimilugu progelike ja venitatud sooloekskursioonidega kuulajalt ekstratähelepanu, lõpetades ülekülluses. Õnneks mõjub progressiivsem lähenemine märksa paremini järgneval, noorema pungiskeene esindaja Richard Jerbachiga kahasse kirjutatud „Pointing Fingersil". Pärast end sõlme sidunud albumi B-poolt lööb „Renting Wings" taas õhu värskeks ning paneb tõdema, et Sheltonil polegi mõtet oma formaadist kaugeneda, nagu näitasid eespool mainitud katsed.

THE BOONDOCKS – SILVER BUZZ

(kurvad uudised, 2025)

The Boondocks pole enam ammu „vaid" noortebänd – seda peaks kinnitama juba riiulile kogunenud auhindade hulk –, kuid ikkagi jääb nende viiendat albumit kuulates mulje, et üritatakse end veel tõestada. „Silver Buzz" ja kõik albumiga kaasnev (nad lasid koos plaadiga välja selle juurde käiva stsenaariumi, tule taevas appi!) tundub lausa karjuvat, et „võta meid tõsiselt! Me oleme päriselt ka hea ja loov bänd". Peab aga tõdema, et mida pikemalt plaati kuulata, seda rohkem tundub, et neil võib isegi õigus olla. Kuigi esimene kontakt albumiga võib tekitada lausa üleolevat võõrastustunnet („jaa-jaa, olete siin hullult kunstilised olnud"), siis algsest šokist üle saades aimub, et kui bändile siiralt võimalus anda, leiab kuulaja seemne, mis väga visalt idanema hakkab.

Plaadi alguses pommitatakse kahurist sellist kristallklaari produga raadiosõbralikku rokki, et tekib lausa pahameel – tõesti pean seda nüüd 40 minutit järjest kuulama? Lõppu jõudes on aga seljataga tõsiselt muljetavaldav heliodüsseia, mis küll *concept*-albumi mõõtu pigem välja ei anna, kuid manab siiski silme ette seikluse läbi bändile ilmselgelt südamelähedase kunsti. Progepalaga „Long Takes" jõutakse vast kõige lähemale filmimuusikale, sest õigetel hetkedel on helis eksimatult tajuda Aphrodite's Childi Vangelise käekirja. Vaevalt, et tegemist on bändi arengus päriselt uue suuna ja identiteediga. Tõenäolisemalt taheti lihtsalt oma visioon maksku mis maksab ellu viia. Kuid The Boondocks on teinud seda sellise enesekindlusega, et see ajab natuke kadedaks. Tegelikult pole bändil enam midagi tõestada – nüüd on hoopis kuulaja kord.

Kuulas Kristjan Karron

LAVASPURT: JA KUKUTAKSE, KUIGI TULEB TÕUSTA

Vabadus lennata, vabadus langeda.

Vaatas **Emilia Kõiv**

Tänapäeva individualismiilmas on tore – isegi hädavajalik – kogeda meenutusi sellest, et oleme kõik ühed sulgedeta kahejalgsed, liiga suurte ajudega ahvid, kelle igapäevaelu – nagu geenijadagi – koosneb põmst täpselt samadest juppidest. Hommikul on vaja voodist välja saada, vahepeal on vaja töötada-süüa-õppida-sittuda-suhelda-ohata-puhata ja siis tagasi voodisse. Ja nii nagu Ugala uuslavastus „Ja on kukutud" meile õpetab, seda umbes 40 miljonit minutit ehk 76 aastat ehk enam-vähem üks elu.

Vahepeal saame muidugi tohutuid tundeid ja elu muutvaid hetki ka kogeda, või vähemalt ennastunustavalt pidu panna ja *nautida*, aga ükski rõõm ega kurbus ei kesta igavesti. Homme, ülehomme või järgmine nädal tuleb uuesti voodist välja ronida. Kas või kargu najal end püsti ajada.

Tänu tõsiasjale, et kogu „Ja on kukutud" trupp on alla kolmekümne, käib lavastuse turundusega kaasas jutt noorte elust, kuid lavalt õhkub publikusse miski üldisem, miski, mis varem või hiljem jõuab järele väikestele lastelegi. Pildid, millega sõnumit edasi antakse – absurdihõnguline reivimine ja postironiseerimine teemal „üks inimene ei muuda mitte midagi" –, pärinevad küll Z-põlvkonna kogemusest, aga sõnum ise on aegadeülene. *Hei, inimene! Kuule*, chill. *Kõik veits sakib, ma tean, aga… tegelt nagu ei saki ka?*

Margaret Sarve lavastajadebüüdi ja noore trupi koosloomena on „Ja on kukutud" seda muljetavaldavam, et tähendusküllased mõtted, millega pahatihti moralilugemise orki astutakse, on õnnestunud valada vormi, mis ei sõida sisust üle ega tee sellele häbi. Süžeed justkui pole, aga pusle, mis kokku pannakse, on sama kaunis kui selle tükid. Lavastuse ainus „tegelane", kõigi laste kaitsepühak Pipi, rõhutab nii inimelu ehedust kui ka tobedust ja isegi lkarost, seda enim leierdatud kreeka kangelast, on kasutatud *täpselt* selle piirini, kust edasi klišeejää enam ei kannaks. Joel Väli luksuslik lavakujundus pakub kõigele konteksti, millest võiks eraldi analüüsi kirjutada.

Arvestades, et pool truppi on lavaka kursakaaslased ja kogu kamp üksteisele lähedased, ei tule lavalt paistev sundimatu sümbioos üllatusena. Kuigi head suhted ei garanteeri toimivat koostööd, paneb seekordne õnnestumine minusuguse noore teatrifänni südame rõõmsasti põksuma. Jess, ka ilma keskealise (või vanema) lavastajata on võimalik midagi saavutada! Kui tüki loomisega nähtavalt kaasnenud mänguluustis lähevadki detsibellid vahel üle (minu maitse) piiri ja kõik kujundid ei toimi võrdselt tugevalt, siis iluvead ei küündi tervikut ähvardama.

Tegelikult ähvardab seda lavastust vaid üks asi. Viljandi publik, kelle jaoks „Ja on kukutud" võib mõjuda ohtlikult avangardsena, kuigi Eesti teatrimaastikuga vähegi tuttavale inimesele kõlab selline mõte naeruväärselt. Mis teha, väikelinn on väikelinn. Tuleb loota, et meie „suurlinnade" elanikud oskavad Viljandi kaardilt üles leida või, mis veel parem, et „Ja on kukutud" trupile antakse võimalus Tallinna-Tartu publikule ise sülle kukkuda.

Foto: Annika Vihmann

UGALA TEATRI LAVASTUS „JA ON KUKUTUD". LAVASTAJA MARGARET SARV, KUNSTNIK JOEL VÄLI, MUUSIKALINE KUJUNDAJA MARGARET SARV, HELIKUJUNDAJA LAURI LÜDIMOIS, VALGUSKUJUNDAJA MARI-RIIN PAAVO. LAVAL MAARJA MÕTS, LAUREN GRINBERG, MARGARET SARV, PIRTE LAURA LEMBER, JASS KALEV MÄE, ALDEN KIRSS JA THEODOR TABOR. ESIETENDUS 26. APRILLIL 2025 VILJANDIS UGALA TEATRI VÄIKESES SAALIS.

KUNSTISPURT: ALANA PROOSA ÕISED LENNUD

Alana Proosa teos jutustab kehadest ja linnast, identiteedist ja nähtavusest, vabadustundest ja dress-up*'imisest.*

Külastasid **Erin Ruudi** ja **Ingrid Ruudi**

Mis tunne on lennata? Alana Proosa teab – koged seda, kui vihised *inline*-rulluiskudel mööda öist linna, kõik meeled kiirusest teravdunud ja tühjad autoteed su päralt. Teosega „Pöördepunktid" Artishoki biennaalil püüdis ta seda tunnet ka teistega jagada. Jalutuskäigul mööda MUBA ja Õnnepalee taguseid hoove projitseeris Proosa asfaldile, majaseintele ja plankudele videoid endast mööda öiseid tänavaid sõitmas, kirjutades linna õhtused tühikud üle ühe alternatiivse võimalikkusega, videote taustal võluvalt vahetud lood *techno*-pidudest tüdimisest, depressioonist, rulluisutamise avastamisest ja sellest siirasse sõltuvusse sattumisest.

Öine linn on spetsiifiline, intensiivistatud kogemus. Tuttavlik ruum laguneb, selle alt paljastub päevasest asjalikkusest ja kommertslikkusest vabanenud olu. Pisut filmilik, maagiline, ahvatlev ja natuke ettearvamatu. Vabaduse ruum, mis raputab teistmoodi elususe ka keha. Öises linnas kihutades teadvustub absoluutne kehaline kohalolu; teisalt ollakse vaid põgusalt seda aegruumi puudutamas, intensiivselt mittekuulumas. Öises linnas pole ka kohustust tarbida ega toota, et oma olemist ja ruumikasutust õigustada. Võtta tunde ebaproduktiivselt ringiliikumiseks on öönestuslik akt, vastuastumine lakkamatut eesmärgistatust nõudvale eluhoiakule.

Tühi öine linn on ka *statement*'i ootel lava ja ruumi hõlvav kväär keha on igal juhul poliitiline. Mõnikord piisabki sellest, kui olla nähtaval ehtsa iseenesena. Proosa kui transinimese jaoks pole oluline ainult kehakogemus, vaid ka enese esitamise esteetika. Kuigi potentsiaali oleks märksa performatiivsemaks väljanägemiseks, saadavad roosad välkuvad uisud ja sooliselt ambivalentne ilu siiski selge signaali. Kehalisel ilul on siin õige mitu kihti. Kväärile kehale kuhjub hulk nii subkultuurispetsiifilisi arhetüüpe kui ka peavoolu *wellness*-kultuuri ootuseid, mille alusel on tervisliku keha kultiveerimine kodanikukohus ja staatuse märk. Ühtlasi tiksub aeg – Proosagi leidis *inline*-uisutamise vanuses, kus kehaline võimekus pole enam enesestmõistetavus ja nii mõndagi tabab ootamatu huvi jõusaali vastu. Proosa on kui intersektsionaalsuse musternäide – keskealine kväär, ettekirjutatud ruumikasutust ignoreeriv marginaal; teisalt piisavalt privilegeeritud, et osta kallist varustust, olla piisavalt terve, öösel mitte magada ja päeval puhata, trotsida talviseid olusid, sõites Berliinis, Barcelonas või Buenos Aireses.

Artishoki biennaali lõpetuseks toimus üks „Pöördepunktide" jalutuskäik ka HALLis – Proosa rulluisutamisele eelnenud elus täitsid analoogset rolli *techno*-peod. Kui linnaruumis tuli esile ta praktika poliitiline potentsiaal, siis HALLis võimendus personaalne – pisut erinevate lugudega tuur mõjus nagu ilus naasmine isiklikult olulisse lähtepunkti. *Techno*-pidu tekitab kogukonnatunde puhtalt kehade tasandil: on ainult olevikuline jagatud olemine, kus ideoloogiate ja hoiakute erinevus kaotab korraks tähenduse ning teadvustub väga *basic* inimeseks olemise ühisus. Nii loob *techno*-pidu põgusaid, puhtalt kehalisusel põhinevaid kogukondi, mida kannab nn kollektiivne elevus. Öine *inline*-uisutamine, kuigi Proosa praktikas pigem intiimne suhe ruumiga, tunnistab samamoodi mingi jagatud *basic* kehalise tasandi võimalikkust. Rõõmu puhtast kehalisest kohalolust, mida on kogenud igaüks. Proosa tuuri järel oli nii mõnigi elevil, valmis samamoodi öiseid lende püüdma.

Foto: Joosep Kivimäe

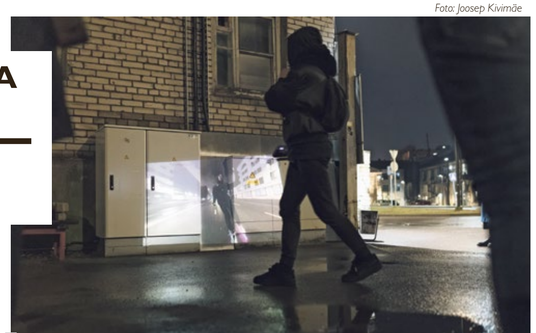

TEOS **„PÖÖRDEPUNKTID"** 9. ARTISHOKI BIENNAALIL (20.02.–28.04.2025). KUNSTNIK ALANA PROOSA, KURAATORID BRIGIT AROP JA MARGIT SÄDE.

KIIRKOHTING

ANITA KREMM

Küsis **Helena Aadli**

Anita Kremmi nimi võib olla tuttav kaasaegset visuaal- ja etenduskunsti jälgivale inimesele ning kuna ta tegutseb ka stsenograafina, võib seda kohata ka filmi- ja teatriprojektide juures. Eelmisel aastal võitis Kremm oma kriipiva teosega „Mina / Tema", kuhu kunstnik kaasas internetist ostetud lapseohtu seksinuku, EKA noore kunstniku preemia. 30. aprillil avati Hobusepea galeriis aga tema näitus „Leping", mis räägib hoopis… lepingutest.

Su näituse kirjelduses seisab, et oled tegelenud lepingutega alates 2021. aastast. Minu esimene mõte oli, miks lepingud sind võluvad?
See sai alguse sellest, et mul oli vaja teos müüa ning sõlmida müügi- ja autoriõiguse leping. Sain aru, et ma absoluutselt ei jaga seda asja, aga see võib tulevikus väga vajalik olla. Mul on päris mitu lähedast, kes on juristiks õppinud, ja katsetasin nende abiga eri tüüpi lepingutega. Sain loogikale pihta ja mõtlesin, et issand kui huvitavad dokumendid ja lepingud on! Fantaasia hakkas tööle – igasuguseid lepinguid saab ju kokku panna. Esimene, mis mulle pähe tuli, oli vereleping.

Mis situatsiooni või keskkonna lepingu sõlmimise akt loob?
See mõte hakkas mu peas tiirlema, kuna tundsin liiga sageli, et suhtlus võõrastega on väga pinnapealne. Ma ei osanud vestelda inimestega teemadel, mis mind huvitasid. Sellised lepingud või kokkulepped andsid võimaluse sukelduda just võõra inimesega kiiremini ja sügavamale teemadesse ja suhtlustasanditesse.

Lepingud või kokkulepped andsid võimaluse sukelduda just võõra inimesega kiiremini ja sügavamale teemadesse ja suhtlustasanditesse.

Need lepingud on päris dokumendid, kõik on juriidiliselt korrektselt vormistatud ja kahepoolselt allkirjastatud, ma ei mängi mingit mängu. Kusjuures olen saanud hästi ilusaid reaktsioone inimestelt, kes igapäevaelus lepingutega kokku ei puutu. Kutsun nad paberi ette ja siis nad saavad aru, et opaa, see on päris asi, ja see lööb lahti mingid uued kanalid. Nad mõistavad, et mind tõesti huvitavad küsimused, mida ma neilt küsin. Formaalne bürokraatlik dokument loob selle tunde.

Aga kuidas just formaalne leping selle sügavuse annab? Võiks ju mõelda, vastupidi, et see on lihtsalt üks paber.
On paber ja on kaks inimest, kes teevad kokkuleppe. Paber on lihtsalt üks elementidest, tuumaks on kokkulepe ja usaldus kahe inimese vahel.

Mida kujutab endast vereleping?
Teadsin, et mul on vaja eraldi ruumi, kus olla inimestega üks ühele, seega eelmise aasta lõpus Kanuti Gildi SAALis toimunud residentuur oli väga oluline. Tegin aasta varem ka EKA galeriis lepinguruumi. Seal tegelesin võlalepingutega, milles leppisime kokku, mida me üksteisele võlgu oleme. Näiteks üks isik jäi mulle võlgu tervituse või žesti, mina võlgnen talle joonistuse. See on vastastikune ja tasakaalus juriidiline kokkulepe.

Paber on lepingut tehes lihtsalt üks elementidest, tuumaks on kokkulepe ja usaldus kahe inimese vahel.

Kanutis tegin aga tõsisemaid katsetusi, seal oli nii-öelda päevakontor, mis oli avatud üheksast viieni ja kus sai valida, mis sorti kokkuleppesse soovitakse minuga astuda. Tegime ka öökontorit, kus sain sellesama verelepinguga eksperimenteerida. See pidi olema anonüümne, mind ei huvitanud inimene isikuna, vaid lihtsalt inimene kui inimene. Tegime kahepoolse lepingu ja allkirjastasime selle verega. Mina küsisin inimeselt ühe küsimuse, tema vastas ja siis tal oli võimalus esitada mulle sama küsimus, samal ajal jäädvustasin seda kõike. Küsimus oli: mis on kõige vägivaldsem asi, mida oled oma elus teinud? Tahtsin nende lepingute juurde päris stsenograafi, kes oleks nagu inimdiktofon – **Mia Maria Rohumaa** oli kohe nõus selle avantüüriga kaasa tulema. Sellest tekkisid protokollid ja siis sai omakorda mängida protokolli kui formaalse dokumendiga, kokku tuli üks neljameetrine dokument (*rullib keset tuba lahti lepingu sõlmimise olukordi kirjeldava pika paberi*). Ühest Kanutis sõlmitud lepingust tuligi Hobusepea näitus.

See on üpris intiimne leping, mida võõraga teha. Milles te täpsemalt kokku leppisite?
Näitus on selle lepingu tulemus ja dokumentatsioon. Leping sai sõlmitud ühe neiuga, kes tuli Kanutisse lepinguruumi kontoripäeval. Seal oli laual kuus erinevat dokumenti ja temaga tehtud leping oli suurima kaaluga.

Sõlmisime omavahel lepingu ja kui õige päev kohale jõudis, tuli ta südaööl minu koju ja jäi sinna järgmise kesköödni. Kirjutasin talle päeviku, kus seletasin üksikasjalikult lahti, kuidas ma seda päeva läbi teen. Lisasin ka biograafia: rääkisin oma perekonnast, emast, isast, vanavanematest, ka sellest, mida ma pean poest ostma, kuidas ma magama jään. Tegin üheks päevaks kava, andsin talle oma seljas olnud riided, telefoni, arvuti, rahakoti, dokumendid, paroolid, andsin kogu oma välise ja mingis mõttes ka sisemise olemuse talle ja läksin ise kesköödl purupaljalt kodust ära.

Kutsusin seda ööpäeva dokumenteerima operaator **Elisabeth Kužovniku**, kes filmis üles kõik selle neiu tegevused n-ö minuna: magamise, söömise, mu vanavanemate juures käimise. Igaüks sellise asjaga kaasa ei tuleks. Näitus ongi põhimõtteliselt ainult sellest lepingust. Üks teos on triptühhonina ekraanil, teine video sellest, kuidas tema (või siis mina?), Anita Kremm, läks oma vanavanemate juurde, ja kolmas teos sellest, kuidas jätsin mingis mõttes oma elu sinnapaika ja kadusin, jäin alles ainult sisemise minana.

Foto: Linda Mai Kari

Aga mis on küsimused, mida sa endalt küsid?
Mind piinab kogu aeg, kes ma olen ja mida ma siin teen? Eksistentsiaalsemad küsimused lihtsalt ei anna rahu, aga nad käivitavad mingi liikumise, ma ei saa ühe koha peal istuda. Lepingus on küll sõlmitud kokkulepe teise inimesega, aga otsin selle kaudu kogu aeg iseenda sees nendele küsimustele vastuseid. Ja iga inimene annab uusi küsimusi juurde, mis teeb elu põnevamaks. See on ka huvitav, et enamik on lepingute suhtes pigem kartlikud. Leping on mõjus.

Näituse kuraator on Ene-Liis Semper. Milline on olnud teie koostöö?
Tundus kuidagi loogiline paluda kuraatoriks just Ene-Liis, mul tegelikult ei olegi teiste kuraatoritega kogemusi. Ene-Liis tunneb mind hästi ja teab, mida ma oma töödes otsin, ning ta on kursis, et ma ei ole kõige parem sõnastaja ja et mu eesti keele grammatikat mõjutab kombinatsioon keeltest, mida valdan… Ta on aidanud tohutult ideede sõnastamisel ja andnud kätte vajalikud suunised nii ideetasandil kui ka näituseruumi kujundamisel. See koostöö on olnud väga viljakas. Ene-Liis on minu jaoks kui treener. Saame teineteisest aru poole sõna pealt ja temaga koos töötades tunnen alati rõõmu.

Sa töötad ka stsenograafina, sul on kogemusi nii filmi- kui ka teatrimaailmas. Mis on olnud sinu seni tähtsaimad projektid?
Hiljuti tuli näiteks välja „Igavene suvi", esimene täispikk mängufilm, kus olime koos **Liisamari Viigiga** kunstnikud ja tegime kostüüme. Ütleksin, et teatrit ma alles kogen. Kõige suurema vastutusega projekt on olnud **Merle Karusoo** dokumentaallavastus „Ma jätsin Ukraina 2022" Vene Teatris.

Mulle meeldib, et teen mõnd filmiprojekti, siis teatriprojekti, siis kunstiprojekti ja siis tuleb jälle filmiisu tagasi. Vaheldusrikkus on lahe, olen avastanud suuremate projektidega, et ma ei jää kuhugi kinni. Ja kui äge on meeskonnas töötada! On mõttekaaslased, kellega koos asju teha, ja näen kõrvalt, kuidas ideed ellu ärkavad. Tore on vaadata näiteks kinos mõnda filmi ja näha ka selle taha – kui palju inimesi on sellega seotud, kui palju on ohverdatud ja tehtud selle nimel, et film valmis saaks.

Üldiselt küsin iga projekti puhul, kas see huvitab mind, enne kui selle vastu võtan. Peamiselt vaatan, mis on projekti idee, mis küsimusi küsitakse. Kusjuures lubasin endale kunagi, et ma ei tee eluski reklaami, ma ei taha oma loomingut reklaamiga siduda, isegi kui sellega saab elatist teenida.

ARMASTUSE KABINET

MINA OLENGI VALGE TÜDRUK. MINA OLENGI „PIRAAT"

Kirjutasid **Milkgirl373** ja **Valge Tüdruk**, pildistas **Milkgirl373**

Milkgirl373 avab armastuse kabineti toimikud, võtab ette oma eksid, crush'id ja peas loodud armastuslood ning otsib teed nüüdisaegse kohtingukultuuri labürindis. Ikka selleks, et teha ruumi uutele ning pakkuda ka teile võimalust olla vähem „XD" ja rohkem „<3".

⚓ *ahoy*! ☠️ seekord ei kirjuta ma esseed sellest, kuidas olla *femme-fatale-girl-power-uwu-snow-stripper-dark-aesthetic-black-cat-energy*, ega ka sellest, miks ma endiselt usun, et ühel päeval õpin ma ära vagiinasöömise. seekord räägib minu eest keegi teine – Eesti kõige viljakam ja valgem hääl, valgete keskealiste meeste lemmik Valge Tüdruk.

⚠️siin on Valge Tüdruku seni avaldamata loo „Piraat" demoversiooni sõnad – jah, see on versioon 9/99. nautige salajast esmaesitlust 🎁.

pane turvaväö kinni. me läheme merereisile.

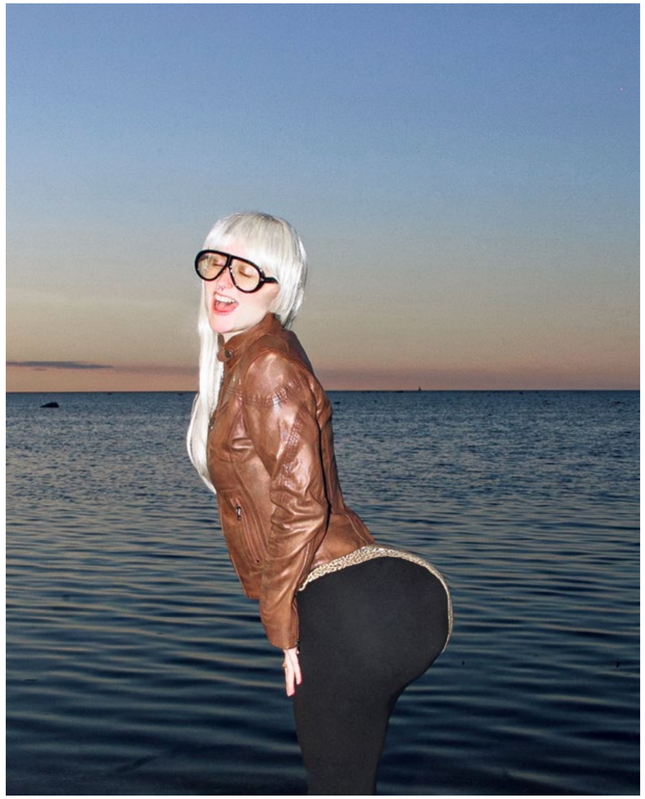

PIRAAT

mul krdi suva
mis krdi ilm
mulle krdi kuulub
maailm

ma olen vallatu piraat
kes ei karda eksimist
ma seiklen mööda maailma
otsidessssssseksimist

koik algas kahe mere taga
panin rannas raigelt läga
nyyd mul kuulub suur paks laev
see oli nagu synnipaev

nyyd mina teen siin pahandust
su issi saab mult karistust
a kuule poiss sa ara pilli
kuldkala mul näitab tilli

imo ma seda ei küsinud
türa see püksis ei püsinud
simple dimple i love mais
sul on püksis kala hais

paike paistab ilm on soe
jooksen ymber piimapoe
vaatan aknast sisse
myyja lypsab kitse eeee

türa nahui mida sitta
kalamehed võtke ritta
tooge mulle hm kalmaar
eesti riiki saabus staar

a näita neile a
näita neile a a
ta jalad on nii laiali
no mees ei suudaks kunagi

vaata selle mommy keha
vaata selle mommy aju
servib räime tapselt nii räime umbes nii
et kohe tuleb tulekahju

hallo hallo hallo

hallo tere 112
jah ma tean mu perse liiga
paks te seda keelata ei
saa et sinna mahub eesti-

maa a ma tahan
dzaga dzaga ma olen
hullpeast ma tahan
pekesta ja kakelda

mu tissivahel papagoi
tal suur on püss sest ta cowboy
suur nokk väike lind
ta tahab panna ainult mind

ta yldsegi ei salli teid
sest harjund et ta ümber ainult
lesbid geid lesbid geid
lesbid geid lesbid geid

mul krdi suva
mis krdi ilm
mulle krdi kuulub
maailm

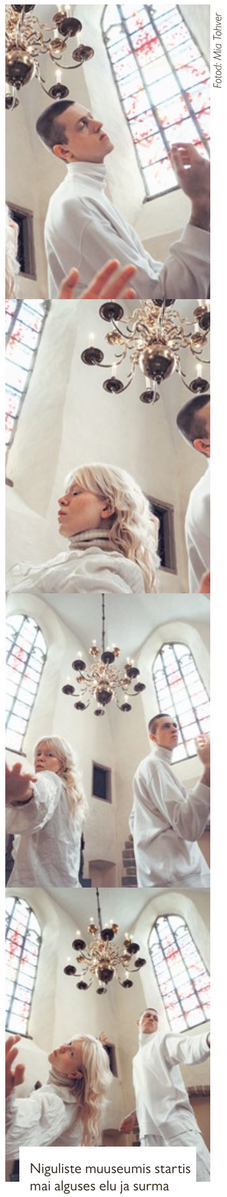

Fotod: Mia Tolver

Niguliste muuseumis startis mai alguses elu ja surma ainetel põhinev tantsusari „Elutantsud igavikule", mille jooksul avavad eri tantsukunstnikud enda nägemust Lübecki meistri Bernt Notke töökojas 15. sajandi lõpul loodud maalist „Surmatants". Esimestes etendustes astuvad maikuu jooksul üles Maria Solei Järvet ja Juulius Vaiksoo. Info, piletid jm: *nigulistemuuseum.ekm.ee*

09.05.

UKRAINA KUNSTI FESTIVAL

Alates 9. maist saab Tallinna eri näitusepaigus osa Eesti esimesest Ukraina kaasaegsele kunstile pühendatud festivalist. ArtDepoo, Fotografiska Tallinn, Galerii Truus, Juhan Kuusi dokfoto keskus ning Temnikova & Kasela galerii panevad seljad kokku ja toovad vaatajani eklektilise kaleidoskoobi ukraina dokumentaalfotograafiast, tänavakunstist, illustratsioonist, esituskunstist, filmist ja muusikast. UKUfest 2025 on ka viis näidata toetust Ukrainale ja selle kultuurile; kultuuridiplomaatiline liikumine, mis usub, et loovus võidab alati. Kava jm info: *ukufest.ee*

10.05.

IGAVESE SUVE LOENGUD

Eesti Ajaloomuuseumi Maarjamäe lossis avati aprillis näitus „Igavene suvi", mille osana saavad ajaloohuvilised kuulata ka loengusarja, kus omaaegsete suvitamiskommete, mõisakultuuri jm teemadel saavad sõna oma ala tipud. Esimeses loengus 10. mail kell 13 käsitleb ajaloolane David Vseviov 19. sajandi lõpu ja 20. sajandi alguse murrangulist perioodi maailma ajaloos. Kuidas mõjutas see inimeste mõttemaailma ja argielu? Uuri: *ajaloomuuseum.ee*

10.05.

SURELIKUD MUUSIKAS

10. mail kell 19 toimub Viimsi Artiumis Liisa Höbepappeli, ansambel U: ja Eva Kolditsa loodud kammerooperi „Põrmuline" esmaesitlus. Tegemist on uue ja julge käsitlusega vanast eesti metsamuinasjutust „Seitse venda". See on ooper inimese eri olekutest, sisemistest häältest, vaimsest pingest ning vajadusest märgata ja mõista enda sees toimuvat. Teose kandvas rollis on rahvusvaheliselt tunnustatud kontratenor Nicholas Tamagna. Lähemalt: *eestimuusikapaevad.ee*

14.—18.05.

EEL- JA ÜMBERLÜLITUS

14.–18. maini väisab Kanuti Gildi SAAL etenduskunstifestivaliga Ümberlülitus taas Emajõe Ateenat. Viie päeva jooksul saab üle Tartu linna osa viiest lavastusest, tegijateks teiste seas Keithy Kuuspu ja Liisa Saaremäel, Sveta Grigorjeva, Teresa Vittucci, Liisbeth Horn, Kärt Koppel ja Anumai Raska. Aga juba 10. mail avab Ümberlülituse eelüritus Eellülitus (koostöös noorte kirjandusajakirjaga Värske Rõhk) Tartu Uues Teatris kirjanduse ja etenduskunstide ühisosi. Pilk peale: *saal.ee*

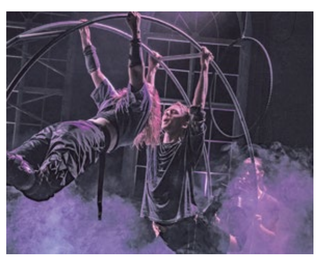

Sveta Grigorjeva „Sütitajad". Foto: Anastasia Semjonova

17.05.

MUUSEUMIS ON RAAMATUT

Rahvusvaheline muuseumiöö tuleb 17. mail taas n-ö meie õuele ning üle Eesti saab hiliste õhtutundideni külastada mitmesuguseid (üle 200!) muuseume ja mäluasutusi. Eesti raamatu soliidse juubeliaasta puhul on tänavuseks teemaks muidugi „Öös on raamatut". Piletid on soodsad või sissepääs suisa tasuta ning loodetavasti ei saa sel aastal kellegi jaoks takistavaks asjaoluks ka transpordiküsimus, sest mitmeski maakonnas toimetavad huvilised kohale ja tagasi eribussid. Kogu teave: *muuseumioo.muuseum.ee*

22.05.

LASKUMINE ORGU

Tartu Uue Teatri värske (suve)lavastus „TAPTY1985. Laskumine orgu" toob alates 22. maist Tartu Keskpargis (see, kuhu tuleb kurikuulus Siuru!) meie ette kollaborandid, boheemid, pässid, kagebiidid, erudiidid, naised ja normaalsed inimesed ehk kollaaži provintsilinna elust mõned aastad enne laulvat revolutsiooni. Kuna tegemist on tragöödiaga, kõlavad laulud Runneli, Alveri, Kaplinski, Masingu ja Ristikivi luulele. Dramaturgid Ivar Põllu ja Katrin Ruus, lavastaja Ivar Põllu. Vaata: *uusteater.ee*

28.05.—01.06.

HEADREAD VÕTAB ÜLE

Mai viimasel nädalal toimuv Tallinna kirjandusfestival HeadRead tutvustab arvukaid välismaiseid autoreid, kuid annab ka kena ülevaate eesti kirjanduses aasta jooksul silma jäänud suundadest. Paljude teiste seas kohtume näiteks Lilli Luugi ja Indrek Koffiga, Andra Teede ja Ave Taavetiga, Édouard Louis' ja Maria Eskoga, Andri Krasnjaštšõhhi ja Igor Kotjuhiga, lisaks toimub ohtrasti eriüritusi „Nice-luulest" „Verinoorteni", „Luulemissast" „Hullunud Tallinnani". Jälgi mängu: *headread.ee*

Luulemissa Niguliste muuseumis. Foto: Dmitri Kotjuh

30.—31.05.

PAAVLI 2!

Pealinna üks hinnatuim kultuuri- ja muusikakeskus Paavli Kultuurivabrik tähistab 30.–31. maini oma teist sünnipäeva kahepäevase minifestivaliga loodetavasti juba suve soojas embuses. Paavli kolmel laval võtavad teiste seas koha sisse eesti kunstniku Gretchen Lawrence'i eksperimentaalne *girl pop*'i duo New York, leedu alternatiivbänd Solo Ansamblis, Instagramis laineid löövhispaania diskor Carlos Willengton ning meile juba hästi tuntud Pia Fraus, Avemaria ja margiiela. Infot: *kultuurivabrik.ee*

31.05.—01.06.

VILJANDISSE [EEL]ARVAMA

Viljandi [eel]arvamusfestival kulgeb tänavu 31. maist 1. juunini mööda Tartu tänavat, Sakala toimetuse esistes parklates ja Rubiini platsil. Aruteluüritus võiks toimida suvise Paide Arvamusfestivali väärika eelhäälestajana. Viljandi festivali aruteluteemad jagunevad nelja arvamusala vahel: Viljandi linn, tark linn, noored ja eakad ning turvaline linn. Kava ja praktiline info: *facebook.com/loovviljandi*

31.05.

BATTLEJÄMM KALMA PLATSIL

31. mail kell 12–18 saavad huvilised Kalma platsil osa tantsu- ja etenduskunstnike ühisjämmimisest. Battlejämm on tantsu- ja etenduskunstnike kohtumispaik, mis kutsub üles eksperimenteerima enda keha, ruumi ja ajaga. *Battle*'i mängureeglite järgi asuvad kunstnikud üksteisega üks ühele formaadis dialoogi. Kategooriatena on esindatud nüüdistants ja *happening performance*. Osalejatele on registreerimine avatud kuni 30. maini, pealtvaatajad seadku aga lihtsalt õigel ajal sammud õigesse kohta. Lähemalt: *stl.ee*

Battlejämm. Foto: Karoliina Kreintaal

TEATER

STRIPTIIS ÜLIÕPILASTEATRIS

Inimene tahab, et tal oleks hea olla. Ja hea on siis, kui kõik on kindel – siht, tee, elu. Aga mis saab siis, kui see kindlus kaob või pannakse proovile? Kuidas käituda siis, kui kõik, millesse uskusid, seatakse kahtluse alla? Kas ründad, alistud või mängid kaasa? Tartu Ülioõpilasteater otsib neile küsimustele vastust Sławomir Mrożeki absurdikomöödiast „Striptiis" (1961), mis asetab kaks inimest olukorda, kus harjumuspärane maailm järsku mureneb ja keegi ei selgita miks. Lavastaja Rudo Verner Vallner. Infot: *yliopilasteater.ee*

KUNST

VÕILEIVAD *LATTE*'GA

Kunstifestivali „Ma ei saa aru" (mis sel aastal tõstiski fookusesse illustratsiooni iseseisva kunstivormina) osana Telliskivi Loomelinnaku Rohelises saalis avatud suurejooneline illustratsiooninäitus „Võileivad suve ja tuulega" (kuraatorid Lilian Hiob ja Bianka Soe) ootab külastajaid 20. juulini. Sealt mõne sammu kaugusel Telliskivi väligaleriis on aga augusti lõpuni (iga ilmaga!) avatud Müürilehe illustratsioonide näitus „Lilla latte" (kuraatorid Aleksander Tsapov ja Bianka Soe). Lähemalt: *maeisaaaru.ee*

ÜMBERLÜLITUS

Etenduskunstide festival TARTUS

Performing arts festival

14.–18.05.2025 SAAL.EE

EELLÜLITUS:
kirjandus × etenduskunstid
L 10.05 14.00 | Tartu Uus Teater

KEITHY KUUSPU, LIISA SAAREMÄEL
Millest on tehtud väikesed tüdrukud
K 14.05 19.00 + vestlus | Tartu Uus Teater

LIISBETH HORN, KÄRT KOPPEL, ANUMAI RASKA
Roti rumba
N 15.05 18.00 + vestlus | R 16.05 19.00 | Tartu Uus Teater

SAAL3 vol 3
LAURI LEST, ANDRUS AASLAID, LISETTE-MARIE VIILUP
N 15.05 21.00 | Genialistide klubi

ÜMBERLÜLITAV:
kunstilised kogukonnad
R 16.05 16.00 | Ellujäämise kunstide saal, Tartu 2024 kontor, Raekoja plats 6, II korrus

SVETA GRIGORJEVA
SÜTITAJAD
L 17.05 18.00 + vestlus | P 18.05 15.00 | Eesti Rahva Muuseum

TERESA VITTUCCI
HATE ME, TENDER
L 17.05 21.30 | Tartu Uus Teater

Piletid fienta.com

SWITCHOVER

KANUTI GILDI SAAL
HOOAEG 2024/2025